

Bidrag til Oplysning om Herremænds og Herregaardsforpagteres økonomiske Vilkaar i Hald og Skivehus Amter i Slutningen af 17. Aarhundrede.

Af Carl Christiansen.

I en tidligere Artikel i nærværende Tidsskrift (4. R. V. Bd. S. 277 ff.) har jeg paa Grundlag af Oplysninger i Tidens Skatteregnskaber, navnlig Ekstraskatteregnskaberne og Regnskaberne over Konsumtionen og Folkeskatten, søgt at give et Billede af Landsbypræsternes økonomiske Forhold i Hald og Skivehus Amter i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede efter Svenskekrigene og Enevældens Indførelse. Paa samme Grundlag vil jeg her forsøge at skildre Herremændenes og Herregaardsforpagternes Forhold gennem deres Evne til at bære de paalagte Skatter. Ligesom i Artiklen om Landsbypræsterne, hvortil i det hele henvises for at undgaa unødvendige Gentagelser, vil der blive fulgt den topografiske Orden, som er benyttet i Traps Danmark.

I. Hovedskatten og Konsumtion- og Græspengeskatten af 1660.

Den første Skat, som ved Løsningen af denne Opgave kunde faa Interesse for os, var Hovedskatten af 5. November 1660, men noget Mandtal over denne for Adels Personers Vedkommende og dens Tjenere paa Herregaardene findes ikke for disse Amter; kun Præstemandtal over Bønder og Husmænd foreligger.¹⁾

¹⁾ Pk. »Mandtals-Regnskab paa den til Sivert Brokkenhus indbetalte Hovedskat til Jul 1660 for Aalborg og Viborg Stifter.« IVd. Nr. 40 e.

Efter Forordningen skulde der af hver Adelsmand, hans Frue og Enke svares 4 Rdl., af hver Jomfru eller Adelsmands Barn 1 Rdl., af hver Foged og Skriver 2 Rdl., af hver anden Adelstjener — Tærskere og Røgttere iberegnete — 1 Sletdaler og af hver Pige og Kvindfolk 2 Slettemark, saa det var ingen ringe Skat.¹⁾

Desværre ved vi intet om, hvor stor en Familie og hvilket Folkehold der 1660 kunde være paa en saadan Adelsgaard, naar den da ikke var alt for ussel, men af Mandtallene til Konsumtionen og Folkeskatten 1672 ses, at Folkeholdet hos Mænd og Kvinder af den gamle Adel var ret stort, i hvert Fald større end deres økonomiske Evne kunde svare til. Dengang holdtes paa 9 Herregaarde, som alle var beboede af Mænd eller Kvinder af Adel, 68 mandlige og 42 kvindelige Tjenere eller i Gennemsnit 7—8 mandlige og 4—5 kvindelige Tjenere.²⁾ Hvis Forholdet har været det samme 1660 — det har næppe været ringere — skulde en Herremand med Frue, eet Barn, 7 mandlige og 4 kvindelige Tjenere udrede 16 Rd. 2 Mk. i Skat, naar der regnes med en Foged eller Skriver blandt de mandlige Tjenere. Skatten vilde efter Forholdet Guld til Sølv som fastsat i Møntloven af 1873, idet hver Rdl. var 392 Øre, udgøre c. 64 Kr. og efter Pengenes Købeevne i 1913, c. 12 Kr. paa hver Rdl., c. 196 Kr.

Paa de Gaarde, hvor Ejeren ikke selv boede, og som blev drevne ved Fuldmægtige eller var forpagtede ud, var Folkeholdet ikke nær saa stort, og Skatten som Følge deraf mindre. Paa 9 Gaarde af denne Art var der i 1672 37 mandlige og 16 kvindelige Tjenere eller 4 mandlige og 2 kvindelige Tjenere i Gennemsnit paa hver, altsaa kun det halve Folkehold af, hvad der var hos Adelsmændene.³⁾ Det samme har formentlig gjort sig gældende i 1660, saa der maa skelnes mellem de to Klasser af Gaarde.

Virkelig Oplysning om disse faas dog først ved Kon-

¹⁾ Sjæll. Tegnelser 1660 5/11 Nr. 1271 A.

²⁾ De 9 Herregaarde var: Skivehus, Krabbesholm, Grinderslev Kl., Astrup, Jungelgaard, Staarupgaard, Ørslev Kloster, Taarupgaard og Himmestrup; jfr. Tabel IV.

³⁾ De 9 Herregaarde var: Eskær, Keldgaard, Spøttrup, Kærgaardsholm, Bustrup, Kaas, Lynderupgaard, Hald og Ulstrup; jfr. anf. Tabel.

sumtion- og Græspengeskatten, der blev paalagt den 18. November 1660, men ændret den 7. Maj 1661, da der blev klaget over, at Satserne paa Forbrugsgenstandene var for høje. Her faar vi kun at gøre med den Afgift, som kaldtes Græspenge og hvilede paa Kvægbesætningerne, idet den gav Anledning til en Optælling af disse paa Gaardene. Konsumtionen, som paa Landet bestod af en Formalingsafgift, kaldet Mølle-told, vilde det blive for besværligt at gøre Rede for. Græspengeafgiftens Størrelse var af stort Kvæg over et Aar gammelt 8 Sk., af smaat Kvæg, ligeledes aar-gammelt, 1 Sk. og af et Lam eller Kid $\frac{1}{2}$ Sk. Skatten skulde gælde i 3 Aar fra dens Forkyndelse, men blev kun opkrævet i 1661 og i 1662, i hvilket sidste Aar den blev ophævet, da man i Stedet for indførte Hartkornsskatten af 1. August 1662.¹⁾

Der mangler desværre Opgivelse af Besætningerne paa adskillige af Herregaardene i Hald og Skivehus Amter, ja flere af dem er slet ikke nævnte i Mandtallene. Dette gælder 11 af de 41 Herregaarde, som her vil blive omtalte. For Eskær var intet Kvæg opgivet, idet Forpagteren Jens Olufsen erklærede, at det nylig var indkøbt og paa andre Steder angivet.²⁾ Endelig var der ingen Opgivelse sket for Hersumgaard, Holris og Holmgaard, hvorfra den sidste tilhørte Fru Anne Skeel til Krastrup, men de blev dog nævnte.³⁾ For en enkelt Gaard, Sødal, er Skatten beregnet af Besætningen, hvis Bestanddele, Heste, Hopper, Øksne, Køer, Ungfæ, Faar og Svin, opregnes, men Antal ikke anføres. I 1662 var Gaardens Besætning heller ikke specificeret, men da var den større end i 1661, idet Herremanden, Verner Parsberg, maatte udrede 2 Rd. 32 Sk. i Græspenge mod 1 Rd. 75 Sk. det foregaaende Aar.⁴⁾ Af de 16 Herregaarde i Hald Amt, som 1661 svarede Græspenge, beløb Skatten sig til sammen til 27 Rd. 1 Sk. eller 1 Rd. 78 Sk. i Gennem-

¹⁾ Se nærv. Tidsskrift 4 R. V. Bd. S. 280 f.

²⁾ Gejstlighedens Kontributions- og Skattergsk. 1661—80 IV Viborg Stift. Konsumtion og Græspenge 1661—62 Harre og Nørre H. Nr. 41 Grinderslev S.; jfr. Tabel I.

³⁾ c. l. Rinds H. Nr. 51 Hersum S., Nr. 53 Skals S.

⁴⁾ c. l. Nørlyng H. Nr. 8 Rødding S. og By 1661 ^{15/8}, 1662 Nr. 130.

snit, saa at Sødal altsaa i det Aar havde en Middelbesætning i Forhold til Amtets øvrige græspengeydende Herregaarde. Til Sammenligning anføres, at Gennemsnitsbeløbet for Græspenge af Amtets Præstegaarde samme Aar var 1 Rd. 51 Sk., altsaa noget mindre; men her er samtlige Præster medregnede undtagen to, hvis Skattebeløb ikke er opgjort. Beregnes dissers Skat efter Forordningen og medtages ved Opgørelsen af Gennemsnitsbeløbet, bliver dette ligeledes 1 Rd. 51 Sk. Hvis vi antager, at der som Regel ingen Besætning har været paa de Herregaarde, som ikke er anførte i Mandtallene, og medtager dem ved Udregningen af Gennemsnitsbeløbet, vil dette af 24 Herregaarde i Hald Amt udgøre 1 Rd. 12 Sk., hvilket viser, at Besætningerne paa Herregaardene i dette Amt var ikke saa lidt ringere end Besætningerne paa Præstegaardene. Selve Gennemsnitsantallet af Besætningernes Bestanddele viser selvfølgelig det samme. Der var paa de 25 Præstegaarde, for hvilke Opgivelse haves, gennemsnitlig 5 Heste, 11 Stk. Kvæg, 15 Faar, 8 Lam og 6 Svin, og paa de 15 Herregaarde 3 Heste, 13 Stk. Kvæg, 18 Faar, 9 Lam og 2 Svin, men medtages samtlige Præstegaarde og Herregaarde, bliver Gennemsnittet for en Præstegaard 5 Heste, 11 Stk. Kvæg, 15 Faar, 7 Lam og 5 Svin og for en Herregaard 2 Heste, 8 Stk. Kvæg, 12 Faar, 6 Lam og 1 Svin, altsaa betydelig ringere for en Herregaard.

Medens der i Hald Amt af 24 Herregaarde var Besætninger paa de 16 — kun specificeret paa 15 —, var der i Skivehus Amt af 17 Herregaarde Besætninger paa de 11 — kun specificeret paa 10 —, og Gennemsnittet var her for de 10 Gaarde 4 Heste, 17 Stk. Kvæg, 25 Faar, 16 Lam og 5 Svin eller betydelig højere end i Hald Amt, hvilket ogsaa er Tilfældet, naar samtlige Gaarde medtages ved Beregningen af Gennemsnittet, da der saa paa de 17 Gaarde i Skivehus Amt bliver et Gennemsnit af 2 Heste, 10 Stk. Kvæg, 15 Faar, 9 Lam og 3 Svin. Den gennemsnitlige Græspengeafgift udgjorde i Skivehus Amt for de 10 Gaarde, som betalte, 2 Rd. 13 Sk. og for samtlige 17 Gaarde 1 Rd. 24 Sk. Sammenlignes ligesom for

Hald Amt Præstegaardene og Herregaardene, var der paa Amtets 18 Præstegaarde, for hvilke der alle haves Opgivelse, i Gennemsnit 5 Heste, 12 Stk. Kvæg, 12 Faar, 9 Lam og 5 Svin, altsaa mindre end for de 10 Herregaarde, for hvilke der haves Opgivelse, men noget større end for samtlige 17 Herregaarde. Besætningerne paa Præstegaardene var altsaa her ligesom i Hald Amt gennemgaaende større end paa Herregaardene, hvilket bedst viser sig, naar man ser paa Gennemsnitsafgiften, der for de 16 Præstegaarde, for hvilke Afgift er anført, udgjorde 1 Rdl. 66 Sk. og for samtlige 18 Præstegaarde, naar Afgiften beregnes efter Forordningen for de 2 manglende, 1 Rdl. 60 Sk. Som anført var Gennemsnitsafgiften for samtlige Herregaarde kun 1 Rdl. 24 Sk.

I begge Amter var der paa Herregaardene ialt 73 Heste, 378 Stk. Hornkvæg, 528 Faar, 299 Lam og 72 Svin, og der svaredes en Afgift af 48 Rdl. 32 Sk.; samtidig var der paa Præstegaardene 214 Heste, 506 Stk. Hornkvæg, 617 Faar, 353 Lam og 234 Svin, og Afgiften var 65 Rdl. 27 Sk. De nævnte Besætninger fandtes paa 44 Præstegaarde og 25 Herregaarde, saa at Gennemsnittet bliver for en Præstegaard 5 Heste, 12 Stk. Kvæg, 14 Faar, 8 Lam og 5 Svin og for en Herregaard 3 Heste, 15 Stk. Hornkvæg, 21 Faar, 12 Lam og 3 Svin. Af samtlige 41 Herregaarde bliver Gennemsnitsbesætningen derimod kun 2 Heste, 9 Stk. Kvæg, 13 Faar, 7 Lam og 2 Svin eller ringere end paa Præstegaardene.¹⁾

Eftersom der ikke fra nogen anden Egn i Landet er bevaret Opgivelser angaaende Kvægbesætningernes Størrelse og Art i Tiden lige efter Svenskekrigene, kunde det maaske interessere at se lidt nærmere paa Besætningerne paa de 25 Herregaarde i disse Amter, hvorom der haves Oplysning.

Den største Besætning fandtes paa Jungetgaard i Salling, der var paa 48 Td. Htk. og ejedes af Hans

¹⁾ Tabel I; jfr. nærv. Tidsskrift c. l. S. 366 f. Her er regnet med 17 betalende Præstegaarde i Skivehus Amt, derfor Gennemsnit 1 Rdl. 56 Sk., medens jeg ovenfor kun har regnet med de 16, som der virkelig findes Pengeopgivelse for, og Gennemsnittet bliver saa 1 Rdl. 66 Sk.

Bille. Han havde i Maj Maaned 1661 paa Gaarden 9 Heste eller Hopper, 49 Køer og Fæ, som det hed, 91 Faar, 50 Lam og 18 Svin, hvoraf der svaredes 6 Rdl. 22 Sk. i Græspenge. Aaret efter var hans Besætning endnu værdifuldere, idet den talte 7 Heste, 35 Køer, 45 Stude, 86 Faar, 44 Lam og 7 Svin, hvoraf Skatten var 8 Rdl. 43 Sk. Forskellen paa Besætningen i de to Aar viser sig navnlig for Hornkvæget. 1661 havde han 49 Køer og Fæ, 1662 35 Køer og 45 Stude. Hvis man antager, at der var omtrent lige mange Køer i 1661 og 1662, havde han haft Raad til at forøge sine Studes Antal meget betydeligt, hvilket kunde tyde paa, at han sad inde med Kapital, saafremt det da var hans egne Stude, og de ikke tilhørte Borgere i Viborg og Skive, som havde opstaldet dem paa Gaarden; thi det er ikke helt udelukket. Alt tyder dog paa, at han var velstillet, saa at man tør formode, at Besætningen var hans egen.¹⁾

Den næststørste Besætning fandtes paa Keldgaard i Selde Sogn, ligeledes i Salling Nørre Herred. Denne Gaard regnedes for 80 Td. Hartkorn og ejedes dengang af Hofmesteren paa Sorø, Jørgen Rosenkrantz, der havde faaet den med sin Hustru Fru Christence Juel. Besætningen bestod i 1661 af 4 Heste og Hopper, 12 Køer og Kvier, 29 Øksne, 65 Faar, 60 Lam og 15 Svin, hvoraf Græspengene beløb sig til 4 Rdl. 86 Sk.; men næste Aar blev der kun opgivet 6 Heste, 12 Køer og Kvier, 10 Øksne, 60 Faar, 54 Lam og 15 Svin, hvoraf Skatten var 3 Rdl. 38 Sk. Nedgangen var sket paa Studene, hvoraf en Del vel var bortsolgte, da Tællingen fandt Sted, eller ogsaa har man manglet Penge til at opstalde saa mange som forrige Aar. Paa Gaarden nævnes 1662 som Bestyrer en Søren Jensen, uden nærmere Angivelse af hvad han var, Gaardsfoged eller Forpagter; men alt tyder paa, at han bestyrede den for Jørgen Rosenkrantz, som altsaa leverede Kapitalen til Studedriften.²⁾

Efter Jungetgaard og Keldgaard fandtes de bedste Besætninger paa Staarupgaard og Ørslev Kloster,

¹⁾ c. l. p. 23, Note 2, Harre og Nørre H. Nr. 45 Junget S. og Nr. 160.

²⁾ c. l. Harre og Nørre H. Nr. 40, Selde og Aasted S. 1661 ²¹/₉ og Nr. 154.

begge i Fjends Herred og lige store, hver paa c. 48 Td. Htk. Staarupgaard laa i Højslev Sogn og ejedes af Hans Juul, der i September 1661 havde en Besætning af 1 Tyr, 10 Køer, 2 Kvier, 5 Treaaringer, 2 Andenaaringer, 30 Øksne, 25 Faar, 5 Beder og 16 Lam, hvoraf Skatten var 4 Rdl. 54 Sk. I 1662 anføres 1 Tyr, 10 Køer, 4 Kvier, 4 Stude og 25 Faar, hvoraf der svaredes 1 Rdl. 81 Sk. i Græspenge. Nedgangen faldt navnlig paa Studene, som i Maj Maaned har været bortsolgte.¹⁾

Paa Ørslev Kloster i Sognet af samme Navn, der ejedes af Fru Christence Lindenov, var der i 1661 4 Heste, 7 Køer, 3 Kvier, 3 Kviekalve, 3 Studeungnød, 3 Studekalve, 64 Faar og Vædre og 42 Lam, hvoraf der betaltes 2 Rdl. 35 Sk. i Skat. 1662 anføres ingen Heste, men 6 Køer, 50 Stude, 3 Ungnød, 40 Faar og 30 Lam, hvoraf Afgiften var 5 Rdl. 47 Sk.²⁾

Begge de nævnte Gaarde havde altsaa fra 1661 til 1662 mistet deres Heste — vistnok næppe bortsolgt dem — men Ørslev Kloster havde haft Tid til at faa Stude paa Stalden, eller maaske var Fruen først i 1662 kommen i Besiddelse af den tilstrækkelige Kapital. Hun var ellers siden velhavende, da hun i Krigsstyr 1676 blev ansat til 730 Rdl., som hun betalte, og ogsaa i de følgende Aar synes at have udredet et lignende Beløb.³⁾

Foruden Ørslev Kloster ejede Fru Christence Strandet i Ørum Sogn paa 30 Td. Htk. Her havde en rig Viborgborger, Raadmand Niels Ostenfeld, i 1661 28 Øksne, hvoraf han svarede 2 Rdl. 32 Sk. i Græspenge. I Maj 1662 var der slet ingen Besætning paa Gaarden; derimod om Høsten, men vi erfarer intet om dens Størrelse, da Præsten, Hr. Peder Ørum, ingen Græspenge fik ind af den; han udtaler: »Paa Strandet og Lundgaard fandtes ingen Kvæg in Majo, haver jeg derfor ingen Græspenge bekommet af det, der nu findes.«⁴⁾

¹⁾ c. l. Fjends H. Nr. 27 Højslev S. og Nr. 141.

²⁾ c. l. Fjends H. Nr. 25 Ørslev Kl. S. og Nr. 139.

³⁾ Hald og Skivehus A.s Ekstraskattergsk. 1674—77, Krigsstyr 1676; jfr. do. Rgsk. 1676—79, Ant. til Krigsstyre 1676, 77 og 79 Post 20 ad 1679 og do. til Krigsstyr 1678 Post 1.

⁴⁾ c. l. p. 23, Note 2, Fjends H. Nr. 22 Ørum S. og Nr. 135.

Lundgaard laa i Gammelstrup Sogn, der var Anneks til Ørum, og ejedes dengang af Frederik Parsbergs Enke, Fru Sophie Kaas, som 1661 kun havde 10 Stk. Kvæg paa Gaarden, hvoraf Afgiften var 80 Sk.¹⁾ Den var paa 32½ Td. Htk., altsaa lidt større end Strandet.

En langt bedre Besætning fandtes paa Lynderupgaard i Lynderup Sogn, Rinds Herred. Den ejedes af Niels Parsberg til Eskær, der 1661 havde 7 Heste, 21 Fæ, 63 Faar, 32 Lam og 4 Svin paa Gaarden, hvoraf der svaredes 3 Rdl. 16 Sk. i Græspenge. Derimod var der ingen Besætning næste Aar, hvad Præsten, Hr. Mads Farstrup, forklarede ved, at »velb. Niels Parsberg havde tilforn ladet føre Kvæg, Fæ og Faar fra Lynderup til Restrup«. ²⁾ Dette hængte formodentlig sammen med, at Niels Parsberg i samme Aar solgte Gaarden til Eggert Abildgaard, og den udgjorde da med Aastrup i Roum Sogn c. 60½ Td. Htk.

Paa Aastrup, der kun var en mindre Gaard paa lidt over 12 Td. Htk., sad Forpagteren Christen Lauridsen med en Besætning i 1661 af 3 Heste, 1 Ko, 4 Stude og 10 Faar, hvoraf han svarede 74 Sk. i Græspenge. Næste Aar havde han 2 Heste, 2 Køer, 2 Stude, 10 Faar, 6 Lam og 2 Svin, hvoraf der svaredes 63 Sk.³⁾

Niels Parsbergs tredie Gaard Eskær, der laa i Grinderslev Sogn, Nørre Herred, er for Aaret 1661 omtalt ovenfor (S. 23), men i det følgende Aar havde Forpagteren Jens Olufsen 2 Heste, 6 Køer, 5 Stude, 16 Faar, 8 Lam og 4 Svin, hvoraf der svaredes 1 Rdl. 32 Sk. i Græspenge.⁴⁾ Gaarden var højt skyldsæt, idet den regnedes for 96 Td. Htk., og ved Matrikuleringen i Anledning af den nye Hartkornsskat af 1662 blev den nedsat til 79 Td. Htk. paa Grund af den Skade, dens Skove havde lidt under Svenskekrigene, og den øde Saltbæk Mølle, som hørte under dens Takst.⁵⁾ Men om denne Nedsættelse kom til at gælde, er tvivlsomt;

¹⁾ c. l. p. 23, Note 2, Fjends H. Nr. 22 Gammelstrup S.

²⁾ c. l. Rinds H. Nr. 50 Uldbjærg og Lynderup S. og Nr. 165.

³⁾ c. l. Rinds H. Nr. 54 Roum S. og Nr. 169.

⁴⁾ c. l. Harre og Nørre H. Nr. 156.

⁵⁾ Hald og Skivehus A.s Matrikel 1662 Bl. 325.

i hvert Fald opføres den senere igen med 96 Td. Htk. Ogsaa denne Gaard maatte Niels Parsberg afhænde; han afstod den 1664 til Grev Christian Rantzaus Arvinger paa Grund af Gæld; men 1681 kom den igen tilbage fra disse til hans Søn Major Verner Parsberg.

I samme Sogn som Eskær laa Grinderslev Kloster og Nørgaard, der ejedes af Oberst Valdemar Lykkes Enke, Fru Sophie Reedtz. Gaardenes Hartkorn var henholdsvis 34 og 36 Td. Paa Grinderslev Kloster var 1661 en Besætning af 2 Heste, 22 Nød, 20 Faar og 10 Lam og næste Aar en lignende, undtagen at der var 8 Køer, 8 Ungnød og 6 Stude i Stedet for de 22 Nød, hvis Bestanddel er uklar. For Nørgaard opgives ingen Besætning i noget af Aarene, maaske blev den drevet under Grinderslev Kloster.¹⁾ Fru Sophie Reedtz sad haardt i det og maatte 1683 sælge Nørgaard og overlade Styret af Grinderslev Kloster til sin Datter Jomfru Dorthe Lykke, som siden underholdt hende.

Paa Kaas, Taarupgaard og Himmestrup var der Besætninger til en Skat af c. 2½ Rdl., saa disse Gaarde stod i saa Henseende lidt højere end de allerede omtalte som Ørslev Kloster, Strandet og Grinderslev Kloster, der kun svarede c. 2⅓ Rdl. i Skat; men Forskellen var kun ringe.

Kaas laa i Lime Sogn, Rødding Herred, og ejedes af Oberst Mogens Krag, der 1661 havde en Besætning paa Gaarden af 9 Heste, 18 Fæ, 15 Faar, 12 Lam og 3 Svin. Næste Aar havde han forøget Besætningen betydeligt, og den udgjorde da 3 Heste, 40 Fæ og 42 Faar, hvoraf Skatten var 4 Rdl. 2 Sk.²⁾ Det var gaaet tilbage med Hestene, men fremad med Hornkvæget og Faarene, hvad der økonomisk set var en god Forandring. Han holdt Gaarden, der var paa 52 Td. Htk., til sin Død 1676, men hans Velstand var næppe grundfæstet.

Det var derimod snarere Tilfældet hos Tønne Juul, som ejede Taarupgaard i Taarup Sogn i Fjends Herred. Den var kun paa 36 Td. Htk., men der var

¹⁾ c. l. Harre og Nørre H. Nr. 41 Grinderslev S. og Nr. 156.

²⁾ c. l. Rødding H. Nr. 36 Lime S. og Nr. 146.

1661 en Besætning af 1 Hest, 6 Hopper, 9 Køer, 9 Øksne, 14 Faar, 1 Bede, 10 Lam, 4 Bukke og Geder samt 6 Svin, som dog næste Aar var reduceret til 4 Heste, 6 Køer, 12 Faar og 8 Svin, hvoraf Græspengene var 1 Rdl. 4 Sk.; forrige Aar havde de udgjort 2 Rdl. 38 Sk.;¹⁾ samtlige Stude var altsaa bortsolgte, men ogsaa Hestenes og Køernes Antal var gaaet stærkt ned. Maaske var der Kvægsygdom paa Gaarden.

Paa Himmestrup i Le Sogn, Middelsom Herred, der ejedes af Jomfru Mette Kaas, var der derimod ingen Nedgang fra 1661 til 1662. Afgiften var den samme for begge Aarene, 2 Rdl. 45 Sk., og der var 1661 en Besætning af 2 Heste, 23 Stk. Kvæg, 24 Faar, 18 Lam og 4 Svin og 1662 nøjagtig det samme Antal af hver Slags. Kun bruges i Stedet for »Kvæg« 1662 Udtrykket »Fæ«, men det gør næppe nogen Forandring.²⁾ Gaarden var paa 30 Td. Htk., og Jomfruen holdt den til sin Død 1695. Hun var fra først af velstaaende, men det gik efterhaanden tilbage for hende.

De hidtil omtalte Gaarde har med faa Undtagelser alle svaret over 2 Rdl. i Græspenge og altsaa haft Besætninger, der var lige saa gode eller bedre end de bedste Præstegaardes. Kun ganske faa Bønder havde Besætninger saa store, at der svarede over 2 Rdl. af dem i Græspenge. Derimod stod de gode Bøndergaarde, hvad Besætningerne angik, i Klasse med Herregaardene Krabbesholm, Astrup og Bonderup (Lerkenfeld), der svarede henholdsvis 1 Rdl. 62 Sk., 1 Rdl. 15 Sk. og 1 Rdl. 6 Sk. i Græspenge.

Krabbesholm i Resen Sogn, Hindborg Herred, var paa 48 Td. Htk. og ejedes af Fru Karen Reedtz, Enke efter Jens Kaas. 1661 var der en Besætning paa Gaarden af 4 Heste og Hopper, 8 Køer, 4 Øksne, 26 Faar og Lam samt 4 Svin. Næste Aar var Besætningen ikke saa lidt større, hvad Faar og Lam angik, idet der var 30 Faar og 40 Lam, men af »Fæ« var der kun 10 Stk. og kun 3 Svin. Afgiften blev paa Grund af de mange Faar og Lam 7 Stk. større end i 1661.³⁾

¹⁾ c. l. p. 23, Note 2, Fjends H. Nr. 23 Taarup og Kvols S. og Nr. 137.

²⁾ c. l. Middelsom H. Nr. 13 Le S. og Nr. 123.

³⁾ c. l. Hindborg H. Nr. 20 Resen S. og Nr. 148.

Fru Karen Reedtz sad paa Gaarden Aarhundredet ud og var som Jomfru Mette Kaas til Himmestrup fra først af velstaaende, men kom efterhaanden til at sidde daarligt i det.

Hun klarede sig dog godt i Sammenligning med hendes Standsfælle Otte Friis, der 1661 ejede Astrup i Grinderslev Sogn, Nørre Herred, af samme Hartkorn som Krabbesholm, men 1692 maatte gaa fra den og endog en Tid sad arresteret for Gæld. Han havde paa Gaarden i 1661 2 Hopper, 10 Nød, 10 Faar og 10 Lam og næste Aar 4 Heste, 6 Køer, 3 Ungnød, 21 Faar og 16 Lam, hvoraf Afgiften var 1 Rdl. 37 Sk., saa at han altsaa havde forbedret Besætningen i Henseende til Heste og Faar.¹⁾

Den tredie af de nævnte Gaarde, Bonderup, det nuværende Lerkenfeld i Vesterbølle Sogn, Rinds Herred, der var paa 68 Td. Htk., ejedes 1661 af den fra H. C. Andersens Eventyr noksom bekendte Valdemar Daa til Borreby. Han boede ikke selv paa Gaarden, men der var en Besætning af 5 »Fæ«, 30 Faar, 10 Lam, 20 Bukke og Geder, 4 Køer og 5 Svin og Aaret efter 12 Heste og Køer og 40 Faar og Geder, hvoraf der svaredes 1 Rdl. 40 Sk. Besætningen var altsaa bleven lidt bedre, idet Hestenes og Hornkvægets Antal var vokset.²⁾

En hel Række Herregaaarde havde Besætninger paa under 1 Rdl. i Græspenge, nemlig: Østergaard og Hegnet i Harre Herred, Bustrup og Hostrup i Rødding Herred, Grønkær i Fjends Herred, Asmild Kloster, Skovsgaard og Hald i Nørlyng Herred og Vindum Overgaard og Ulstrup i Middelsom Herred. Til denne Klasse hørte ogsaa Lundgaard og Aastrup, som allerede er omtalte.

Østergaard i Aasted Sogn, der var takseret til 48 Td. Htk., ejedes af Christian Lindenov, men var pantsat til Provst Erik Olufsen Torm for 10 000 Rdl. 1661 var der paa Gaarden en Besætning af 1 Hest, 3 Køer, 2 Øksne, 13 Faarhøveder, 11 Lam og 9 Svin, hvoraf Afgiften var 75 Sk., men Aaret efter havde

¹⁾ c. l. Harre og Nørre H. Nr. 41 Grinderslev S. og Nr. 156.

²⁾ c. l. Rinds H. Nr. 52 Østerbølle og Vesterbølle S. og Nr. 167.

Forpagter Iver Lauridsen 5 Heste, 7 Køer, 16 Stude, 30 Faar, 16 Lam og 8 Svin paa Gaarden, hvoraf han svarede 2 Rdl. 78 Sk. i Græspenge, saa der var sket et meget stort Fremskridt, hvilket vel skyldtes den velhavende Tormske Familie.¹⁾

Helt anderledes var Forholdet paa Hegnet i Tøndering Sogn, som ejedes af Fru Anne Skeel, Enke efter Mandrup Due, og senere af hendes Søn Jørgen Skeel Due. De boede paa Halkær i Ejdrup Sogn, Aars Herred, og 1661 var der paa Hegnet kun 5 Køer og en Hest, hvilken sidste endda tilhørte Fogden paa Gaarden. Næste Aar var der kun 4 Køer foruden Fogdens Hest, saa der var ingen Fremgang.²⁾ Gaarden var kun paa 24 Td. Htk.

Paa den langt større Gaard Bustrup i Lem Sogn, nu i Ramsing Sogn, som var 70 Td. Htk., var der 1661 en Besætning af 4 Heste, 7 Stk. Kvæg, 12 Faar og 6 Lam, hvoraf der svarede 88 Sk. i Græspenge, men næste Aar 2 Heste, 32 »Fæ« og 4 Svin, hvoraf Afgiften var 2 Rdl. 84 Sk., saa der var en Fremgang, der kan sammenlignes med den paa Østergaard.³⁾ Men Gaarden ejedes ogsaa af den rige Bankierfamilie Albert Baltser Berns Arvinger, der afhændede den til Generalpostmester Paul Klingenberg, som var en af Arvingerne. Han boede dog aldrig paa Gaarden.

Paa den lille Gaard Hostrup i samme Sogn var der 1661 kun 2 Heste og 3 Stk. Kvæg. Den var paa 21 Td. Htk. og ejedes af Jomfru Helle Sandbergs Arvinger, som næste Aar solgte den til Skiveborgeren Niels Nielsen, der bragte Besætningen op til 4 Heste og 8 »Fæ«, hvoraf han svarede 1 Rdl. i Græspenge.⁴⁾ Han og senere hans Enke, Dorete Poulsdatter, der giftede sig igen med Mads Laursen, holdt Gaarden, men de sad haardt i det, da der kun var lidt Bøndergods til den.

Endnu mindre, kun 18 Td. Htk., var Grønkær i Feldingbjerg Sogn, der ejedes af Hans Bille til Jungetgaard, som havde forpagtet den ud til Claus Hansen.

¹⁾ c. l. p. 23, Note 2, Nørre og Harre H. Nr. 40 Aasted og Selde S. og Nr. 155.

²⁾ c. l. Nørre og Harre H. Nr. 39 Tøndering S. og Nr. 153.

³⁾ c. l. Rødding H. Nr. 35 Lem S. og Nr. 145.

⁴⁾ c. l. sa. Nr.

Denne holdt 1661 4 Øg, 3 Køer, 10 Faar, 8 Lam og 2 Svin, hvoraf Afgiften var 72 Sk., og næste Aar havde han det samme Antal Heste, men 11 Køer og Ungfæ, 50 Faar og 4 Svin, saa han var gaaet stærkt fremad. Afgiften var nu 1 Rdl. 78 Sk.¹⁾ Hvor længe Claus Hansen havde Gaarden i Forpagtning, vides ikke.

Den usleste Gaard af dem, der overhovedet havde Besætning, var Asmild Kloster i Asmild Sogn, der ejedes af Kronen og var lagt til Landsdommerembedet i Nørrejylland. Dette og Gaarden overtoges i August 1661 af Assessor i Højesteret Villum Lange. Paa Gaarden var der da kun een Ko, og i 1662 var ogsaa den forsvunden, hvis det ikke allerede var sket inden Villum Langes Tid.²⁾

Under Asmild Kloster blev senere (1683) lagt Skovsgaard i Tapdrup Sogn, der var takseret for noget over 26 Td. Htk. Paa denne Gaard, der ligeledes ejedes af Kronen, sad 1661 Niels Jensen, der havde en Besætning af 4 Heste, 6 Køer og Stude, 6 Faar, 4 Lam og 2 Svin, hvoraf han svarede 90 Sk. i Græspenge; men næste Aar findes Skovsgaard ikke paa Mandtallet.³⁾

Paa det berømte Hald i Dollerup Sogn sad 1661 Jens Clausen Skrifer med 4 Heste og 4 Køer og Stude; næste Aar residerede der Stiftsbefalingsmand Ebbe Gyldenstjerne, der kun havde 3 Heste, men 12 Køer og Stude, hvoraf Afgiften var 1 Rdl. 24 Sk.⁴⁾ Gaarden, der tilhørte Kronen og kun var paa 16 Td. Htk., blev 1664 tilskødet de hollandske Jøder Jacob Isak og Samuel de Lima sammen med meget andet Jordegods, som blev deres Ruin.⁵⁾

I Vindum Sogn laa den forholdsvis store Sædegaard Vindum Overgaard, der var paa 75 Td. Htk. og ejedes af Marsk Anders Billes Arvinger. Paa den opføres i 1661 Jørgen Henningsen »paa sin velbyrdige Frues Vegne«, Anders Billes Enke Sophie Rosenkrantz Jacobsdatter; men paa Gaarden var da kun 2 Køer,

¹⁾ c. l. Fjends H. Nr. 21 Feldingbjærg S. og Nr. 135.

²⁾ c. l. Nørlyng H. Nr. 10 Asmild og Tapdrup S. og Nr. 132.

³⁾ Se ovenfor anf. Sted.

⁴⁾ c. l. Nørlyng H. Nr. 11 Dollerup S. og Nr. 133.

⁵⁾ F. J. West, Kronens Skøder II, 209 ff.

saa det var meget sløjt, og næste Aar var det kun lidt bedre, idet der da opføres 3 Køer.¹⁾ Gaarden tilfaldt Marskens Datter Lisbeth Bille, som var gift med Jørgen Skeel Ottesen til Broholm paa Fyen.

Lidt større Besætning var der paa Ulstrup i Vinge Sogn, som ejedes af den rige Christen Skeel Jørgensen, men han fik den hurtig paa Fode, saa at de 2 Køer, 3 Stude og 2 Kvier i 1661 næste Aar var forøget til 4 Køer, 16 Øksne og 20 Faar, hvoraf der svareredes 1 Rdl. 84 Sk. i Græspenge.²⁾

Ikke mindre end 11 Gaarde fandtes slet ikke opførte paa Mandtallene for 1661, men kan jo godt derfor have haft Besætninger, selvom det ikke er meget sandsynligt, særlig da de ni af dem heller ikke er med paa Mandtallene for 1662. Kun Hestehave i Krejbjærg Sogn, der var en Ladegaard paa 15 Td. Htk. under Spøttrup, og Kærgaardsholm i Haasum Sogn paa 60 Td. Htk. havde Besætninger i 1662. Hestehave ejedes af Fru Sophie Staverskov, og der var 1662 2 »Fæmon«, 6 Stude, 12 Faar og 6 Lam paa Gaarden, hvoraf Afgiften var 79 Sk. Paa Kærgaardsholm, der ejedes af Rigsraad Mogens Høg, sad Peder Jacobsen med 2 Heste og 10 Køer og Øksne, hvoraf ingen Græspengeafgift opgives.³⁾

De øvrige 9 Gaarde, som ikke findes anførte paa Mandtallene, var Skivehus, Nørgaard, Bajlumgaard, Spøttrup, Korsøgaard, Restrup, Lund (i Roum Sogn), Bigumgaard og Randrup, som der senere vil blive Lejlighed til at omtale.

II. De almindelige Hartkornsskatter.

Den omtalte Hovedskat og Konsumtionen samt en paalagt Stempelpapirsafgift skulde tjene til Underholdning af den hvervede Hær, der var indkvarteret, først i Købstæderne alene, men derefter over hele Landet. Da det imidlertid snart viste sig, at Indtægterne af disse Afgifter ikke var tilstrækkelige, besluttede man at indføre en Hartkornsskat, den saakaldte Matrikel-

¹⁾ c. l. p. 23, Note 2, Middelsom H. Nr. 15 Vindum S. og Nr. 125.

²⁾ c. l. Middelsom H. Nr. 19 Vinge S. 1661 ^{27/8} og Nr. 128, 1662 ^{27/8}.

³⁾ c. l. Rødding H. Nr. 143 Krejbjærg S. og Nr. 144 Haasum S.

skat, der blev udskrevet baade paa Landet og i Byerne undtagen i København, som beholdt Konsumtionen. Indtil 1670 rantes ogsaa Herregaardene af denne Skat, der var fastsat til en Sletdaler eller $\frac{2}{3}$ Rdl. pr. Td. Htk. aarlig. Den udrededes af Hovedgaardene efter den Takst, hvorfor de var satte enten i Arv, Køb eller Pant, og af Bøndernes Landgilde, ansat i Hartkorn. Skatteligningen udførtes paa Proprietærgodset af Jorddrotten, der nød Hjælp til Skattens Betaling af alle, som opholdt sig paa hans Gods. Den skulde indkomme uden Afdrag for det øde og forarmede Gods, hvorved den kom til at virke ødelæggende saavel paa Krongodset som Proprietærgodset, idet den forarmede Bønderne, der ikke kunde overkomme at svare Skat baade af deres egne og af de mange øde Gaarde. Da Hartkornsskatten skulde betales og blev inddreven ved militær Eksekution, gik det ud over Landgilden eller Jordebogsafgifterne, som ikke kunde udredes, og derved mistede Herremændene deres fornemste Indtægtskilde. Hvor stort Tabet i de enkelte Tilfælde var derved, kan ikke konstateres, men vi ved fra Krongodset, hvorledes Restancerne paa Jordebogsafgifterne løb op fra Aar til Aar og tilsidst blev til mægtige Summer, som ganske maatte efterlades. Rimeligvis er det gaaet noget bedre paa de private Godser end paa Krongodset, da det maa formodes, at der blev passet bedre paa, men Resultatet maa i det store og hele have været det samme.¹⁾

Indtil 1670 steg Hartkornsskatterne stadig, saa at de til sidst udgjorde 120 Sk. pr. Td. Hartkorn aarlig, men fra November i dette Aar gik de ned til 72 Sk. aarlig pr. Td.²⁾

Nogen Tid i Forvejen var der bleven givet Skattefrihed for Sædegaardene undtagen for Prinsesseskat. Anledningen hertil var, at det hvervede Rytteri for at lette Købstædernes Byrder blev lagt ud paa Landet og fordelt paa Sognene saaledes, at et stort og et lille Sogn skulde underholde en Rytter; men da Proprie-

¹⁾ Jfr. Carl Christiansen, Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger I, 292 ff.

²⁾ c. l. S. 310.

tærerne selv maatte kontribuere til disse Rytteres Underhold af deres øde Gaarde, blev de til Gengæld, af hvad Stand og Vilkaar de end var, fritagne for Kontributioner af deres Sædegaardes daværende Takst, som de var indførte i Matrikelen (c: Frederik III.s Landgildematrikel af 1664).¹⁾

Dette var en meget stor Begunstigelse for Sædegaardsejerne, men vistnok aldeles nødvendig under den Syndflod af Skatter, der kom over deres Hoveder i Anledning af den skaanske Krig. Denne Begunstigelse kom ikke alene til at gælde de fra Arilds Tid anerkendte gamle adelige Sædegaarde, men ogsaa de bortskødede eller pantsatte kongelige Ladegaarde, som stiltiende var gaaet ind under samme Regel.

Overrentemester Henrik v. Støcken fandt, at dette var forkert, og han søgte at faa Forholdet ændret, men døde forinden, saa at det blev hans Efterfølger Peter Brandt, der førte Sagen igennem og fik Sædegaardsfriheden begrænset ved Forordningen af 16. Decbr. 1682, hvorved det blev fastsat, at skattefri Sædegaarde efter Forordningen af 1670 kun var saadanne, som foruden egen Takst samt Skove, Møller og Tiender havde 200 Td. Htk. Bøndergods inden 2 Mil fra Gaarden. Ved saadanne Sædegaarde forstodes kun: grevelige og friherrelige Residenser, grevelige, friherrelige og adelige Sædegaarde, som før 1660 havde været adelige Sæde- og Hovedgaarde, Hovedgaarde, oprettede i Stedet for adelige Sædegaarde, der var afstaaede til Vederlag for Bornholm, kongelige Slotte, Sæde- og Ladegaarde, som var bortmageskiftede mod gamle adelige Sædegaarde, og endelig Avls- og Ladegaarde, som havde faaet Privilegium paa Skattefrihed. De bortsolgte kongelige Avls- og Ladegaarde samt de gamle adelige Sædegaarde, som ikke havde Bøndergods nok, skulde skatte som saadant, dog med den Forskel, at de gamle adelige Sædegaarde skulde give alle Slags Skatter undtagen Soldaterhold og Udskrivning, som Sædegaarde hidtil havde været fri for, indtil de havde skaffet sig det manglende Bøndergods, medens de forhenværende

¹⁾ c. I. S. 314 ff.; jfr. S. 518 f.

kongelige Slotte, Avls- og Ladegaarde skulde indføres i Matriklen som Bøndergods.¹⁾

Der blev altsaa givet Ejerne af de gamle smaa adelige Sædegaarde Lejlighed til at erhverve sig saa meget Bøndergods, at de kunde opnaa Skattefrihed for deres Hovedgaarde, men i Mellemtiden skulde de svare Skat baade som Herremænd og som Bønder, hvilket faldt mange af dem saa svært, at de maatte ansøge om at faa deres adelige Sædegaarde betragtede som Bøndergods.

Regeringen støttede dog de Sædegaardsejere, som manglede det fornødne Bøndergods, ved at tilstaa dem en vis Frist, den saakaldte Kompletteringsfrist, til at skaffe det manglende i, under hvilken de altsaa ikke skulde skatte som Bønder. Det varede imidlertid længe, inden hele denne Sag kom i Orden, idet Optagelsen af den ny Matrikel, som udkom 1688, bevirkede, at mange gamle adelige Sædegaarde, som hidindtil havde haft Bøndergods nok, efter denne fik for lidt, idet Godset ved Omtaksationen blev lavere skyldsæt, end det før havde været. Der maatte altsaa ogsaa ydes Ejerne af saadanne Kompletteringsfrist fra eet til tre Aar eller længere. Endnu i 1694 var Sagen langt fra i Orden, og for at faa en Ende paa den udsendte Regeringen den 2. Oktober en Forordning, hvorved man eftergav de ukomplette adelige Sædegaarde alle Restancer indtil Nytaar 1695, men forlangte, at til den Tid skulde de være komplette eller svare Skat som Bøndergods. Samtidig skulde alle Bevillinger paa Kompletteringsfrist udløbe. De, som muligt kunde faa kompletteret efter denne Tid, maatte dog igen nyde Skattefrihed fra den Dag, de med deres Jordebøger beviste i Amtsstuen, at de havde Hartkorn nok.²⁾

Adskillige af vore Herregaarde i Hald og Skivehus Amter opfyldte ikke de Fordringer, som ved Forordningen af 16. December 1682 var stillede til en skattefri adelig Sædegaard.

Hovedgaarden Nørgaard var og forblev saaledes ufri, idet den kun havde omtrent 32 Td. Htk. Bønder-

¹⁾ c. I. II, 512 ff.

²⁾ c. I. II, 516 f.

gods.¹⁾ Den ejedes i de Aaringer, da Kompletterings-spørgsmaalet stod paa, af Erik Grubbe til Tjeles Frille, Anne Jensdatter, som havde købt den i Marts 1682 af Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster og boede paa Gaarden i første Halvaar af 1683, hvor hun holdt Ladefoged, Røgter og to Piger; men allerede i andet Halvaar af 1683 var hun borte derfra, og Gaarden styredes i den følgende Tid af Rasmus Mikkelsen, som ved Ansættelsen til Krigshjælp 1683 kaldtes Forpagter, men vistnok kun var hendes Fuldmægtig. Han efterfulgtes af Broderen Hans Mikkelsen, som var Fuldmægtig paa Gaarden 1685, i hvilket Aar Anne Jensdatter havde overdraget den til sin Svigersøn Frederik Ulrik Ulfeld til Holris, der havde været gift med hendes Datter Anne Grubbe. Han havde kun Gaarden til 1687, da vi træffer som Ejer af den Farver Erik Laursen Sterch af Holstebro. Denne beholdt Gaarden vort Tidsrum ud. Under ingen af disse Ejere hører vi noget om Komplettering af Gaarden, men heller ikke om, at man frasagde sig Hovedgaardsretten, saa Ejerne maatte altsaa skatte baade som Bønder og Herremænd. Farveren havde næppe Raad til at købe Bøndergods i stor Mængde — der manglede jo 168 Td. Htk. —, da han i Defensionsstyr 1688 kun blev sat til 12 Rdl. og i Fortifikationsskat 1691 til 45 Rdl. og altsaa blot regnedes for at have en Indtægt af c. 180 Rdl. Hans Folkehold var heller ikke stort, 1—2 Karle og en Pige, og 1696 maatte han opgive en Søn og en Datter til Konsumtion, af hvilke han ogsaa svarede Kopskat 1699, saa han var haardt spændt for.²⁾

Paa samme Maade gik det med Bajlumgaard, uagtet den var i velstaaende Folks Hænder. Gennem det her behandlede Tidsrum forblev den ufri. Hovedgaardens Hartkorn var efter Matriklen af 1688 kun 11 Td. 3 Skp. 2 Fdk., saa den var ikke større end en almindelig Bondegaard, og dens Bøndergods beløb sig

¹⁾ Specifikationer paa Sædegaarde 1682—1771. VI. 3; jfr. Tabel II.

²⁾ Trap (4. Udg.) VI, 86, Hald og Skivehus A.s Kons. og Folkeskat 1683 $\frac{1}{2}$ Mandt. Bl. 60, $\frac{1}{2}$ do. Bl. 66, do. A.s Ekstraskattergsk. 1688 ff. Krigshjælp 1683 og Ant. til Kop- og Kvægskat 1685 $\frac{11}{12}$ Post Nr. 44, Defensionsstyr 1688, Fortifikationsskat 1691 Bil. Lit. A., Kons. og Folkeskat 1696 $\frac{1}{2}$ Mandt. S. 145, $\frac{1}{2}$ do. S. 128; Kopskat 1699 $\frac{23}{12}$ Mandt. S. 250.

kun til 118 Td. 6 Skp. $\frac{3}{5}$ Alb. og der manglede altsaa en 80 Td. Htk.¹⁾ Dette Jordegods kunde Ejeren, Andreas Rhode, Søn af den rige københavnske Handelsmand Stephan Rhode, dog godt have erhvervet, hvis det ellers var til at faa i den behørig Afstand fra Hovedgaarden, thi han maa formentlig have haft Penge nok til at købe for eller Jordegods andetsteds til at mageskifte med, da han ved Ansættelsen til Prinsessestyr i 1664 havde over 406 Td. Htk. i Salling. Andreas Rhode havde efter eget Sigende købt Gaarden den 19. Juni 1664 af Erik Blich til Holmgaard.

Gaarden styredes paa den Tid, da Kompleterings-spørgsmaalet blev brændende, af en Fuldmægtig eller Forpagter Søren Jørgensen, der havde lejet eller forpagtet Gaarden for 40 Rdl. aarlig, hvilket forekom Præsten Daniel Jensen i Hjerik, der fortæller os det, »højt nok af dette ringe Sted«. Han siger iøvrigt om Gaarden, at den var ikke af nogen adelig Sædegaards Beskaffenhed med Endels Markjord eller Eng saa vel som Skov, Heder, Tørvejord, Lyngslet, Fiskeri, Tjender eller andet saadant, men dens ringe Jord og Ejendom laa i Fælled og Flæng med hver Mands Agerjord og Græsning i Bajlum Bys Mark ligesom en anden Bondegård. I de nogle og tyve Aar, han havde været i Sognet, havde samme Gaards Avl været drevet uden Tjenere og Trælbønder med een Plov, saa en Del Bøndergaarde i Sognet var bedre paa Ejendom og Avl end den. Den havde ogsaa tidligere for en 60 Aar siden været besat af Bønder, der som andre Bønder havde svaret til Konge, Kirke og Præst, indtil velbyrdig Jomfru Johanne Lykke havde besiddet dem, hvorefter den havde faaet sit Herregaards Navn.²⁾ Til Gaarden maatte der købes Brændsel langt borte fra og siden 1. Januar 1682 gaves der alle Skatter af den — Soldaterhold undtaget — som af andet Bøndergods.³⁾

¹⁾ I dette Hartkornsbeleb, som er opgivet af Ejeren selv 28. Marts 1683, er dog Hovedgaardens eget Hartkorn eller gammel Matrikel 17 Td. 2 Skp. medregnet, saa det er noget misvisende. Der manglede altsaa i Virkeligheden over 97 Td. Htk. Se Specifikationer paa Sædegaarde 1682—1771 VI. 3.

²⁾ Jomfru Lykke, der var en Datter af Erik Lykke, som sammen med Ludvig Munk 1594 havde faaet Halvparten af Bajlumgaard i Mageskifte af Sten Brahe, ejede Gaarden 1623. Trap VI, 106 (4. Udg.).

³⁾ Erklæring 1685 $\frac{12}{5}$ ved Ant. til Ildsted- og Kvægskat 1677 $\frac{14}{5}$ Post 25 Bil. Nr. 10.

Præstens Erklæring om Gaarden var udstedt for at hjælpe Forpagter Søren Jørgensen til at blive betragtet som Fuldmægtig, saa han kunde slippe billigere i Kopskat, men det lykkedes ikke, uagtet Søren Jørgensen selv i 1687 ansøgte Kongen om at maatte anses for en Fuldmægtig, idet Kammerkollegiet erklærede, at han var Forpagter og kun kunde slippe, hvis Proprietæren vilde frasige sig Gaardens Sædegaards Frihed og erklære den for en Bondegård. Da det ikke skete, nedsatte Kongen Søren Jørgensens Restancer til 30 Rdl.¹⁾

Hostrup Hovedgaard, der ligeledes var og forblev ufri efter Forordningen af 16. Decbr. 1682, er et udmærket Eksempel paa, hvorledes det efter nævnte Forordnings Udstedelse kunde gaa Indehaveren af en lille ufri Sædegaard. Denne var, som omtalt ovenfor, Mads Laursen, og man forlangte af ham, at han skulde betale Kopskat som Ejer af en Herregaard. Dette oversteg langt hans Skatteevne, hvad vi kan se af, at han og hans Stedbørn i Krigshjælp 1683 kun blev sat til 6 Rdl. og i Defensionsstyr 1688 til 4 Rdl. Han ansøgte derfor Kongen, som i 1689 eftergav ham Halvdelen af hans Restancer. Han oplyste i sin Ansøgning, at der efter hans Formand Niels Nielsen var 5 umyndige Børn, som skulde underholdes af Gaarden, der oprindeligt var paa 21 Td. Htk., men efter Landmaalingen kun 17 Td. 4 Skp. Til den laa der 2 ringe og forarmede Bøndergaarde, hvis Besiddere aarlig maatte undsættes med Æde- og Sædekorn, saa vel som Hjælp til kgl. Skatter. Af Gaarden skulde der paa Grund af den omtalte Forordning skattes baade som af en Bondegård og en Sædegaard. Derfor var der kommen en stor Restance paa. Han havde forhandlet med Børnenes Formyndere om at lade Sædegaardsfriheden opsige, men det turde de ikke gaa ind paa, før Børnene blev deres egne Værger. Han bad derfor om at faa Restancen eftergivet og at maatte svare Kop- og Kvægskat efter 3. Klasse, saa Mand og Hustru svarede tilsammen 6 Rdl.; mere kunde han ikke betale. Det

¹⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1690 ²²/₃.

bemærkes, at de ellers efter Forordningens 2. Klasse skulde svare 8 Rdl. hver. Kammerkollegiet tog køligt paa Sagen og udtalte, at Kop- og Kvægskatten ikke vedkom de umyndige, men han selv som Forpagter burde svare til den, og at man maatte huske paa, at Gaarden var fri for Tiende, saa længe Sædegaardsfriheden ikke var opsagt. Til Kammerkollegiets Fremstilling er at bemærke, at da Mads Laursen var de umyndige Børns Stedfader, vilde det sikkert gaa ud over dem, hvis han ikke kunde klare sig paa Grund af for høje Skatter. Kongen eftergav ham som omtalt Halvdelen af Restancerne, der var paa 76 Rdl. ialt.¹⁾

Ved Fortifikationsskatten 1691 blev Mads Laursen sat til henved 15 Rdl., og der udtaltes om Gaarden, at den tilhørte nogle faderløse Børn, beboedes af Stedfaderen Mads Laursen, og at Tilstanden var meget ringe. Alligevel holdt Mads Laursen Stillingen og havde som sædvanlig to Karle og en Pige paa Gaarden saa vel ved Konsumtionen 1696 som Kopskatten 1699.²⁾

Hovedgaarden Grønkær synes en Tid at være sluppen for Tiltale, fordi den ved Indsendelsen af Jordebøgerne til Godtgørelse af Skattefriheden blev opgivet af Ejeren Sten Bille sammen med Jungetgaard, saa at der blev til begge Gaarde henved 456 Td. Htk. Bøndergods. Men fra 1685 var Gaarden forpagtet ud til en Borger i Skive Jacob Nielsen Weisberg, af hvem der blev krævet Skat af den som af en Sædegaard, da den adelige Sædegaardsfrihed ikke var opsagt af Ejeren. Dette førte til, at denne, som nu var Sten Billes Enke Fru Mette Sehested, 1690 frasagde sig den, og derefter synes Jacob Nielsen at have klaret sig bedre paa den, idet han kunde holde to Karle og en Pige, medens han tidligere kun havde haft en Karl og en Pige, og Gaarden var bleven kaldt ringe og »moxen øde«. At Forholdene ikke havde været gode,

¹⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1689 ¹⁰/₈.

²⁾ Hald og Skivehus A.s Ekstraskattergsk., Fortifikationsskat 1691 Bil. Lit. A; do. A.s Kons. og Folkeskat 1696 ¹/₁₁ Mandt. S. 183, ¹/₇ do. S. 162; Kopskat 1699 ²²/₁₁ Mandt. S. 305; jfr. Skivebogen 1918 S. 103.

ses bedst af, at han i 1688 kun blev ansat til 1 Rdl. i Defensionsstyr.¹⁾

Om Lundgaard i Gammelstrup Sogn hed det, at den var komplet ved Matriklens Ikrafttræden af 1688, men i 1683 havde den kun lidt over 189 $\frac{1}{2}$ Td. Htk. Bøndergods og var altsaa foreløbig ufri.²⁾ Den tilhørte da Oberst Wolf v. Buchwald til Gudumlund, der havde faaet den med sin Frue Mette Parsberg, der var en Datter af Frederik Parsberg og Fru Sophie Kaas. De boede selv paa Gudumlund og holdt kun en Ladefoged paa Lundgaard, naar den da ikke var forpagtet ud. 1681—83 var Otte Skram Forpagter af den og 1690 og følgende Aar Laurids Vinde i Skive, som kun holdt to Mennesker paa Gaarden. 1693 solgte v. Buchwald Gaarden til Thøger Jensen Ostenfeld for 26 Rdl. pr. Td. Htk. Den var ved Salget ikke komplet, da den kun blev solgt med et Tilliggende af 167 Td. Htk.³⁾ Men han købte allerede samme Aar saa meget Gods til, at dens Bøndergods talte 202 Td. 3 Skp. $\frac{2}{3}$ Alb. Htk.

Den lille Hovedgaard Korsøgaard i Simsted Sogn, »som tilforn haver været en Bondegård« og efter gammel Matrikel kun var paa 10 Td. Htk. og efter ny paa lidt over 13 Td., var ligeledes ufri. Den tilhørte oprindelig Erik Kaas, som ved Ansættelsen til Prinsessestyr 1664 havde 352 Td. Htk., men 1666 gjorde Christen Olufsen i Viborg Indførsel i Gaarden, som han 1681 solgte til Peder Benzon til Havnø. Denne forpagtede Gaarden ud til Samuel Madsen, som 1683 maatte rømme paa Grund af et Drab, men hans Hustru Kirsten Pedersdatter fortsatte Forpagtningen Aarhundredet ud og førte en fortvivlet Kamp med Regnskabsrevisionen for at blive betragtet som Forvalter, da Kopskatten saa blev mindre. Hun havde næppe meget at betale høj Kopskat af, da hun kun var sat i Krigshjælp 1683 til 2 Rdl. og i Defensionsstyr 1688 til 4 Rdl. I 1690 kaldes Gaarden »en liden ukom-

¹⁾ Hald og Skivehus A.s Ekstraskattergsk., Ant. til Kop- og Kvægskat 1685 $\frac{11}{12}$, Defensionsstyr 1688, Kop- og Ildstedskat 1692 $\frac{10}{12}$ Bl. 37. Ang. Opsigelsen af Sædegaardsfriheden 1690 $\frac{27}{12}$, se Matrikel for Halds A. 1680 Bl. 13.

²⁾ Den blev dog snart komplet, idet v. Buchwald allerede samme Aar tilkøbte henvend 12 Td. Htk., saa at den inden Aarets Udgang havde 201 Td. 2 Skp. 2 Fdk. Htk. Bøndergods. Se Specifikationer paa Sædegaarde.

³⁾ Specifikationer paa Sædegaarde 1682—1771 VI. 3.

pleteret Sædegaard, 13 Td. Htk., ejheller med saa mange Bønder, som Avlingens Nødtørft kan drive«. Hun holdt som Regel en Karl og en Dreng paa Gaarden, senere en Pige i Stedet for Drengen.¹⁾

Erik Kaas ejede ligeledes Hovedgaarden Restrup i Hvam Sogn paa 24 Td. Htk., som ogsaa efter Forordningen af 1682 var og forblev ufri, idet den kun havde lidt over 25 Td. Htk. Bøndergods. Fra Erik Kaas var Gaarden ved Indførsel kommen til Karen Andersdatter Schiøtte, Alexander Rumohrs Enke, som 1669 solgte den til Raadmand i Skive Jens Jørgensen Seerup, hvis Arvinger 1686 afhændede den for 10 Rdl. pr. Td. Htk. til Forpagter Peder Rasmussen paa Løgstrup.²⁾ Gaarden havde fra Halvfjerdserne været forpagtet ud til Iver Matthiessen, der var gift med Margrethe Jørgensdatter, men den var stadig i Tilbagegang. 1677 var Iver Matthiesen kun sat til 3 Rdl. i Krigsstyr, og i Anledning af Ildsted- og Kvægskatten af samme Aar udtaltes der følgende om Stedet: »Paa Restrup er ingen Lejlighed til Øxen-Staldning af Mangel paa Foder og Hø, og er snart paa Avling og Bjergning ej bedre end en Bondegaard, tilmed ikkun faa eller ingen Bønder dertil.« Endnu i 1682 var der dog en Besætning paa Gaarden af 5 Øksne, 6 unge Stude, 2 Ungnød, 2 Køer, 1 Kalv, 20 Faar og 1 Arbejdshest, men 1685 melder Præstens Mandtal, at samme Gaards Tilstand er nu saa ganske elendig, at en Part af Gaarden er nedbrudt, og der skal hverken være Hund eller Hane, Korn eller Kærne, Folk eller Kvæg, hvilket Amtsskriveren bekræfter.

Ved Kop- og Kvægskatten 1687 var Peder Rasmussen Gaardens Ejer, og han holdt paa den en Karl, en Dreng og en Pige og havde en Besætning af 2 Hopper, 2 Plage, 2 Ungnød og 20 Faar. Ellers siges om Gaarden, at den var moxen øde. Hans Defensions-

¹⁾ Hald og Skivehus A.s Prinsessestyrersrgsk. 1664—66 Nr. 8; Kons. og Folkeskat 1681 Mandt. Bl. 30; Ekstraskattergsk. 1682—85 Ant. til Kop- og Kvægskat 1682 ^{11/11} Post 14 og 1685 ^{11/12} Post 16, Krigshjælp 1683; jfr. Bil. Nr. 1 og Ant. Post Nr. 4, Defensionsstyr 1688, Kop- og Ildstedskat 1688 ^{2/1}, 1689 ^{9/7}, 1690 ^{13/2}, 1692 ^{10/12}, Mandt. Bl. 50, 54, 59 og 48; jfr. Ant. Post 22 til do. Skat 1690 ^{23/8}; Kons. og Folkeskat 1696 ^{1/1} Mandt. S. 89 og ^{1/7} do. S. 79; Kopskat 1699 ^{23/11} Mandt. S. 145.

²⁾ Specifikationer over Sædegaarde 1682—1771 VI. 3; Trap (4. Udg.) VI. 175.

styr i 1688 var kun paa 4 Rdl. Han fik at føle, hvad det vilde sige at være Ejer af en ukomplet Sædegaard, derfor vilde han betragtes som en Selvejerbonde, men Regnskabsrevisionen holdt paa, at han var Proprietær, saa der var idelige Antegnelser. Til sidst blev han ked af det og frasagde sig Hovedgaardsfriheden den 26. Marts 1691, læst Dagen efter paa Viborg Landsting. Som Motiv til Frasigelsen anførtes, at han ikke længer kunde udstaa at svare kgl. Majestæts Skatter. Siden solgte han Gaarden til Jacob Ross af Fredericia og svarede derefter kun Skat som en Fæstebonde. Ved Kop- og Ildstedskatten 1692 havde han den Triumf, at der kunde svares Revisionen, som atter var efter ham, at han havde frasagt sig sin Hovedgaardsret. Hvorledes han derimod kan have klaret den Antegnelse, at han i sidste Kopskat for 1689 og de to Kopskatter for 1690 havde udeladt sin Kone Maren Splid, skal jeg ikke kunne sige, idet Amtsskriveren lod, som om alt var klaret med Svaret om Frasigelsen af Hovedgaardsretten. Peder Rasmussen købte i 1696 Gaarden tilbage af Jacob Ross, men solgte den straks igen til Købmand Hieronymus Christian Basballe af Aarhus. I Mandtallet til Konsumtionen og Folkeskatten af 1. Juli 1696 anføres Peder Rasmussen som Fæstebonde med sin Datter Anna Birgit og en Karl og en Pige.¹⁾

Medens Restrup forblev i Privateje, degraderet til en Fæstebondegaard, blev Lund Hovedgaard i Roum Sogn, der var af samme Størrelse, men havde over dobbelt saa meget Bøndergods (c. 57 Td. Htk.) konfiskeret for resterende Skatter og udlagt til Ryttergods.

Gaarden tilhørte ved Matrikuleringen i Anledning af Hartkornsskattens Indførelse 1662 den noksom bekendte Svigersøn af Erik Grubbe til Tjele, Stygge Høg. Senere ejedes den af Købmand Jørgen Matthiesens Arvinger i København og blev den 31. Maj 1672 af Major

¹⁾ Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 21, 1673, 74, 75 og 81, Mandt. Bl. 31, 28, 29 og 31; Ekstraskattergsk. 1674—77, Krigsstyr 1676 og 77, Ant. til Ildsted- og Kvægskat 1677 ¹⁴/₈ Post 18; do. 1682—85, Ant. til Kop- og Kvægskat 1682 ¹¹/₁₁ Post 15, do. til sa. Skat 1685 ¹¹/₁₂ Post 21; Ekstraskattergsk. 1687 ff., Kop- og Kvægskat 1687 ⁶/₂ Mandt. Bl. 108, Defensionsstyr 1688, Kop- og Ildstedskat 1688 ²/₁, 89 ²/₇, 90 ¹⁵/₂ og 92 ¹⁶/₂ Mandt. Bl. 78, 62, 63 og 62; jfr. Ant. Post 12 til 1690 ¹⁵/₂, Post 2 og 29 til s. A. ²⁸/₉, Post 24 til 1692 ¹⁶/₂; Kons. og Folkeskat 1696 ¹/₇ Mandt. S. 85.

Verner Matthiessen pantsat til Landsdommer Poul Matthiessen og Poul Kriesch, paa hvilken sidstes Navn den 1676 stod opført. Under Krigen var den forpagtet ud til Christen Jensen. 1677 var der hverken Stude eller Øksne paa Gaarden, og da Christen Jensen skiltes fra Stedet, var der kun 3 Kalve tilbage. Den ny Forpagter Niels Pedersen var heller ingen Velhaver. I 1681 kom Christen Jensen vist igen som Forpagter, i hvert Tilfælde har denne dette Navn, og der var i 1682 en Besætning paa Gaarden af 2 Heste, 2 Hopper, 1 Ko, 3 Ungnød og 6 Faar, hvoraf der burde betales 2 Rdl. 54 Sk. i Skat, men var kun svaret 55 Sk. Det resterende blev dengang betalt. I Anledning af Kop- og Kvægskatten af 1685 var paa Lund, tilhørende Poul Kriesches Arvinger, angivet Jens Christensen og Christen Christensen, hvoraf den første havde betalt som en Fuldmægtig og den anden som en Karl. Da Revisionen spurgte om, hvad de var, svarede Amtsskriveren, at Præsten, som skulde forklare det, var død, men ellers vidste han vel, at samme Gaard ej var anderledes end som en Bondegård. »Er paa Bygningen saa øde og nedfalden, at der knap er saa meget Iste Raaling, en eneste Person kunde ibo og bringes Tørv udi. Nu er samme Person (∴ Jens Christensen) fra Gaarden, som til Rytterhold var henlagt, forflyttet og staar ude (?), saa intet videre deraf er at bekomme.« Dette bekræftedes ved Stiftamtmand Mogens Skeels Attest af 23. Marts 1691 angaaende Jens Christensen: »Han kunde ikke sættes i Skat for Forpagter, da han kun var slet og ret Bonde og havde maattet kvittere Gaarden for at sætte sig ned paa et ringe Sted. Lunde-gård har tilforn været en Sædegård, og han har besiddet den under Titel af Forpagter, mens alle Circumstancierne har været saa ringe, at uden det bare Navn af Forpagter kan han intet lignedes med andre af samme Navn.«

Ved Kop- og Kvægskatten 1687 hed det om Gaarden, hvor der var 6 Studnød: »Lund, en øde og moxen nedfalden Gaard; dens Ejer er velb. Poul Matthiessen, Landsdommer i Laaland, og saa alle de fattiges Direktører i København. Derpaa holdes en Tilsynskarl

Jens Christensen.« Næste Aar fortælles der nærmere om de usle Forhold paa Gaarden: »Lundegaards Ejer er Landsdommer P. Matthiessen. Samme Gaard er mesten øde, saa alle Indværelser og Ildsteder er ødelagt. Nu findes paa Steden en Tilsynskarl, som i den ene Ende af et Faarehus et Ildsted har oprettet. Karlens Navn er Jens Christensen«. Kop- og Ildstedskatten var da 1 Rdl. 4 Mk. Hermed forlader vi Gaarden, som i dette Aar som omtalt blev inddraget for resterende Skatter.¹⁾

En anden Hovedgaard i Roum Sogn, Aastrup, gled stille og ubemærket ud af Tilværelsen og endte som en Fæstegaard under Lynderupgaard. Som omtalt ovenfor (S. 28) tilhørte den ved vort Tidsrums Begyndelse Niels Parsberg. Den næste Ejer var Jørgen Pors af Slægten Børialsen, som 1667 solgte Halvparten af den til sin Svigersøn Anders Schiønning. Endnu i 1672 var Jørgen Pors ikke helt fattig, da han holdt 2 Karle og 2 Piger, men i de følgende Aar gaar det under Trykket af de haarde Skatter tilbage for ham, og han har ikke længer Raad til at holde Tjenestefolk. Endnu i 1677 er han i Roum Sogn, hvor han sættes til 7 Rdl. 60 Sk. i Krigsstyr, men 1681 ejes Gaarden af Borgemester Claus Christensens Arvinger i Viborg, som 1683 ved Sønnen, Mag. Jens Reenberg, opgav den som hørende under Lynderupgaards Hovedgaardstakst.²⁾ Arvingerne holdt en Bestyrer Niels Mortensen og en Karl og to Piger paa den. Samme Niels Mortensen var endnu paa Gaarden i 1696, men da var han Fæster af den og holdt kun en Dreng paa den. Ejeren var Magister Jens Reenberg. Endelig ved Kopskatten i 1699 anføres han atter med Hustru og en Datter, men svarer kun ialt 1 Rdl. 24 Sk. eller som en almindelig Bonde. Ejeren var stadig Jens Reenberg.³⁾

¹⁾ Trap (4. Udg.) VI, 179; Hald og Skivehus A.s Matrikel 1662 Bl. 174; Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 19, 1673, 74, 75 og 81, Mandt. Bl. 28—29, 26, 27 og 29; Ekstraskattergsk. 1674 ff., Artillerihestergsk. 1676 ^{16/1} Bl. 6, Krigsstyrergsk. 1676—79, Ant. til Ildsted og Kvægskat 1677 ^{14/8} Bil. Nr. 7; Ekstraskattergsk. 1682—85, Ant. til Kop- og Kvægskat 1682 ^{11/11}, do. til 1685 ^{11/12} Post 19 og Bil. Nr. 10 Attest 1691 ^{23/8}; Ekstraskattergsk. 1687 ff., Kop- og Kvægskat 1687 ^{5/2} Mandt. Bl. 92, Kop- og Ildstedskat 1688 ^{5/1} Mandt. Bl. 67.

²⁾ Specifikationer paa Sædegaarde 1682—1771. VI. 3. Litra L.

³⁾ Trap (4. Udg.) V. 764; Kons. og Folkeskat 1672, 73, 74, 75 og 81, Rgsk. Bl. 19, Mandt. Bl. 28, 26, 27 og 29; Krigsstyr 1676, Mandt. Vib. Stift Bl. 15 (Vejledende Arkivregistratur II, 45); Kons. og Folkeskat 1696 ^{1/1} og ^{1/1} Mandt. S. 105 og 64; Kopskat 1699 ^{23/11}, Mandt. S. 175.

Medens Lund og Aastrup under Tidernes Tryk gik Glip af deres Sædegaardsret og sank ned til Bøndergaarde, beholdt Hersumgaard i Hersum Sogn sin, men mistede sin Skattefrihed, da den ikke var komplet og heller ikke blev det, uagtet dens Ejer Herluf Trolle til Snedingegaard, der havde faaet den med sin Frue Elisabeth Krabbe, en Datterdatter af Marsk Anders Bille, var meget velhavende. Den var efter gammel Matrikel 39 Td. Htk. og havde 1683 c. 183 Td. Htk. Bøndergods. Fuldmægtig eller Forpagter paa Gaarden var fra 1677 Vogn Jacobsen, der havde ægtet sin Formand Christen Haards Enke Agathe Mogensdatter, der siden 1674, da hendes Mand skød sig paa Grund af et Drab, havde haft Forpagtningen. Vogn Jacobsen kan ikke have været velstaaende, da han i Krigshjælp 1683 kun blev sat til 12 Rdl., i Defensionsstyr 1688 til 6 Rdl. og i Fortifikationsskat 1691 til 31½ Rdl., men han sad næppe daarligt i det. Ved Kop- og Kvægskatten 1687 anføres det, at der svarede alle Skatter af Gaarden lige ved ufri Bøndergods, og ved Kopskatten af 1699 kaldes den en ufri Hovedgaard. Ejeren var da Christopher Rosenørn, som betalte Skat der som en Herremand af sig selv og sin Frue, uagtet han opholdt sig paa Tvillum, men ogsaa Vogn Jacobsen og Hustru var stadig paa Gaarden med en Røgter og en Pige, og der svarede Skat af dem som paa en Herregaard, saa Sædegaardsretten var ikke opgivet. 1705 var Gaarden komplet.¹⁾

Paa samme Maade gik det med Holris i Bjerregrav (nu: Hersum) Sogn, der var af Størrelse som Aastrup. Ved Ansættelsen til Prinsessestyr 1664—66 ejedes den af Christen Harbou, der kun havde ialt henvend 44 Td. Htk. Alt Godset laa i Bjerregrav, Roum og Hvam Sogne. Han holdt som Regel paa Gaarden en Ladefoged, en Røgter og en Pige. Ved Ansættelserne til Krigsstyr i Aarene 1676—79 anføres hans Hustru Fru Margrethe Steensen Vincensdatter til

¹⁾ Trap (4. Udg.) VI, 180; Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 26, 1673, 74, 75 og 81 Mandt. Bl. 37, 34, 35 og 36; Krigshjælp 1683 Bil. Nr. 1, Kop- og Kvægskat 1687 ½ Mandt. Bl. 94, Defensionsstyr 1688, Fortifikationsskat 1691 Bil. Litra A., Kopskat 1699 2½ Mandt. S. 133; Specifikationer paa Sædegaarde 1682—1771, VI. 3.

Holris. Hun svarede 1676 61 Rdl. og de følgende Aar hver Gang 25 Rdl. i Krigsstyr. Gaarden gik fra hende over til hendes Datter af første Ægteskab Anne Magdalene Kruse Tygesdatter, som 1681 ægtede Ritmester Frederik Ulrik Ulfeld. Han var ikke velstaaende, vel nærmest fattig, da han i Krigshjælp 1683 og Defensionsstyr 1688 kun blev sat til 8 Rdl. hver Gang. Ved Indsendelsen af Jordebøger i 1683 i Henhold til Forordningen af 16. Decbr. 1682 om Sædegaardene opfyldte han ikke denne Pligt. Om hans og Gaardens Forhold faar vi Oplysning i Anledning af Kop- og Kvægskatten af 11. Decbr. 1685, hvor Regnskabsrevisionen forlangte, at han og hans Frue skulde svare Kopskat af 3 Børn som andre velsituerede Proprietærer. Der blev saa forklaret, at Holris kun var en lille Gaard, ej saa god paa Avling og Bjærgning som en god Bondegaard. Den stod kun for 12 Td. Htk. samt 8 à 10 Td. forarmet Bøndergods, og det var alt hans Jordegods, som endda stod under Sekvestration for denne og andre Skatterestancer. Baade Gaard og Gods var dobbelt saa højt pantsat, som det var værd, saa han kunde ikke regnes for en formuende Proprietær. Selv opholdt han sig i København ved Hæren, og Fruen var heller ikke paa Gaarden. Da Amtmanden attesterede Rigtigheden af dette, blev Ulfeld fri for Kravet. I 1689 opholdt han sig selv paa Gaarden, hvor han holdt Karl og Pige og havde 2 Ildsteder. I det følgende Aar holder han endnu Stillingen, men i 1692 besiddes den af Christian Cassius til Tanderup, som 1694 solgte den til Christian Frederik Bille, der residerede paa Gaarden 1699 med sin Frue, en Karl og en Pige, hvoraf han svarede 18 Rdl. i Kopskat og havde altsaa ikke frasagt sig Hovedgaardsretten.

Trods Frederik Ulfelds Fattigdom satte man ham i Fortifikationsskat 1691 til 100 Rdl., hvoraf han maa ske udredede Halvdelen. Resten blev ham eftergivet ved Kammerkollegiets Ordre af 3. Febr. 1694. Han døde 1699, og hans Frue, Anna Magdalene Kruse til Holris og Grevensvænge, fik 26. Oktbr. s. A. tildelt 100

Rdl. af Regimentskassen, da hun med 4 Børn maatte gaa fra Arv og Gæld efter Manden.¹⁾

Med Holmgaard i Skals Sogn forholdt det sig noget anderledes end med de hidtil omtalte. Den var ukomplet 1683, da Jørgen Skeel Due fik udlagt den ved Skifte efter Broderen Jørgen Due, saa at han maatte tilmageskifte sig det manglende fra sin Svoger Holger Reedtz til Palsgaard; men denne opholdt sig dengang i Frankrig, saa Jørgen Skeel Due fik nok Følgebrev, men ikke Skøde paa Godset før 12. Novbr. 1686, hvorfor Gaarden i Mellemtiden blev betragtet som ukomplet og skulde skatte som en Bondegård. I den Anledning blev der krævet henvend 265 Rdl. af ham foruden nogle andre Skatterestancer af Gaard og Gods tilbage til 1674, saa at han ialt skulde betale omtrent 379 Rdl. Ved kgl. Resolution af 29. Septbr. 1691 blev han dog fritaget for at udrede Størstedelen af Beløbet, deriblandt de 265 Rdl., idet Amtsskriver Jacob Brockman havde forsømt i rette Tid at forlange en specificeret Jordebog indsendt og havde ladet Restancerne løbe for længe, saa de var blevne for store.²⁾ Ingen af Holmgaards Ejere i dette Tidsrum før Dr. Frans Reenberg, der købte Gaarden af Jørgen Skeel Due i 1696, boede paa den. I første Halvdel af Halvfjerdserne holdtes paa Gaarden kun en Ladefoged og en Malkepige, og i Begyndelsen af Firserne var Folkeholdet heller ikke større, men i sidste Halvdel steg det, og fra 1688—90 var den forpagtet ud til en Kvinde, den tidligere Forpagter paa Hegnet, Laurids Jensens Enke, Kirsten Jensdatter, der som Regel holdt en Karl og en Pige. Siden holdtes der hverken Forpagter eller Ridefoged, men kun en Ladefoged med Røgter og Pige, idet Jørgen Skeel Due, der boede paa Bisgaard i Thisted, selv af og til kom til sine Gaarde Holmgaard og Hegnet og tilsaa dem. Ved Salget 1696 opgives Holmgaard selv til 19 Td. Htk. og Godset til 197 Td., saa

¹⁾ Hald og Skivehus A.s Prinsessestyrgsk. 1664—66; Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 26, 1673, 74, 75 og 81 Mandt. Bl. 37 f., 34, 35 og 37; Ekstrasattergsk. 1682 ff., Krigshjælp 1683, Ant. til Kop- og Kvægskat 1685 ¹¹/₁₂ Post 13, Defensionsstyr 1688, Kop- og Ildstedskat 1689 ⁹/₁₂, 90 ¹⁵/₁₂ og 92 ¹⁰/₁₂, Mandt. Bl. 51, 42 og 41, Fortifikationsskat 1691 Bil. Litra A og Nr. 8; jfr. Protokol over næ. Skat Bl. 101 9. Klasse Nr. 110; Kopskat 1699 ²²/₁₂ Mandt. S. 136.

²⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1691 ²⁰/₉.

den var altsaa knap nok komplet. I 1699 var Dr. Frans Reenberg Enkemand uden Børn paa over 10 Aar og holdt en Avlskarl og 2 Piger paa Gaarden.¹⁾

Med Asmild Kloster i Asmild Sogn og Skovsgaard i Tapdrup Sogn havde det sin særegne Beskaffenhed. Begge Gaarde ejedes ved denne Tid af Landsdommer Villum Langes Enke Fru Anna Reesen og deres Børn. Da hun og Børnene havde en stor Fordring paa Kongen — over 20 000 Rdl. — blev der ved kgl. Reskript af 13. Januar 1683 og Rentekammerskrivelse af følgende 9. Juni givet dem Ret til mod Afstaaelse af denne at lægge Skovsgaard, c. 26 Td. Htk., ind under Asmild Klosters Hovedgaard, saa at dennes Takst, som med St. Hans Klosters Jorder paa Viborg Mark og Sønder Mølle hidindtil havde udgjort noget over 34 Td. Htk., blev forhøjet til 61 Td. Htk. Denne Hovedgaard maatte fra den Tid, den blev tilskødet Villum Lange — ved Mageskifterne 10. Juli 1671 og 9. Maj 1672 — regnes for en Hovedgaard med adelig Sædegaardsfrihed. Samtidig blev alle Skatterestancer fra 1670 til Dato af Asmild Kloster og Skovsgaards Hovedgaarde eftergivet dem, og der blev ydet et Aars Frist til at komplettere Bøndergodset i, da dette, efter at Skovsgaard var lagt til Asmild Kloster, ikke udgjorde de forordnede 200 Td. Htk. inden 2 Miles Afstand, som betingede Skattefriheden. Endelig blev der bevilget Fru Anna Reesen en aarlig Pension hendes Livstid af 300 Rdl. at regne fra 1. Januar 1683.

Alt dette tilsammen taget var en meget stor Naade — navnlig hvis Fru Anna virkelig fik de 300 Rdl. aarlig udbetalt — og Rentekammeret havde da ogsaa sine Betæneligheder, som det fremstillede for Kongen i en Forestilling af 24. Februar s. A., men Kongen resolverede den følgende 9. Juni, at det forblev ved Befalingen af 13. Januar.

Rentekammeret beregnede de eftergivne Skatter af de to Hovedgaarde i Aarene 1. Novbr. 1670 til 1. Juli 1675, da den skaanske Krig begyndte — i Krigens

¹⁾ Kons. og Folkeskat 1683 Mandt. Bl. 29; Ekstraskattergsk. 1688 ff., Kop- og Ildstedskat 1688 $\frac{3}{4}$, 89 $\frac{2}{7}$, 90 $\frac{15}{2}$ og 92 $\frac{10}{2}$, Mandt. Bl. 58, 40, 51 og 58; jfr. Ant. Post 1 til 1690 $\frac{15}{2}$ og 2 til $\frac{10}{2}$ s. A.; Kons. og Folkeskat 1696 $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{7}$ Mandt. S. 98 og 71; Kopskat 1699 $\frac{10}{11}$ Mandt. S. 180. Trap (4. Udg.) VI, 187.

Tid regnede man, at Sædegaarde og Bøndergods var lige stærkt beskattet — og 1. Jan. 1680, da Krigen endte, til 1. Jan. 1683 til henholdsvis 251 Rdl. og 261 Rdl. samt Værdien af Skattefriheden af Skovsgaard til 3037½ Rdl., hvortil kom 9 Td. Htk., som havde været udelukket af Matriklen siden dennes Begyndelse, hvoraf Skatterne beløb sig til 347½ Rdl., samt de 300 Rdl.s aarlig Pension, og erindrede om, at Kongen tidligere — ved Mageskiftet 10. Juli 1671 — havde skænket Villum Lange 50 Td. Htk. Rentekammeret regnede nemlig Skovsgaard for en Bondegaard, da den i 1672 var bleven tilskødet Villum Lange som saadan; men Fru Anna Reesen paaviste, at den fra gammel Tid var regnet for en fri adelig Sædegaard, og fremhævede, at Rentekammeret selv ved en Skrivelse af 12. Oktbr. 1672 til Amtsskriver Jacob Brockman havde indrømmet dette.

Som omtalt havde Fru Anna Reesen 20065 Rdl. til gode hos Kongen. Værdien af det, hun skyldte eller fik foræret, var efter Rentekammerets anførte Fremstilling 3897 Rdl., hvorefter de 300 Rdl. aarlig Pension altsaa var Vederlag for Restgælden 16168 Rdl. Den aarlige Renteindtægt af disse Penge kunde med en Rente af 5 % beløbe sig til c. 808 Rdl., saa at Kongen ikke havde gjort nogen daarlig Forretning, hvis Gælden skulde betales; men det var en stor Naade at faa Vederlag for Gæld, der stammede fra resterende Lønning, som det her var Tilfældet.

Som omtalt var der givet Fru Anna Reesen et Aar til at komplettere Bøndergodset i, men da Fristen var udløben Nytaar 1684, var det ikke naaet. Krævet for Skatter af Hovedgaarden ansøgte hun Kongen om yderligere Frist, og den blev givet hende paa 3 Aar ved kgl. Resolution af 16. Maj 1685, endda uden at Kammerkollegiet blev opfordret til at give sin Erklæring derover, hvad der burde være sket.¹⁾ Men heller ikke denne Frist kunde hun overholde, og da der i 1694 blev gjort op med Sønnen, Vicelandsdommer Hans Lange, som s. A. den 11. Juni af sine Medarvinger

¹⁾ Orig. ikke paatruffen; jfr. Kammerkols Forest. af 1694 ^{28/7} med kgl. Res. ^{14/8}.

havde faaet Skøde paa Gaard og Gods¹⁾, fordredes der fra Nytaar 1687 til 1. Juli 1694 582 Rdl. for Skatter af Hovedgaarden, da Bøndergodset stadig ikke var blevet kompletet. Uagtet Rentekammeret indstillede ham til yderligere Kompletteringsfrist, resolverede Kongen, at han i den Henseende skulde forholde sig efter de derom gjorte Anordninger $\circ$: skulde betale Skat af Hovedgaarden fra 1. Januar 1687, men i anden Henseende blev der vist ham stor Naade, idet han fik eftergivet Skatterestancer til et samlet Beløb af over 728 Rdl. og af det fordrede kun skulde betale 34 Rdl., hvortil dog kom det ubehagelige med Kompletteringen og Skatterne som Følge deraf fra Opgørelsens Slutning. Da Vicelandsdommeren saaledes fik Kniven paa Struben, fandt han Midler til at faa Gaarden kompletet, saa at han inden Aarets Udgang kunde fremlægge en Jordebog for Asmild Kloster, som indeholdt de 200 Td. Htk. Bøndergods inden 2 Miles Afstand fra Hovedgaarden. Det manglende Bøndergods, lidt over 79 Td. Htk., erhvervede han fra Familien, som det synes for c. 30 Rdl. pr. Td. Htk., alt-saa en meget anelig Sum Penge paa den Tid. Det tilkøbte Gods var gammelt Krongods med forbeholden Reluition ($\circ$: Tilbagekøbsret), idet det 22. Aug. 1661 af Kong Frederik III. var blevet tilskødet Toldskriver ved Øresund Anders Nielsen Bøgvad paa egne og af-døde Borger og Handelsmand i København Gødert Braems Arvingers Vegne.²⁾

Den sidste Gaard, som maa omtales i Anledning af Kompletteringspørgsmaalet, er den lille Hovedgaard Bigumgaard i Sognet af dette Navn, under hvis Takst laa en Mølle og Gaarden Erikstrup, ialt 18 Td. Htk.³⁾ Den ejedes af Erik Grubbe til Tjele, som havde faaet den med sin Frue Maren Iversdatter Juul. Gaarden var kun ringe i Henseende til Bygninger — der

¹⁾ Specifikationer paa Sædegaarde 1682—1771 VI. 3.

²⁾ Bilag Litra B til Hald og Skivehus A.s Kontributionsrgsk. 1695; jfr. F. J. West, Kronens Skøder II, 100 f.

³⁾ Hald og Skiveh. A.s Matrikel 1662 Bl. 43; men af Erik Grubbe opgives Hartkornet 1683 $\frac{13}{2}$ til 15 Td. 2 Skp. samt Skov til 12 Td. 4 Skp. Samtidig opgiver han dens Bøndergods til henved 205 Td. Htk., hvorimod han kun lægger 58 Td. Bøndergods til Tjele. Specifikationer paa Sædegaarde 1682—1771. VI. 3. Lit. B.

var intet Vaaningshus før 1682 — og Erik Grubbe holdt paa den en Tærsker og en Røgter om Vinteren samt undertiden en Ladefoged, der førte Tilsyn med Bønderne, som drev Avlingen til Gaarden. For ham var der i Enden af Fæhuset et Ildsted. 1682 blev Søren Laursen Forpagter paa Gaarden, og for ham blev der opført et Stuehus, men formedelst Kopskat-terne opgav han hurtig sin Værdighed som Forpagter og optraadte siden som Erik Grubbes Fuldmægtig. I Begyndelsen holdt han Karl og Pige, men siden blev han forarmet, var tilsidst kun Ladefoged og hans Hustru Pige paa Gaarden. Under disse Forhold opgav han det hele; tog Tjeneste under Militzen og kom med vore Hjælpetropper til England 1689.

Ved Kop- og Ildstedskatten af 15. Februar 1690 hedder det om Bigum: Bigumgaard staar øde og besiddes (o: beboes) af ingen, men paa Gaarden holder Erik Grubbe en Karl, og den har to Ildsteder. To Aar efter fortælles, at Bigumgaard var gjort ufri, og at den var bortfæstet til Peder Norup, som boede der med sin Hustru og holdt en Karl. Regnskabsrevisionen vilde dog ikke anerkende denne Opgivelse, men forlangte Skat af Peder Norup som af en Forpagter eller Bevis for, at Sædegaardsretten var opsagt. Den samme Fordring stilledes med Hensyn til Gaarden Erikstrup, der jo laa under Bigumgaards Hovedgaards-takst, men Amtsforvalteren svarede, at om denne Sag havde han ingen Underretning kunnet faa. I Mandtallet til Kopskatten af 23. Novbr. 1699 omtales i Bigum Sogn under Bønder, som alene brugte Avling, Peder Norup, der holdt en Pige.¹⁾ Det er vel den samme Peder Norup som ovenfor nævnt. Hvad Sædegaardsfriheden angaar, saa blev den først lovformelig opsagt af Gert Diderik v. Levetzau til Tjelegaard 1713, da den i over 20 Aar havde været anset for en Bondegaard.²⁾ Naar sligt kunde passere, har det formodent-

¹⁾ Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 28, 1673, 74, 75 og 81, Mandt. Bl. 40, 37, 37 og 41; Ekstraskattergsk. 1682 ff., Kop- og Kvægskat 1682 ^{11/11} Ant. Post 20; jfr. Saml. til jydsk Hist. IX, 288 f., Ant. til Kop- og Kvægskat 1685 ^{11/12} Post 24, do. til Kop- og Ildstedskat 1688 ^{2/1} Post 23, Erklæring 1693 ^{16/12}; jfr. Bidrag til Dansk Statshusholdnings Hist. II, 898; Kop- og Ildstedskat 1690 ^{15/1} Mandt. Bl. 78 og Kopskat 1699 ^{22/11} Mandt. S. 201.

²⁾ Trap (4. Udg.) VI, 215.

lig været af Hensyn til Erik Grubbe; thi det ses ikke, at der er blevet betalt Skatter af Gaarden som af en ufri Hovedgaard foruden Skat som af en Bondegård, hvad jo burde være sket.

Af de omtalte 15 Hovedgaarde, naar Skovsgaard medtælles, ellers 14, der i Anledning af Forordningen af 16. Decbr. 1682 kom ud for Kompletteringsspørgsmaalet, gik altsaa 4, nemlig Grønkær, Restrup, Aastrup og Bigumgaard over i de almindelige Bøndergaardenes Række, de to førstnævnte ved at Hovedgaardsretten blev opsagt paa lovlig Vis, Aastrup ved at den blev en Fæstegaard under Lynderupgaard og Bigumgaard paa samme Maade under Tjele, men her endte det med en lovformelig Frasigelse af Hovedgaardsretten 1713. En femte Hovedgaard, Lund, blev konfiskeret for resterende Skatter og udlagt til Rytterhold.

Af disse Gaarde var Grønkær, Aastrup og Bigumgaard i Hænderne paa velstaaende Folk, som vel nok kunde have kompletteret dem, hvis de havde ønsket det, men det var maaske ikke muligt at skaffe det fornødne Gods indenfor den lovbefalede Afstand af 2 Mil. Restrup og Lund gik derimod ud af Hovedgaardenes Række paa Grund af de høje Kopskatte og Konsumtionen og Folkeskatten, som lagde en utaalelig Byrde paa de ufri Sædegaarde.

Trods disse i deres Anlæg urimelige Skatter var der dog 6 af de ufri Sædegaarde, hvis Proprietærer ikke opgav Hovedgaardsretten, nemlig Nørgaard, Bajlumgaard, Hostrup, Korsøgaard, Hersumgaard og Holris. Proprietærerne til Bajlumgaard, Korsøgaard og Hersumgaard Andreas Rhode, Peder Benzon til Havnø og Herluf Trolle til Snedingegaard var velstaaende og havde Raad til enten at komplettere eller at betale de forøgede Skatter, hvis det ikke skete; men Ejerne af de øvrige ufri Sædegaarde sad ikke godt i det, og dog klyngede de sig til Hovedgaardsretten. Det bør kun bemærkes, at Christian Cassius, som en Tid var Ejer af Holris, var fritaget for personelle Skatter for sig selv, Hustru og Børn ved Konge-

brev af 19. August 1690, saa at han havde ingen Aarsag til at komplettere Bøndergodset.¹⁾

Endelig var der Lundgaard og Asmild Kloster med Skovsgaard, som var ufri i over en halv Snes Aar, men omsider fik det fornødne Bøndergods, idet Ejerne Thøger Jensen Ostenfeld og Hans Lange, der begge maatte anses for velsituerede, tilkøbte det manglende.²⁾

En Særstilling indtog Hald Ladegaard, der vel var komplet, hvad Bøndergodset angik, men havde tilhørt Kronen og derfor ikke efter Forordningen af 16. Decbr. 1682 kunde regnes for en skattefri Sædegaard. Det var dog sket hidtil ligesom med andre udlagte kongelige Ladegaarde, men i Aaret 1683 blev den opført med Skatter af sine 16 Td. Htk., som om det havde været Bøndergods, fra 1. Novbr. 1670, da Sædegaardernes Skattefrihed begyndte, til 1. Juli 1675 og fra 1. Januar 1680 til samme Dag 1682, ialt 9 Rdl. 5 Mk. à Td. Htk. eller 157 Rdl. 2 Mk., som var en smuk Skilling at betale paa een Gang, og indtil 4. November 1699, da Rachel de Lima ved kgl. Resolution fik bevilget Sædegaardsfrihed for Gaarden, som da var 22 Td. 6 Skp. Htk., maatte den betale paa samme Maade lige med Bøndergods.³⁾

De øvrige 24 Herregaarde — Hestehave regnes under Spøttrup — kunde alle indsende Jordebøger med det fornødne Hartkorn Bøndergods inden to Milegrænsen og slap derved for Hartkornsskatter af deres Hovedgaardstakster, hvilket nok kunde gøres nødig, naar de skulde være ansvarlige for Bøndergodsets Skatter og tillige udrede de overordentlige Skatter, som i rigeligt Maal blev paalagte deres Proprietærer og Brugere indtil Aaret 1692, idet der fra 1693 indtraadte en Pause i Skatteregnen. Dertil kom, at Konsumtionen og Folkeskatten, som var højere for Pro-

¹⁾ Kop- og Ildstedskat 1692 ¹⁶/₂ Bl. 41.

²⁾ Ejeren af Lundgaard Wulf v. Buchwald til Gudumlund, erklærede, at han 15. Decbr. 1683 havde købt saa meget Hartkorn til, at Gaarden var komplet, men da han ikke gav nærmere Forklaring om det, deciderede Kammerkollegiet, at den maatte anses for ukomplet, til det var sket; jfr. Ant. Post 44 til Kontribrgsk. 1683-85 med Bilag Nr. 7, dat. 1686 ¹⁹/₁₁.

³⁾ Kontributionsrgsk. for 1683, Kammerkollegiets Beregning af 17. Januar 1682, orig. kgl. Res. i Rtk. 1699 ⁴/₁₁.

prietærer end for Bønder, aldrig ophørte. Den hvilede som et stadigt Tryk paa Hovedgaardene.¹⁾

Foruden overordentlige Skatter og Konsumtion og Folkeskat paahvilede der gennem mange Aar af det her behandlede Tidsrum Sædegaardene Rostjenestehold. Pligten til at gøre Tjeneste til Hest i fuld Udrustning paahvilede fra gammel Tid Adelen, men ved dennes Privilegier af 1661 blev der givet den 10 Aars Frihed for Rostjeneste. Dette Løfte blev imidlertid ikke overholdt længere end til 1666, da der i Anledning af vor Deltagelse i den engelsk-hollandske Krig 1666—67 paany blev udskrevet Rostjeneste; til Gengæld lovede Kongen, at de 10 Aars Fritagelse for Rostjeneste skulde blive forlænget lige saa længe, som denne Udskrivning varede. Den fortsattes gennem tre Aar og var en betydelig Byrde. Der skulde stilles en Rytter for hver 300 Td. Htk., saaledes at den Proprietær i Læget, som havde det meste Hartkorn, skaffede og holdt Rytteren, medens de øvrige deltog i Udgifterne efter deres Hartkorn. Anskaffelsen af Rytteren beregnedes til 40 Rdl. og Underholdningen til 7 Rdl. maanedlig. Til Udredningen af disse Udgifter maatte Herremændene ikke lade deres Bønder bidrage.

Kong Christian V. bekræftede Adelens Privilegier med Fritagelsen for Rostjeneste i 10 Aar; men allerede i 1672 begyndte man at forberede dens Genindførelse gennem Forhandlinger i Statskollegiet, hvis Medlemmer, der næsten alle var af Adel og Godsejere, ønskede, at Bønderne skulde deltage i Byrden, og at Sædegaardstaksten ikke skulde medregnes i de 300 Td. Htk., hvoraf en Rytter skulde stilles. Dette gik Kongen dog ikke ind paa, og 17. Juni 1673 udkom en Forordning om Rostjeneste omtrent i Overensstemmelse med den af 1666. Denne Gang skulde der til Rytterens Underhold kun ydes 6 Rdl. maanedlig i de 5 Sommermaaneder, i den øvrige Tid derimod 7 Rdl.

¹⁾ Det bemærkes dog, at det var galt med Holmgaard, hvis Jordebog indkom for sent, nemlig først 23. Oktbr. i Stedet for inden Februar Maanedes Udgang 1683 og ikke var affallet paa rette Maade, hvorfor den kom til at betale Matrikelskat og Okse- og Flæskeskat af Hovedgaardstaksten for Aarene 1682 og 1683, ialt lidt over 64 Rdl.; jfr. Ant. Post 25 til Kontribut. Rgsk. 1683—85 med Decision.

som tidligere. Foreløbig blev Godsejerne vistnok fri for at stille Folkene, men de skulde holde dem rede med kort Varsel. Mønstringen af Rostjenesten blev først udskrevet til den 27. Novbr. 1674, og kort efter udkom en Forordning af 24. Decbr., hvorved det blev bestemt, at der kun skulde betales 5 Rdl. maanedlig i Underholdsbidrag, og at dette kunde ydes i Naturalier, saa længe Rytteren laa i Kvarter eller i Garnison, samt at Underholdet kun skulde ydes fra Mønstringsdagen den 27. Novbr. 1674, ikke fra Forordningens Udstedelse 17. Juni 1673.¹⁾

Dermed var der bleven lagt en tung Byrde paa Godsejernes Skuldre, som de ikke kom af med mere, selv om de fik den væltet over paa deres Bønder; thi de skulde jo staa inde for Bøndernes Skatter. Under den skaanske Krig var Rostjenesten en Virkelighed, idet de af Herremændene stillede Ryttere udgjorde et Regiment paa c. 1000 Mand, men ved Ordningen af Hæren efter Krigen blev dette opløst, og Rostjenesten bestod herefter kun i en Skat paa 1 Mark à Td. Htk. af Herregaardstaksterne og det til disse liggende Bøndergods, medens deres Skov- og Mølleskyld var fritaget derfor.²⁾

I Aaret 1680, efter at en ny Ekstraktmatrikel var optaget i Henhold til Rentekammerordre af 10. Juli s. A., var Forholdet saaledes i Hald og Skivehus Amter, naar Hartkornsskatterne skulde udskrives: Amternes samlede Hartkorn udgjorde 17554 Td., hvoraf Bondeskyld, som ikke havde været optaget i Matriklen før 1680, udgjorde 309½ Td. Htk. og andet Gods, som ej heller havde været medtaget, 40½ Td. Htk., saa at der var tilbage, som svarede til Amternes Hartkorn efter Matriklen af 1664, 17204 Td. Htk. Heraf var fritaget for Matrikelskatten, der i det Aar udgjorde 1 Rdl. pr. Td. Htk.: Adelige Sædegaarde, Sønder Tisegaard iberegnet, 1543 Td. Htk., Officersgaarde 38½ Td. Htk., Ryttergaarde 625 Td. Htk., øde Gods, som var hjemfaldet for resterende Skatter indtil 1678, 97 Td. Htk., og 43½ Td. forskelligt Htk., ialt 2347

¹⁾ Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie I, 339 ff.

²⁾ c. l. II, 609 f. og 563.

Td. Htk. Desuden havde Grevskabet Friisenborg 62 Td. Htk. i Amterne, som svarede Skat under Grevskabet, saa at hele Fradraget blev 2409 Td., hvorefter Matrikelskatten svarede af 14795 Td. Htk. og udgjorde lige saa mange Rigsdaler.

Paa Hartkornet var endvidere lagt den saakaldte Soldaterholdsskat, ogsaa en Levning fra Krigsaarene, som ikke var til at blive af med, der for dette Aar udgjorde 2 Mk. pr. Td. Htk.¹⁾ og svarede af det nævnte Htk. 14795 Td. med Fradrag af Bøndergodsets Møller 461 Td. Htk., dets Skove 113 Td. Htk. og af Gods lagt til Kirkerne til Vin og Brød 60 Td. Htk., tilsammen 634 Td. Htk., eller af 14161 Td. Htk. Soldaterholdsskatten udgjorde altsaa 4720 Rdl., hvori dog skulde kortes 33 Rdl. for Hartkorn af Læsø, som var lagt til Viborg Domkirke.

Den Skat, som særlig interesserer os her, Rostjenesteskatten, var paalagt med 1 Mk. pr. Td. Htk. af de ovennævnte 14795 Td. Htk. + Hovedgaardstaksterne 1543 Td. ÷ deres Skov- og Mølleskyld 137 Td., ialt 16201 Td., hvoraf dog endvidere var fri: Bøndergodsets Møller og Skove 574 Td., Vin- og Brødgodset 60 Td., Hospitals- og Kirkegods 705 Td., Læsø, som var lagt til Domkirken, 145 Td., tilsammen 1484 Td., hvortil kom 100 Td.²⁾ kgl. Gods, som 7. Febr. 1659 var pantsat til Niels Krabbe til Skjellerup med Fritagelse for Rostjeneste deraf, altsaa ialt 1584 Td., saa at Skatten svarede af 14617 Td. Htk. og udgjorde 2436 Rdl.

I Forordningen af 11. Decbr. 1679, hvorved Skatterne paa Hartkornet for 1676 blev paalagt, og desuden i den følgende Forordning af samme Art af 27. Novbr. 1680 om Hartkornsskatterne for det følgende Aar, var ved Rostjenesten gentaget den gamle Passus: »foruden Bonden i ringeste Maade derfor noget at paalægge og besverge«, men i Forordningen af 3. Januar 1682 om Hartkornsskatterne for samme Aar er

¹⁾ c. l. II, 612 f. og 563.

²⁾ Dette Htk. var for højt opført, idet det kun drejede sig om 91 Td. 3 Skp. 1 Fdk. 1½ Alb., hvoraf endda 2 Td. 6 Skp. var Skovskyld, som var trukket fra i Forvejen, saa at Afkortningen kun gjaldt 88 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 1½ Alb., se Ant. til Kontribut. Rgsk. 1680-82 Post 25. Iøvrigt henvises i det hele til Kontributionsrgsk. for 1680.

den udeladt og ligeledes i de følgende Forordninger 19. Decbr. 1682 for 1683 og 1. Decbr. 1683 for 1684.¹⁾ Heraf kan man vistnok slutte, at Proprietæerne, i hvert Tilfælde for deres Bøndergodses Vedkommende, stiltiende har faaet Tilladelse til at vælte Rostjenesteskatten over paa dettes Brugere.

For Aaret 1685 udkom ingen Skatteforordning, men Skatterne for Januar Kvartal blev betalte efter Forordningen for 1684; for April Kvartal blev Skatterne nedsatte med en Trediedel, og Soldaterhold og Rostjeneste blev tagne under eet med 8 Sk. à Td. Htk. Fra Juli Kvartal er der slet ikke mere Tale om Soldaterhold og Rostjeneste, men kun om Matrikelskat, der i de følgende Kvartaler indtil April Kvartal inclusive svarede med 24 Sk. pr. Td. Htk. Kvartalet. Den 16. Juni 1686 udstedtes en ny Skatteforordning, hvorefter der i Matrikelskat skulde svares $1\frac{1}{2}$ Rdl. pr. Td. Htk. aarlig og af Skov- og Mølleskyld, som ikke laa under Hovedgaardstakster, 1 Rdl. aarlig. Med samme Beløb blev disse Skatter udskrevne i de følgende Aaringer til Udgangen af det her behandlede Tidsrum.²⁾ Resultatet var altsaa blevet, at Rostjenesteskatten var for Hovedgaardstaksternes Vedkommende bleven ophævet og for Bøndergodsets bleven slaaet sammen med Matrikelskatten, hvilket ligeledes var sket med Soldaterholdsskatten, som aldrig havde ramt Hovedgaardstaksterne, ej heller naar Hovedgaardene var ukomplette, ligesom de ogsaa i saa Fald var fritagne for Udskrivning og Tiende lige saa vel som de komplette.

Soldaterholdsskatten var opstaaet under den skaanske Krig og blev første Gang paalagt den 15. Decbr. 1676 til Underholdning af de udskrevne Soldater. Den beløb sig da til 4 Sk. maanedlig og skulde udredes sammen med de øvrige Maanedsskatter, med hvilket Navn man benævnte Matrikelskatten, der fra Krigens Begyndelse var bleven forhøjet til 12 Sk. maanedlig.

¹⁾ Kvartudg. af Forordn. 1670—83 S. 448, 590 f., 724 ff., 867 f. og 1683—99 S. 38 f.

²⁾ c. l. 1683—99 S. 278 f.; jfr. Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie II, 564 f. og 586.

iberegnet 1 Sk., som under Navn af Sognerytterholds-
penge opkrævedes til Underholdning af en Del af de i
Byerne indkvarterede Ryttere, som i 1670 var bleven
lagte ud paa Landet og fordelte paa Sognene. Denne
Skat, som var bortfalden ved Krigens Ophør, genind-
førtes ved Forordningen af 15. Decbr. 1684, men
traadte først i Kraft fra 1. Januar 1686. Den udrede-
des som før Krigen med 1 Sk. maanedlig pr. Td. Htk.
og indbetaltes af Amtsskriverne i Regimentskasserne
paa Rytterdistrikterne. Sognerytterholdspengene blev
i Henhold til Ordre fra Generalkommissariatet af 16.
Januar 1686 ogsaa opkrævede af de upriviligerede
Hovedgaardstakster, og det endda med tilbagevirkende
Kraft fra 1. Januar 1682.¹⁾

Foruden de nævnte Skatter var der endnu en Skat
paa Hartkornet, der ligesom Rostjenesteskatten var
begyndt 1666, nemlig den saakaldte Okse- og Flæske-
skat, der oprindelig, som Navnet viser, var en Natu-
ralieskat, men efterhaanden mere og mere ydedes i
Penge og blev opkrævet sammen med Matrikelskatten.
Fra 1672 var Pengeydelse gennemført saaledes, at der
aarlig indtil 1683 svaredes 10 Rdl. for hver 200 Td.
Htk. Fra Aaret 1684 blev Skatten paalagt med 12
Sk. à Td. Htk., medens den før kun havde været $4\frac{1}{5}$
Sk. pr. Td.

De Pengeydelser, som fra 1. Juli 1686 hvilede paa
Hartkornet, var altsaa efter det omtalte $1\frac{1}{2}$ Rdl. i Ma-
trikelskat, 12 Sk. i Sognerytterhold og 12 Sk. i Okse-
og Flæskeskat. Fra 1. August 1689 blev Sognerytter-
holdet forhøjet til 24 Sk. aarlig, og den aarlige Skat
paa Hartkornet var derefter 11 Mk. 4 Sk. pr. Td., som
ved Forordningen af 5. Jan. 1692 blev udskreven til
Betaling i 4 Terminer, nemlig d. 21. Jan. 3 Mk. 6 Sk.,
d. 21. April 2 Mk., d. 21. Juli 2 Mk. 8 Sk. og d. 21.
Oktbr. 3 Mk. 6 Sk. Tillige skulde der gives af hver
Td. Htk. Skov- og Mølleskyld, som ikke var under
Hovedgaardstakster, Matrikelskat 1 Rdl., Rytterskat
24 Sk. og Okse- og Flæskeskat 12 Sk. pr. Td. Htk.,
tilsammen 8 Mk. 4 Sk., som skulde betales til Januar

¹⁾ Frdn. 1683—99 S. 162 ff., Generalk.s Kopib. B. Bl. 150 f.

Termin med 2 Mk. 6 Sk., til April med 1 Mk. 12 Sk., til Juli med 2 Mk. 4 Sk. og til Oktober med 1 Mk. 14 Sk. Af Konge- og Kirketiender havde der hele Tidsrummet igennem undtagen for Aaret 1680, da der blev udskrevet 2 Mk., været svaret 1 Mk. pr. Td., som herefter skulde udredes med 4 Sk. hver Termin. Denne Ordning af Betalingen af Hartkorns- og Tiendskatterne forblev uforandret Aarhundredet ud.¹⁾

Foruden Pengeskatter havde der efter Hartkornet været udskrevet aarlige Kornskatter. De begyndte med den saakaldte Skæppekornskat, der blev paalagt 21. Oktbr. 1662 med en Aaboskæppe Korn af hver Td. Htk. halvt i Rug og halvt i Byg, og siden kom igen til 1664 inclusive. Skatten for 1663 maatte leveres in natura eller betales med Penge, 2 Rdl. for en Td. Rug eller Byg. I Slutningen af 1665 blev der paa Grund af Udsigt til Krig udskrevet en overordentlig Kornskat paa $\frac{1}{2}$ Skp. Rug af hver Td. Htk. Denne Skat blev gentaget i Efteraaret 1666 sammen med den ovenfor omtalte Proviantskat, Okse- og Flæskeskatten, og udgjorde herefter et fast Led i Skattesystemet. I 1672 og følgende Aar blev Skæppekornsskatten atter udskreven paa samme Maade som i Aarene 1662—64. Under Krigen blev udskrevet saavel ordinære Kornskatter sammen med Proviantskatten som ekstraordinære foruden Furageskatter. De ordinære blev udskrevne med forhøjede Beløb og i forskellige Kornsorter i de forskellige Landsdele. Jylland leverede saaledes fortrinsvis Rug. Ogsaa efter Krigen blev Kornskatterne udskrevne med vekslende Beløb.²⁾

For Udredelsen af disse Skatter vil det blive for vidtløftigt at gøre Rede, naar det da ikke drejer sig om Betaling af dem i Penge, men det var kun sjældent, at det blev tilladt. Derimod vil vi undersøge, hvorledes Herremændene og deres Forpagtere klarede de ordinære Pengeskatter paa Hartkornet. Det var jo nok Bønderne, der skulde udrede Størsteparten af disse, men naar de ikke magtede det, maatte Proprie-

¹⁾ Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie I, 309 f., II, 567, 565 og 586.

²⁾ Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie I, 295, 298, 310, 319 f., II, 550 ff., 507 ff. og 588 ff.

tæren træde til, da det var ham, Staten henholdt sig til. Det første Indtryk man faar ved en saadan Undersøgelse er, at de ordinære Pengeskatter paa Proprietærgodset kom forbavsende godt ind; først fra Misvækstaaret 1684 begynder det at knibe med Betalingen, og Restancerne er forholdsvis store indtil 1693, da Ekstraskatterne ophører, hvorefter der atter kommer bedre Tider indtil Aarhundredets Udgang. Aaret 1699 bliver dog et skæbnesvangert Aar for Skatteyderne, da der ikke blot igen blev paalagt Kopskat, men ogsaa en betydelig Ekstraskat paa Hartkornet, der forarsagede store Restancer.¹⁾

Desværre er det ikke noget helt nøjagtigt Billede, der kan gives af Restancerne paa de ordinære Pengeskatter paa Hartkornet, da der ofte i Beløbene ogsaa er indblandet Restancer fra Familie- og Folkeskatten og fra Ekstraskatterne, men jeg har gjort, hvad jeg kunde, for at udsandre dem.

Indtil Aaret 1670 findes overhovedet ingen betydelige Restancer paa Proprietærgodsets ordinære Pengeskatter; alene Spøttrup, der ejedes af Oberst Mogens Kruse, som dengang besad 307 Td. Htk. i Hald og Skivehus Amter, havde en Restance paa Hartkornsskatterne af lidt over 122 Rdl. i Regnskabsaaret 1. August 1665—1. August 1666. Denne Restance erklærede Amtsskriveren Oluf Nielsen for uerholdelig »formedelst Gaarden og Godset hannem ved Indførsel blev fratagen«. Samtidig havde Mogens Kruse en Restance paa Prinsessestyr af henved 93 Rdl., saa han var ikke heldig stillet. Spøttrup Gaard og Gods gik ved den Lejlighed over til de velhavende Brødre Marcus og Jochum Kohlblatt af Kiel. Sidstnævntes Søn, Poul Kohlblatt, overtog Gaarden, idet han efter sin Faders Død udkøbte Farbroderen, og han besad den hele nærværende Tidsrum.²⁾

For den følgende Tid er det desværre ikke muligt

¹⁾ Jfr. herom for hele Landets Vedkommende Bidrag til Dansk Stats-husholdnings Historie II, 585 og 640 f.

²⁾ Hald og Skivehus Amters Skattergsk. 1665—66; jfr. s. A.s Prinsessestyrsgsk. 1664—66 Nr. 25 og 35, deres Matrikel 1662 Bl. 450 og Trap (4. Udg.) VI, 116. Hovedgaardstaksten var da 40 Td., men ved Ekstraktmatr. af 1680 ^{10/7} blev Spøttrup matrikuleret 15 Td. Htk. højere, som hidrørte fra en Mølle.

at fordele Restancerne paa Aarene 1670—79, 1680—85, 1686—92 og 1693—99, som vilde have været det mest oplysende, men vi maa nøjes med at se paa dem i en samlet Masse; alligevel vil det hurtigt vise sig, fra hvad Tid Hovedmængden stammer.

Mærkværdigt nok kom man igennem Krigsaarene 1675—79 uden synderlige Restancer paa de ordinære Pengehartkornsskatter. Kun Bustrup og Hald optræder med Restancer paa disse Skatter fra Tiden før 1680. Paa Bustrup udgjorde Restancerne fra 1674—90 c. 93 Rdl., hvoraf c. 54 Rdl. stammede fra Tiden indtil 1685, da den som omtalt ovenfor (S. 32) tilhørte Generalpostmester Paul Klingenberg. Resten 39 Rdl. hidrørte fra Aaret 1690 og blev betalt i 1691 af Jens Juel, der stod opført som Gaardens Ejer, idet han havde ægtet Regitze Sophie Vind Baronesse Gylden-crone, som 1686 havde faaet Gaarden udlagt af Paul Klingenberg tilligemed Tostrup og Aalstrup paa Laaland. I Paul Klingenbergs Tid havde Gaarden været forpagtet ud til Carsten Tode, der tillige havde Lund paa Mors i Forpagtning. Jens Juel forpagtede den først ud til Christen Nielsen, men havde siden (fra Maj 1687) en Fuldmægtig paa Gaarden. Den udgjorde dengang 70 + 452 Td. Htk. efter gammel Matrikel. Restancen i Jens Juels Tid var ikke løben paa formedelst Proprietærens Fattigdom, eftersom han var rig.¹⁾

Med Hald forholdt det sig paa en helt anden Maade. Restancerne paa denne Gaard og dens Gods var til Dels ikke egentlige Restancer, men Efterbetaling af Skat, fordi den som ovenfor omtalt (S. 55) havde været betragtet som en skattefri Sædegaard, men efter Forordningen af 16. Decbr. 1682 blev degraderet til Bøndergodsets Skatteklasse. I denne Anledning maatte der som omtalt efterbetales over 157 Rdl. Derimod var der en gammel Restance paa Gaardens Gods paa lidt over 102 Rdl., som først blev taget op til Behandling i det følgende Aarhundrede, og som Amtsskriver Frederik Winterbergs Enke Madame Marie Overgaard

¹⁾ Kontributions Rgsk. 1690 Bil. Nr. 24, 1691 S. 17; K. R. 1695, Jacob Brockmans Antegnelser Restancer, Lit. F., 1674—85, opsat 1694 $\frac{2}{3}$; jfr. Trap (4. Udg.) VI, 124.

blev gjort ansvarlig for, da hendes afdøde Mand havde forsømt at opkræve den. Han havde faaet den overdraget til Indkrævning efter Landkommissærerne Thøger Lassen og Jens Wisberg, som i sin Tid opkrævede Amternes Kornskatter. Skatterestancen fulgte nemlig ikke længer Gaarden, da Rachel de Lima 7. April 1703 havde solgt Gaard og Gods til Oberst Gregers Daa til Lundbæk for 16000 Rdl., fri for Restancer.¹⁾

Medens Restancerne paa Hartkornsskatterne hidtil havde været ubetydelige, løb de i Misvækstaarene 1684 og 1685 højt op; men ved en fornuftig Politik fra Regeringens Side, der eftergav betydelige Skattebeløb,²⁾ blev Forholdene snart bedre, men saa gode som tidligere, blev de ikke før ind i Halvfemserne, da Ekstrasukatterne ophørte. Hvor galt det havde været, ses af, at der i Skivehus Amt 1686 opføres som indkomne Restancer fra 1685 1735 Rdl. og i Hald Amt 2375 Rdl., Beløb som der hverken før eller siden regnes med. Saaledes udgjorde f. Eks. Restancerne for 1689, som var høje, fordi 1688 havde været et Misvækstaar, kun 894 Rdl. for begge Amter, hvoraf der i 1690 blev betalt 540 Rdl. Restancerne blev dog ikke mindre i de nærmest følgende Aar; saaledes udgjorde de paa 12 Herregaarde og deres Gods for Aaret 1690 c. 957 Rdl., men af denne Sum var Christian Gedde til Skivehus alene ude med c. 329 Rdl. og Fru Mette Sehested til Jungetgaard med c. 181 Rdl., hvorefter der ikke bliver mere end 447 Rdl. eller c. 45 Rdl. i Gennemsnit tilbage for de 10 øvrige. Af de 12 Gaarde laa de 7 i Skivehus Amt og kun 5 i Hald Amt.³⁾ De samlede Restancer for de 5 Aar 1688—92 udgjorde i begge Amter tilsammen 5611 Rdl. eller c. 1122 Rdl. i Gennemsnit om Aaret paa samtlige Skatter.⁴⁾

En væsentlig Aarsag til de store Restancer var, hvor underligt det end kan lyde, selve Amtsskriveren, fra 1689 tituleret Amtsforvalter, Jacob Brockman. Paa Grund af »hans egen ringe Capacitet udi Bestillingen«,

¹⁾ K. R. 1683; Restance Rgsk. 1695—1702, Ant. Post 5.

²⁾ Orig. kgl. Resolution i Rtk. 1685 ^{10/8}; jfr. Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie II, 564.

³⁾ K. R. 1686, 89 og 90.

⁴⁾ K. R. 1695, Restanceregister 1695 ^{10/8}.

som Kammerkollegiet saa »ziirligt« udtrykker sig — det hed om ham, at han hverken kunde læse eller skrive — maatte han overlade sine Embedsforretninger til andre, uden at han var i Stand til at føre Kontrol med dem, og Resultatet blev en Række Forsømmelser og deraf følgende Ophobning af Restancer, som baade er til at le og græde over. Blandt de værste Misgreb, som skete under ham, var den skødesløse Optagelse af Ekstraktmatriklen af 1680, hvorved over 300 Td. Htk. blev glemt og altsaa ikke kom til at betale Skat, før Rentekammeret ved sin Revision havde opdaget, at det var galt fat, og Resultatet blev saa, at hverken Bønderne eller deres Proprietærer kunde udrede det store resterende Skattebeløb i Tiden fra Nytaar 1680—1. Juli 1688. Der var f. Eks. udeladt 17 Td. Htk. af Asmild Kloster Gods, som skulde efterbetale over 298 Rdl., hvilken Sum blev eftergivet Landsdommer Villum Langes Søn, Hans Lange, ved kgl. Resolution af 14. August 1698 (jfr. ovenfor S. 55); men ofte gik det saaledes, at ingen vilde eller kunde betale det store Skattebeløb, og saa blev Godset sekvestreret og tildømt Kongen, hvilket f. Eks. skete med en Gaard i Hvilsom Sogn, hvortil Herligheden tilhørte Rektor M. Jens Reenberg i Viborg, der ejede Lynderupgaard, og Axel Mogensen Schou, der var Forpagter paa Vindum Overgaard. Restancen var her 60 Rdl., og ingen vilde vedkende sig at eje Bondeskylden.¹⁾ Atter andre kunde betale som f. Eks. Kammerjunker Jørgen Skeel til Ulstrup, der efter Ordre fra Rentemester Peter Brandt af 22. August 1690 fik kortet henvend 305 Rdl. i sin Gage, hvilken Sum hans afdøde Fader Christen Skeel til Estrup skyldte paa Ulstrup Gods' Skatter.²⁾

En anden Genistreg af Jacob Brockman eller hans

¹⁾ Rgsk. over det Gods, som Jacob Brockman havde udeladt af Ekstrakt-Matriklen af 1680 uden Grund, fra $\frac{1}{4}$ 1680— $\frac{1}{2}$ 88; Ant. til sa. Rgsk., dat. 1692 $\frac{26}{1}$ med Decis. 1694 $\frac{5}{6}$ Post 22; yderligere Ant. i Henh. til Decis. 1694 $\frac{24}{2}$ o. fl. Dat. Post 8. Allerede ved Ant. til K. R. 1683—85 gjorde man op, at der for Prinsessestyr og Kontributioner 1680—82 skulde udredes at det af Matriklen udeladte Harkorn, 336 Td., 2140 Rdl., hvoraf var indkommen i 1684—85 857 Rdl. og resterede 1283 Rdl., hvoraf 944 Rdl. aldrig var bleven betalt. Det paagældende Gods, 136 Td. Htk. Bondeskyld og 15 Td. Htk. Bøndergods, maatte altsaa hjemfalde for resterende Skatter.

²⁾ Anførte Regnskab Bilag Nr. 22.

Fuldmægtig var, at han i Aarene 1680—84 ikke førte Rostjenestehold til Indtægt af Sædegaardstaksterne. Skatten skulde udredes af disse med Fradrag af Skov- og Mølleskyld, og den udgjorde aarlig over 236 Rdl. af c. 1406 Td. Htk. Det blev for 5 Aar opgjort til c. 1125 Rdl. (!), som er til Indtægt i Kontributionsregnskabet for 1685.¹⁾ Om han helt havde glemt at opkræve Skatten eller havde brugt Pengene selv, skal jeg ikke kunne sige; men Staten fik tilsyneladende sit.

Men naar han paa Grund af sin Forsømmelighed skulde af med saa store Summer paa een Gang, maatte han se at indvinde det paa anden Maade, hvilket førte til, at han kørte fast og blev Staten en stor Sum Penge skyldig, som han slet ikke kunde betale. For Aarene 1672—86 var han bleven skyldig paa sine Regnskaber 6059 Rdl., hvilken uhyre Sum den milde Kong Christian V. eftergav ham, mod at han betalte 1200 Rdl. Før han blev Amtsskriver havde han nemlig været Berider hos Dronning Sophie Amalie og i 7 Aar undervist Kongen, dengang Prins Christian, i Ridekunsten.

Foruden talrige Udsættelser paa Penge, han havde ført til Udgift for Omkostninger ved Skattekorn og paa anden Maade, blev der anket over flere slemme Mangler i hans Regnskaber, bl. a. havde han i sit Krigsstyrregnskab for 1678 glemt at opføre 699½ Rdl. for Erik Grubbe til Tjele, og en Udbetaling, som skulde være sket i 1677, havde han først gjort i 1682, saa at Kammerkollegiet angaaende disse to Poster, hvoraf han kom til at betale dobbelt Rente, erklærede: »og er med ham regnet i det billigste, i den Sted det vel havde været højere at anse, dersom man ej havde reflekteret paa hans egen ringe Capacitet udi Bestillingen, at det ved Tjeneren kunde være udeladt.« Store Summer blev regnede ham til Betaling for Fourageskat fra 1677—78 og Krigsstyr 1676, »som ikke mere er at faa hos de forarmede og afdøde Personer«, som det hed.²⁾

¹⁾ K. R. 1685 Bl. 31.

²⁾ K. R. 1683—85. Ekstrakt Beregning og Likvidation over hvad J. Brockman blev skyldig for Antegnelser i sine Rgsk. 1672—86. Bilag Nr. 15 er den kgl. Res. 1687 1/2.

Denne Underkendelse af hans Embedsførelse gjorde dog ikke Jacob Brockman forsigtigere, og i 1693 fik han en Advarselsskrivelse fra Direktøren for Rentekammeret Christian Sigfred v. Plessen, hvori det hed: »Hvor rette Eders Restancer er, og hvad Rigtighed og Medfart udi Eders Amtsstue foregaar, maatte ønskes at være bedre, end man dette fornemmer, og dersom I ikke derudinden retter en bedre Husholdning, ses ej, at det for hans Majestæts Tjeneste nyttig Eder Amtstjenesten længere at betro.« Derefter fulgte en Befaling til straks at betale 1065 Rdl., som han var skyldig til sidste 1. Juli, »og dersom I skulde fejle herudi, bliver jeg forarsaget h. kgl. M. det at foredrage, som da vel ej for Eder maatte udfalde«.¹)

Den sidste Trussel er ikke til at tage fejl af, og i 1695 fik han sin Afsked. Alt hvad han ejede blev solgt ved offentlig Auktion for at dække, hvad han skyldte paa sine Regnskaber. Efter at Kongen atter havde vist ham Naade, udgjorde dette 3088 Rdl., hvori han ved Opgivelse af sin Ejendom kunde afkorte 2174 Rdl., saa at han kom til at skylde 914 Rdl., hvorfor ingen Erstatning var at vente. Ved hans Død 1697 var han saa fattig, at der blev udbetalt 40 Rdl. af Statens Kasse, for at han kunde komme i Jorden.

Hans Antegnelser, hvorfra han blev de mange Penge skyldig, var af samme Art som forrige Gang, dels Opskrivning af Omkostninger af forskellig Art, som ikke kunde tillades, dels Forsømmelse med i Tide at opkræve Skatter og Afgifter. Saaledes havde han i Aarene 1674—76 undladt at opkræve Familie- og Folkeskatten af Læsø, der laa under hans Amtstue, og i Aarene 1682—83 at opkræve Landgilde og Arbejdspenge af Kongens Bønder, foruden andre store Forseelser, som man lagde ham eller hans Tjener til Last.²)

Med en saadan Amtsskriver vil man forstaa, at det var ikke let at undgaa Restancer, som til liden Baade for vedkommende kunde blive krævede kortere eller længere Tid, efter at de var løbne paa. Der opstod

¹) K. R. 1693 Bilag Nr. 15, 1693 ¾.

²) K. R. 1695, Auktionsforretning over Jacob Brockmans Ejendom og Læsø 1695 2/10 med Bilag; Restancerghsk. 1695—1702 Forklaring til Ant. Post 6; K. R. 1697 S. 44.

derved en Usikkerhed, som vistnok blev til Skade for mange. Hvilken Betydning det har haft, ses bedst af, at den følgende Amtsskriver Frederik Winterberg saa godt som ingen Restancer havde paa sine Regnskaber. Først Aaret 1699 udviser større Restancer, som navnlig hidrørte fra den overordentlige Skat paa Hartkornet.¹⁾

Naar Frederik Winterberg klarede sig saa godt i Modsætning til Jacob Brockman, skyldtes det dog ikke udelukkende hans Dygtighed, men ogsaa den Omstændighed, at der i Aarene 1695—98 ingen Ekstrasatser var, og at han undlod med Kraft at inddrive en smuk Buket gamle Restancer, som Krigskommissær Nicolai Nissen og Krigs- og Landkommissærerne Thøger Lassen og Jens Wisberg, Amtsskriverne Peter Klein og Jacob Brockman samt Kornskriveren Henrik Hansen Mock havde efterladt sig fra Aarene 1675—95. Disse Restancer omfattede med Undtagelse af Jacob Brockmans; der var paa 795 Rdl., og hvoraf Winterberg til sin Død 1708 kun fik inddrevet 6 Rdl. 28 Sk., næsten udelukkende Kornsatser. For Winterbergs Synder blev som berørt ovenfor (S. 63) hans Enke gjort ansvarlig.²⁾

Efter dette lidet lystelige Indblik i Administrationens Værksted — thi ogsaa Rentekammeret havde paa Grund af sin langsomme Revision en væsentlig Andel i Miséren — kan det ikke undre, at Restancerne vokser i Aarene 1685 til 1692, da det regnede med Ekstrasatser.

De største Restancer inden for dette Tidsrum fandtes hos Christian Gedde til Skivehus, men han gik ogsaa økonomisk fuldstændig til Grunde. Da han ikke kunde blive længere paa Skivehus, overtog han fra Maj 1689 til Maj 1692 Forpagtningen af Bajlumgaard, der kun var en adelig Sædegaard af Navn,

¹⁾ K. R. 1696 S. 17 (Restancer fra 1695 c. 22 Rdl.), 1697 S. 11 (Rest. 1695—96 c. 25 Rdl.), 1698 S. 15 (Rest. siden sidste Restancergsk. 1695—97 24½ Rdl.), S. 42 (Rest. paa 1698 Aars Kontributioner c. 22 Rdl.), 1699 Bil. Nr. 72, »Restancer, som ikke har været at faa formedelst de paagældendes Armod af indeværende 1699 Aars adskillige Contributioner baade af Købstæderne og af Amterne«, 1992 Rdl. 36 Sk.

²⁾ Restancergsk. 1695—1702, dat. 1715 4/s, besvaret af Herluf Jensen Stiernholm, Keldgaard. H. J. Stiernholm havde ægtet Winterbergs Enke Marie Overgaard.

hvis Avl blev drevet uden Tjenere og Trælbønder med een Plov, men den ejedes af Stephan Rhodes Arvinger, som var rige, og derfor blev Sædegaard retten ikke opsagt.¹⁾ Paa den Tid stod Landsdommer Christopher Bartholin, der var gift med en Datterdatter af Stephan Rhode, opført som Gaardens Proprietær. Men heller ikke her kunde Christian Gedde blive, der til var hans og hans Families Fordringer til Livet for store, og han maatte drage til en øde Gaard i Otting By, hvor han levede i stor Armod og selv maatte forrette Gaardens Arbejde tillige med sine Børn.²⁾ Den Skatterestance, for hvilken Skivehus Gaard og Gods blev sekvestreret 1690, var paa 764 Rdl. Christian Geddes andre Kreditorer ilede imidlertid til, hvoraf Digteren Thøger Reenberg, der var gift med Magdalene Broberg, paa egne og dr. Matthias Brobergs Arvingers Vegne søgte at faa Sekvestrationen ophævet ved at betale Restancen. Ved denne Lejlighed viste det sig, at Bønderne virkelig havde betalt de paagældende Skatter, men at Christian Gedde havde brugt Pengene til sine og Familiens Fornødenheder. Imidlertid eftergav Kongen den 15. Marts 1692 Christian Gedde Restancen, og Thøger Reenberg, der jo havde betalt Beløbet, fik Anvisning paa Erstatning af det indkomne af Amtets andre Restancer til Nytaar 1692.³⁾ Forhaabentlig var den Anvisning af Værdi. Endnu i 1695 fik Christian Gedde kortet c. 129 Rdl. Restancer i en Pension, som Kongen havde bevilget ham, og ved Registreringen af Jacob Brockmans Bo paa Hald Slot kort efter beslaglagdes bl. a. en Obligation fra Christian Gedde til Brockman paa 99 Rdl., udstedt 25. August 1687, og et Pantebrev paa 111 Rdl. med Rente, udgivet af Christian Geddes Frue Magdalene Sibylle Urne 30. Juni 1689, som derfor havde pantsat en Gaard i Hem By paa c. 10 Td. Htk. Disse Gældsbreve tilfaldt selvfølgelig Kongen.⁴⁾

¹⁾ Ant. til Ildsted- og Kvægskat 1677 ¹⁴/₈ Post 25 Bil. Nr. 10 1685 ¹²/₈ og til Kop- og Kvægskat 1678 Bil. Nr. 29 1685 ¹⁰/₈; jfr. Skivebogen 1918 S. 97 ff.

²⁾ Kop- og Ildstedskat 1692 ¹⁶/₂ Mandt. Bl. 103, Ant. Post 40 og 41.

³⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1692 ¹⁵/₂; jfr. Aalb. og Vib. St.s Kopibog Litr. F. Bl. 54 f. 1691 ¹⁹/₁₂ og Bl. 79 f. 1692 ¹⁹/₈.

⁴⁾ K. R. 1692, Restanceregister 1688—92 Ant. Post 14. K. R. 1695, kgl. Resol. 1695 ¹⁶/₂ paa Kam. Koll.s Erkl. over J. Brockmans Supplik om Eftergivelse af Ant. i hans Rgsk. til 1692 ¹/₁, se Opgørelse 1695 ²²/₂ og Registreringsforretning over Brockmans Bo s. A. ¹⁹/₈.

Omtrent lige saa store Restancer fandtes paa Junggetgaard, der ejedes af Sten Bille og efter hans Død af hans Enke Fru Mette Sehested. Efter de ulykkelige Aar 1684 og 1685 havde han faaet en stor Restance paa sit Gods, hvorfor han idelig blev hjemsøgt med Eksekution, hvilket ikke gjorde Forholdene bedre, saa at Restancerne stadig tog til, indtil Kongen 18. Maj 1689 eftergav Fru Mette Sehested 760 Rdl.s Restancer, som var løbet paa indtil 1. Januar s. A., mod at hun afstod 20 Td. Htk. Strøgods.¹⁾ Derefter gik det bedre for hende, men hun havde dog fremdeles vanskeligt ved at faa sine Skatter betalt i rette Tid, og ved den overordentlige Hartkornsskat af 24. Januar 1699 gik det rent galt for hende, saa at hun kom til at restere c. 233 Rdl., som hun 30. Septbr. ansøgte Kongen om Fritagelse for at betale, da hun intet ejede uden »et lidet og ringe Sted, navnlig Jungergaard, hvilket alt i mange Aar før min sl. Mands Død haver været pantsat«. Kong Frederik IV. eftergav hende Restancen den 28. Novbr.²⁾

Ogsaa paa Asmild Kloster Gaard og Gods var der betydelige Restancer, men Aarsagen til disse har maaske været en anden end den sædvanlige, at vedkommende ikke kunde betale. Som omtalt ovenfor (S. 50) havde Villum Langes Enke og Arvinger haft store Summer til gode hos Kongen, som de 1683 havde faaet et vist Vederlag for, men næppe var særlig tilfredse med, hvorfor det ikke er umuligt, at de ikke var alt for villige til at udrede Skatterne; men om deres Forhold er der fortalt ovenfor.

Paa en anden Maade forholdt det sig vistnok med Ejeren af Østergaard, Jens Henriksen, der ogsaa havde betydelige Restancer, men som han næppe saa sig i Stand til at betale. Han var gift med Mette Torm, en Datter af Provst Erik Olufsen Torm og Søster Worm, og fik paa Grund af dette Familiefor-

¹⁾ K. R. 1686 Bil. Nr. 17 og Ant. til sa. Rgsk. Post 20 Art. 10; K. R. 1688 Bil. Nr. 13; Restanceregister 1688-92 Bil. Nr. 3 og 4. Godset, der laa i Vile og Simested, udgjorde efter gl. Matr. 20 Td. Htk. og efter ny 13 Td.; Rtk. bemærkede i sin Skr. til J. Brockman af 25. Maj, at denne Sag ikke havde været remitteret til dets Erklæring, og det Gods hun afstod var kun 402½ Rdl. værd, saa at der var foræret hende 357½ Rdl.

²⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1699 29/II.

hold Gaarden tilskødet af Arvingerne i 1686 efter Søster Worms Død. Da han overtog Gaarden paa det alleruheldigste Tidspunkt, kom han hurtig i Vanskeligheder, idet han stadig maatte yde sine Bønder Forskud i Sæde- og Brødkorn og forsyne dem med Heste til deres Gaardes Drift, hvilket altsammen kostede ham en stor Sum Penge, hvoraf han intet fik igen. Tilmed havde han i 1688 det Uheld, at der kom Lungesot paa hans Gaard, hvoraf han mistede 16 Stude, og Resten blev staaende usolgt, da Købmændene ikke turde købe dem. Da Kammerkollegiet mente, at man ikke burde eftergive saa nye Skatter — Jens Henriksens Restance paa Januar og April Kvartalers Skatter var 240 Rdl. samt 75 Td. Rug og 37 Td. Havre — resolverede Kongen, at han skulde have alle sine Skatterestancer eftergivne mod at betale 200 Rdl. Hans Restancer, der var af forskellig Art, hvoriblandt en gammel Korn- og Proviantskatsrestance af Værdi 39 Rdl., udgjorde ialt 413 Rdl. foruden det omtalte Skatte Korn.¹⁾

Jens Henriksen var altsaa tidsnok bleven Godsejer. Helt upraktisk var han dog ikke. Uagtet han i sin Ansøgning taler om sine »smaa, umyndige Børn«, findes ingen af dem opført i Kopskatmandtallene fra 1686 til 1692, medens han dog ikke har glemt at angive sin fattige Hustru. Hans Besætning ved Kop- og Kvægskatten af 5. Februar 1687 var anselig, bortset fra Hestene. Der var 2 Hopper, 2 Foler, 6 Køer, 26 unge Øksne under 4 Aar — hans Staldøksne var for 4 Uger siden bortdrevne — 8 Ungnød, 25 Faar og Lam samt 8 Svin. Af Folk holdt han kun en Ladefoged, en Karl og en Pige, saa han slog ikke stort op som visse af de højadelige Proprietærer, der for en væsentlig Del kunde tilskrive deres alt for store Folkehold deres økonomiske Elendighed. Fra 1688 holdt han Stutteri med 4 Hopper paa Stalden, hvorved han i hvert Tilfælde opnaaede den Fordel, at hans 2 Karle var fritagne for Kopskat. Alligevel gik det næppe godt; for Aaret 1690 havde han en Restance

¹⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1689 ²⁰/₂. Jens Henriksens vedhæftede Ansøgning var dateret 1688 ²³/₄ og K. K.s Erklæring 1689 ²⁰/₁.

paa c. 87 Rdl., som dog vist blev betalt i 1691, men til Gengæld udredede han kun Halvdelen af sin Fortifikationsskat, der var sat til 90 Rdl. 1694 solgte han Gaarden til Forpagter Anders Hansen Høyer paa Astrup, som vi finder bosiddende der med sin Hustru i 1696. De holdt en Buder og en Røgter samt 2 Piger. 1697 blev Anders Høyer paany gift paa Rammegaard, og dog havde han ingen Hustru angivet ved Konsumtionen i Juli Termin 1697 og Januar Termin 1698; derimod var hun opført ved Juli Termin sidstnævnte Aar.¹⁾ Seigneur Anders Hansen Høyer var ikke iblandt dem, som anmeldte sig ved Rentepengeskatten 1699, ej heller ydede han Tvangslaan i dette eller det følgende Aar, men ved kgl. Skøde af 28. Juli 1699 erhvervede han Aasted Kirketiende for c. 802 Rdl. Han skyndte sig dog ikke med at betale, da han gerne vilde give Skjold Sogns Kongetiende i Mageskifte; men det vilde Rentekammeret ikke gaa ind paa, og han udbetalte derefter 24. Juli 1700 550 Rdl. og 19. Oktbr. 1701 252 Rdl., saa han maa have staaet sig forholdsvis godt.²⁾

Blandt de Gaarde, hvorpaa der fandtes ret betydelige Restancer, var ogsaa Bonderup eller »Lerchenfeldt«, som den nu hed efter sin Ejer Landsdommer Peder Lerche. Han var imidlertid ingen fattig Mand, men hans Forgænger Valdemar Daa havde været det, og der hang endnu Restancer ved Gaarden fra hans Tid, som Peder Lerche maatte svare til, »da Valdemar Daa alene opholdt sig af andres Medlidenhed og er der foruden sengeliggende uden noget Haab nogen Tid sin Førlighed igen at bekomme«, som det hed i Amtmandens Attest om hans Forhold. Man havde ogsaa forsøgt at henholde sig til Valdemar Daas daværende Foged Søren (eller Christen) Basse, men han havde sin Herres Kvittering for, at han havde gjort Rede for sin Forvaltning fra Nytaar 1670 til samme Tid

¹⁾ Kop- og Kvægskat 1687 $\frac{5}{8}$ Mandt. Bl. 195; Fortifikationsskat 1691 Bil. Littr. A og B; Kons. og Folkeskat 1696 $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ Mandt. S. 165 og 142; jfr. Ant. Post 70 til Skatten af 1698 Attest Nr. 41 Erkl. af A. Hansen 1705 $\frac{10}{16}$ om hans Kopulation 1697.

²⁾ K. R. 1700 S. 25.

1682, saa der var intet at gøre.¹⁾ Historien om, hvorledes Peder Lerche erhvervede sig Bonderup, er fortalt udmærket af Evald Tang Kristensen, saa den skal ikke gentages her.²⁾ Den viser os, at han var en bjærgsom Mand, som havde Formue og gode Indtægter og derfor kunde magte Gaarden, som han satte i god Stand.³⁾ I 1684 tilkøbte han sig af Kongen Patronatsrettighederne til Vesterbølle og Østerbølle Sogne i Rinds Herred og til Stenild og Durup Sogne i Gislum Herred med Kirketienderne og Kirkeskyld samt Birkeret til Lerkenfeld, hvorunder ikke alene de Bønder, som da laa under Gaarden, men ogsaa de, som maatte komme under den, skulde svare. Prisen paa Tienderne var den sædvanlige, 25 Rdl. pr. Td. Htk., og for Birkeretten ydedes 1000 Rdl. Han betalte med en Fordring paa noget Smør, som hans Formand i Ægteskabet, Forvalter og Forpagter Clemend Clemendsen paa Skanderborg Amt, 1670 havde leveret paa Provianthuset, og paa sin egen resterende Løn som Landsdommer fra Nytaar 1675 til 1681. Fordringen for Smørret udgjorde med 6 pCt.s Rente c. 4642 Rdl., og Lønfordringen var paa 2600 Rdl., tilsammen 7242 Rdl., og det han fik for dem var beregnet til 3146 Rdl. Paa den Maade handlede Kongen med sine Under-saatter, og dog maa det siges, at Lerche var heldig fremfor mange andre, som intet kunde faa for deres Fordringer.⁴⁾

Kort i Forvejen var der ydet Peder Lerche en anden Gunst, idet Kongen gav ham og Matthias Numsen, som havde været saa letsindige at gaa i Kaution for en bedragerisk Konsumtionsforvalter i Aalborg, fri for at svare Renter, over 500 Rdl., af den Sum, som de skulde indbetale for ham. Den var paa 1347 Rdl., og de var i Stand til at betale den, »endog det os mere end tungt var, samme uskyldige Kapital til Veje

¹⁾ K. R. 1685 Ekstraherede Poster af Ant. til K. R. 1680—85 m. m. (c: 1676 ff.), Krigsstyrs Rgsk. 1676, 77 og 79 2. Post Bil. Nr. 3 (Tingsvidne 1688 ^{26/10}) og Nr. 4 (Amtmandens Attest), 5. Post Krigsstyrrestancen likvideret ved kgl. Res. 1695 ^{16/2} for Peder Lerche.

²⁾ Evald Tang Kristensen, Nogle Efterretninger om Herregaarden Lerkenfeldt's (Bonderup's) ældre Historie S. 45 ff.

³⁾ Farstrup og Axelsens Dagbøger S. 89 f.

⁴⁾ F. J. West, Kronens Skøder II, 543 1684 ^{11/11}, Bilag.

at bringe.¹⁾ To Aar efter erhvervede han sig fra Anders Schiønning til Mølgaard Valdemar Daas Gods i Suldrup og i Vonsild.²⁾

Det kan altsaa ikke have været paa Grund af Fattigdom, at Peder Lerche lod Restancer løbe paa sit Gods, saaledes for 1687 og 88 234 Rdl., som han betalte i 1689, og senere mindre Summer, som altid betaltes Aaret efter.³⁾ Han har ment, at det var ingen Nytte til at betale, før man var nødsaget til det. Restancer kunde ogsaa bruges som et Middel til at faa sin Gage betalt; saaledes fik han ved kgl. Resolution 16. Febr. 1695 paa Jacob Brockmans Ansøgning om Eftergivelse af Antegnelser kortet over 69 Rdl. i sin Lønning.⁴⁾

Om hans Velstand vidner den gode Besætning, han havde paa Gaarden ved Kop- og Kvægskatten 1687. Der var 2 Heste og 4 Hopper, som brugtes til Stutteri og derfor var fri for Skat, 40 Øksne, 4 Køer og 20 Faar. Han og hans Frue, Kirsten Rosenørn, var ikke overdaadige med Tjenestefolk, idet der kun holdtes en Ladefoged, en Dreng, en Kusk og 2 Piger. Senere blev man fornemmere og holdt Tjener, og Ladefogden blev til Fuldmægtig, men den sidste Forandring kunde næppe ruinere Herskabet, da Fuldmægtigen selv plejede at betale sine Personskatter. Denne Funktionær svarede 1691 i Fortifikationsskat 4 Rdl. Et Vidnesbyrd om Velstand var tillige, at der stadig holdtes 6 Ildsteder paa Gaarden.⁵⁾ Peder Lerche kunde ogsaa gentagne Gange yde Kongen Laan, 1689 500 Rdl., som allerede blev tilbagebetalt næste Aar med 6 pCt.s Rente af Viborg Konsumtion, og 1694 1500 Rdl., som skulde betales tilbage 1697, ligeledes med 6 pCt.s Rente. For denne sidste Sum fik hans Arving, Etatsraad og Ceremonimester Vincens Lerche,

¹⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1684 ¹³/₉.

²⁾ E. Tang Kristensen c. I. S. 43.

³⁾ K. R. 1689 og 1691.

⁴⁾ K. R. 1695. Læget Jacob Brockmans Auktionsforretning, J. B.s Ant. Rest. Litr. C, dat. 1694 ¹⁰/₁₀.

⁵⁾ Kop- og Kvægskat 1687 ⁵/₂ Mandt. Bl. 66, Kop- og Ildstedskatterne 1688 ³/₁, 89 ⁵/₇, 90 ¹⁵/₂ og 92 ¹⁵/₂ Mandt. Bl. 68, 44, 53 og 54, Fortifikationsskat 1691 Bil. Nr. 8 Restanceliste 1692 ²⁰/₈.

ved kgl. Resolution af 21. Jan. 1699 bevilget Vonsild Kirketiende og Farsø Kongetiende i Gislum Herred.¹⁾

Ved Kopskatten af 23. Novbr. 1699 udtales om Lerkenfeld, som 1695 var bleven ophøjet til et Stamhus, at der ingen residerede paa Gaarden, idet Herskabet (Vincens Lerche) boede i København, men der holdtes en Gaardsfoged Peder Jensen og en Ladefoged samt 2 Røgttere. Forpagter af Gaarden var dengang Digteren Thøger Reenberg, der boede paa Lynderupgaard.²⁾

En Gaard med forholdsvis betydelige Restancer paa de ordinære Kontributioner var Kærgaardsholm. Den ejedes oprindeligt som tidligere omtalt (S. 34) af Mogens Høg, hvis Dattersøn Jacob Ulfeld arvede den ene Halvdel af Gaarden, medens Svigersønnen Baron Ejler Holck fik den anden, men hans Part var allerede før 1680 kommen til Landsdommer Jens Lassen, som i 1688 synes at have siddet inde med hele Gaarden. Efter Jacob Ulfelds voldelige Død blev Gaarden udlagt til hans Enke Fru Christence Daa, som ægtede Mogens Kaas, der sad paa Gaarden efter sin Frues Død 1692, men allerede Aaret efter solgte den til Anne Pedersdatter, som igen afhændede den til den rige Christen Linde til Volstrup.³⁾

De Restancer, her er Tale om, hidrørte fra Aarene 1685—89 og hvilede alle paa Jacob Ulfelds Gods. De blev godtgjorte Kongen ved Udlæg paa Skiftet efter Jacob Ulfeld i Vaabensholm (Væbnersholm) Hovedgaard tillige med en Del Bøndergods i Skanderborg Amt. Ved denne Lejlighed fik Kongen i alt Udlæg for 601 Rdl., men heraf udgjorde Restancerne paa Godset i Hald og Skivehus Amter kun c. 216 Rdl., saa vidt det kan konstateres.⁴⁾ Da Jacob Ulfeld boede paa Vaabensholm, var Kærgaardsholm stadig forpagtet ud, 1672 til Niels Nielsen, 1675 til dennes Enke Mette Jensdatter, som havde den til ind i Firserne, og derefter til Apoteker Daniel Friedenreich i Viborg, som

¹⁾ Forstrækningsbog Nr. 3 Bl. 100 og Nr. 4 Bl. 58; jfr. Landkommissær Hofmans Rgsk. 1690 S. 37 Nr. 64.

²⁾ Mandtal S. 153.

³⁾ Trap (4. Udg.) VI, 122.

⁴⁾ K. R. 1688 Bil. Nr. 13; jfr. Ant. Post 29 Art. 9; K. R. 1690 Ant. til Sognerytterholdspenge 1686 ff. Post 7.

var en velstaaende Mand og havde Magt over den, hvad de foregaaende ikke havde haft. Uagtet der var stærk Smitte af Lungesot paa Gaarden, havde han i 1687 indkøbt 4 Køer, 25 Øksne og 28 Faar og Væddere samt 10 Svin. Af Heste var der 2 Hopper og 3 Foler. Daniel Friedenreich boede ikke selv paa Gaarden, men holdt en Ladefoged, en Buder, 2 Røgere og en Pige paa den, siden afskaffede han Buderen. Gaarden havde 4 Ildsteder. I 1691 træffer vi en ny Forpagter paa Gaarden, Palle Christensen, der i Fortifikationsskat var ansat til 36 Rdl.; men han forlod den allerede til Maj 1692 og kom til Rammegaard ved Ringkøbing.

Jacob Ulfeld havde ikke været nogen Krøsus, men Mogens Kaas var ludfattig. Han var ikke i Stand til at betale 5 Rdl., som han resterede paa sin Fortifikationsskat, der var sat til 45 Rdl., ej heller $11\frac{1}{2}$ Rdl. i resterende Kopskat for 1692; »tilmed er han ej her i Jylland at opsøge«, som det hed. Hvad det betød er ikke vanskeligt at gætte. Han var flygtet for sine Kreditorer.¹⁾

Christen Linde var derimod bekendt for sin Rigdom, og under ham kom Gaarden paa Fode igen, hvad man vel kan slutte af den Udvidelse af Folkeholdet, der fandt Sted fra 1696 til 1699.²⁾

Paa Staarupgaard, der siden 1682 ejedes af Henrik Friis, som var gift med Sophie Juul, en Datter af Gaardens tidligere Ejer (se ovenfor S. 27) Hans Juul, der nu sad paa Strandet, gik det galt i de svære Aar 1684 og 85. Selv om Henrik Friis fik eftergivet den store Restance, som han havde ved Udgangen af 1685, c. 140 Rdl., kom han aldrig rigtig paa Fode

¹⁾ Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 53, 1675 Mandt. Bl. 54, 1681 do. Bl. 64 og 1683 do. Bl. 50; Ekstraskattergsk. 1682—85, Ant. til Kop og Kvægskat 1682 $\frac{11}{11}$ Post 52, do. til sa. Skat 1685 $\frac{11}{11}$ Post 38; c. l. 1687—88, Kop- og Kvægskat 1687 $\frac{5}{11}$ Mandt. Bl. 153; Kop- og Ildstedskat 1688 $\frac{3}{11}$ og 1690 $\frac{15}{11}$, Mandt. Bl. 104 og 107; jfr. Ant. Post 7 til 1690 $\frac{15}{11}$; Fortifikationsskat 1691 Bil. Littr. A og Nr. 8; Kop- og Ildstedskat 1692 $\frac{14}{11}$ Mandt. Bl. 117; jfr. Ant. Post 43 og K. R. 1692 Specifikation Nr. 22 og Bilag Nr. 17 (Attest om Mogens Kaas' Armod). Foruden Forpagteren havde Jacob Ulfeld en Fuldmægtig Isak Olufsen i 1687 og 88, hvorefter Præsten i Haasum ytrer i Mandtallet »Godset til liden Baade«.

²⁾ Kons. og Folkeskat 1696 $\frac{1}{11}$ Mandt. S. 198, $\frac{1}{11}$ do. S. 166; Kopskat 1699 $\frac{23}{11}$ Mandt. S. 313. Se Skivebogen 1917 S. 150 ff. om Vellum Bys Inddragning under Kærsgaardsholms Takst.

igen. Ved Ansættelsen til Defensionsstyr 1688 blev der udtalt om ham, at han var af slet Tilstand og i stor vidtløftig Gæld, og han blev kun ansat til 12 Rdl. At dette kunde være rigtigt, viser Forholdene paa Gaarden ved Kop- og Kvægskatten det foregaaende Aar. Medens der holdtes forholdsvis mange Folk, 4 Karle og 3 Piger, var Besætningen kun ringe, nemlig 4 Hopper, 6 Køer, 4 Ungnød og 30 Faar. Der blev ingen Staldøksne angivet for ham, »eftersom fremmede havde dem derpaa og drev dem selv«. Det vil sige, at hans Forhold var saaledes, at han paa Grund af Mangel paa Driftskapital maatte lade fremmede opstalde Øksne paa sin Gaard og tage den væsentlige Del af Fortjenesten derved. Paa Gaarden var der 4 Ildsteder, som han forgæves søgte at faa nedbragt til 3, og han undlod i Aarene 1687—90 at opgive sine 2 Døtre til Kopskat, hvorved han foreløbig sparede 48 Rdl. Da Sagen blev angivet af Sognets Præst Otto Weis, maatte Amtsforvalteren sætte sig i Bevægelse for at faa inddrevet Beløbet, men det synes ikke at være lykkedes. Ogsaa ved Ansættelsen til Fortifikationsskat i 1691 siges det om Henrik Friis, at han var af ringe Tilstand. Han blev kun takseret til c. 34 Rdl. Han hørte til de Herremænd, der holdt sig ved Gaarden, men stadig var i Vanskeligheder, og som det gik galt, saa snart der kom noget ekstra paa. Han kunde derfor ikke klare den overordentlige Hartkornsskat af 24. Januar 1699, men kom til at restere c. 166 Rdl., som Kongen maatte eftergive ham den 28. Novbr. s. A. I sin Ansøgning udtalte han om sine Forhold, at han intet ejede »uden et lidet ringe Sted, navnlig Starupgaard . . ., hvilket alt i mange Aar har været pantsat«. Med det lidet ringe Steds Komplettering med det fornødne Bøndergods var det stadig galt, idet Rente-kammeret ikke vilde anerkende de Jordebøger, han indsendte. Endnu i 1704 var denne Sag ikke i Orden.¹⁾

¹⁾ K. R. 1685 Bilag Nr. 11, (Et Restanceregister over dem, som efter kgl. Res. 1685 ^{28/12} forlenedes med Frihed), Defensionsstyr 1688, Kop- og Kvægskat 1687 ^{5/1} Mandt. Bl. 22, Kop- og Ildstedsskat 1688 ^{3/1}, 89 ^{3/1}, 90 ^{15/2} og 92 ^{15/2} Mandt. Bl. 12, 9, 35 og 20; jfr. Ant. Post 1 1690 ^{15/2}, 2 og 11 s. A. ^{28/9} og 1, 12 og 13 til 1692 ^{15/2} samt den ved 1692 ^{15/2} Mandt. Bl. 20 indlagte Skrivelse af 1693 ^{15/2} til Rtk. fra Otto Weis; Fortifikationsskat 1691 Bil. Lit. A, orig. kgl. Res. i Rtk. 1699 ^{28/11}, K. R. 1701 Ant. i K. R. 1699 Post 1. (Af Decisionen 1704 ^{28/7} blev forlangt en ny Jordebog med bedre Forklaring end den indsendte).

Ogsaa paa Hegnet og Holmgaard, der ejedes af Jørgen Skeel Due, var der ret betydelige Restancer. Om den paa sidstnævnte Gaard, der dels hidrørte fra den Omstændighed, at Gaarden var ukomplet, dels fra Jacob Brockmans Forsømmelighed, er der fortalt ovenfor (S. 49). Angaaende Hegnets Restancer, der ligeledes stammede fra Vanskelighederne ved Komplettering, men først fra 1. Juli 1691, da den almindelige Frist udløb, som var ydet de Sædegaarde, der ved den ny Landmaalingsmatrikels Indførelse manglede tilstrækkeligt Bøndergods, kan siges, at Manderup Skeel Due, der fra 1692 opføres som Ejer af Gaarden, klarede Skærene, til Forordningen af 2. Oktbr. 1694 udkom, hvorved saadanne Gaarde fik eftergivet de paa Grund af ufuldendt Komplettering paaløbne Restancer til 1. Januar 1695. Hegnets Restancer for 1692—94 bortfaldt derved.¹⁾

Af Ejerne af Hegnet maa Jørgen Skeel Due anses for at have været velhavende. Han var 1676 ansat til 365 Rdl. i Krigsstyr, 1688 til 200 Rdl. i Defensionsstyr, nedsat til 150 Rdl., og 1691 til 200 Rdl. af Formue og 150 Rdl. af Gage i Fortifikationsskat. Sønnen Manderup Skeel Due var derimod næppe særlig velstaaende, og han giftede sig ikke Formue til, da han i 1698 ægtede Henrik Friis' Datter Elisabeth Friis, ihvert Fald betalte han ikke sine Kopulationspenge, som udgjorde 20 Rdl.²⁾ Som de andre Adelsmænd af den gamle Stamme holdt han for mange Tjenestefolk. Ved Nytaar 1696 havde han paa Hegnet 7 mandlige Tjenere og 2 Piger. Hans Forpagter fra Maj 1696 til Aarsdagen 1698 Thøger Pedersen Nørkier var ikke saa flot. Han boede paa Tanderup i Thy og siden paa Nandrupgaard paa Mors, men holdt paa Hegnet kun en Ladefoged, idet han lod Bønderne drive Avlingen. Da Manderup Skeel Due var bleven gift og selv atter boede paa Hegnet, indskrænkede han sit Folkehold til 3 Karle og 3 Piger.³⁾

¹⁾ Restanceregister 1688—92 Ant. Post 12 og K. R. 1696 S. 1.

²⁾ K. R. 1701, Ant. i Familie- og Folkeskat 1696—98 Post 69 i Beregning over Ant. efter Decis. 1706 ²/₆.

³⁾ Kons. og Folkeskat 1696 ¹/₄ Mandt. S. 173, ¹/₇ do. S. 148, Ant. til do. 1696, 97 og 98 Post 22 Bil. Nr. 26, Ant. Post 69 til do. Skat 1698 ¹/₇, Kopskat 1699 ²²/₁₁ Mandt. S. 273.

Selv en saa velstaaende Mand som Landsdommer Christopher Bartholin til Kaas undgik ikke helt Restancer. I 1690 kom han til at restere paa sit Gods 86 Rdl., som han betalte i 1691; men han var dog ude for den fælles Skæbne.¹⁾

Efter Mogens Krag's Død, som er omtalt ovenfor (S. 29), var Henrik Friis bleven Forpagter paa Kaas, hvor han boede med sin Frue Sophie Juul til 1682, da han overtog Staarupgaard. Han holdt i 1681 Lade-foged, 4 Karle og 4 Piger, men den følgende Forpagter Rasmus Nielsen nøjedes med en Buder, en Røgter og en Pige.²⁾ Med Landsdommer Christopher Bartholin, der var gift med Mariane Grove, kom der Velstand til Gaarden, hvor der i 1687 holdtes Fuldmægtig, Tjener, Kusk, Buder og 3 Piger. Besætningen var paa 2 Postheste, en Ridehest, 2 Plage, 8 Øksne under 4 Aar, 8 Ungnød, 4 Køer, 22 Faar og 4 Svin. Familien havde endda Raad til at opgive et Barn. Næste Aar var der 2 Børn paa Gaarden, det samme Antal Tyende og 6 Ildsteder, og i de følgende Aaringer var Forholdet det samme. Christopher Bartholin blev sat til 200 Rdl. i Defensionsstyr 1688 og til 300 Rdl. i Fortifikationsskat 1691, som han dog fik nedsat til 200 Rdl., men desuden skulde han svare 120 Rdl. af sin Gage. En Mand i hans Stilling kunde ikke blive fri for at yde Kongen Laan, og i 1694 maatte han forstrække Statskassen med 300 Rdl., som blev tilbagebetalt 11. April 1699, omtrent 2 Aar efter den fastsatte Termin, som var Juni 1697.³⁾

Siden indskrænkedes Tyendeholdet, og der opgives ingen Børn. 1696 var der saaledes kun 3 mandlige Tyende paa Gaarden og 1699 kun Kusk og Tjener.⁴⁾ Det kunde næsten se ud, som om det var gaaet tilbage for ham.

¹⁾ K. R. 1690 Bil. Nr. 24, K. R. 1691 S. 18.

²⁾ Kons. og Folkeskat 1681 Mandt. Bl. 66, 1683 do. Bl. 52.

³⁾ Kop- og Kvægskat 1687 $\frac{5}{2}$ Mandt. Bl. 160, Kop- og Ildstedskat 1688 $\frac{3}{1}$, 89 $\frac{2}{1}$, 90 $\frac{15}{2}$ og 92 $\frac{16}{2}$ Mandt. Bl. 106, 99, 99 og 123; jfr. Ant. til 1692 $\frac{16}{2}$ Post 45, Fortifikationsskat Protokol Bl. 43, 6. Klasse Nr. 46, Resolution 1691 $\frac{5}{9}$; Skatten af Gage blev kortet i en Lønningsafregning af 1694 $\frac{24}{1}$; Forstrækningsbog Nr. 4 Bl. 143; jfr. K. R. 1699 Bil. Nr. 55.

⁴⁾ Kons. og Folkeskat 1696 Mandt. S. 199, $\frac{1}{1}$ do. S. 174; Kopskat 1699 $\frac{23}{11}$ Mandt. S. 333. Se Skivebogen 1918 S. 104 f.

Paa følgende Gaarde var der ikke Restancer, som overskred 50 Rdl., bortset fra den overordenllige Hartkornsskat af 1699, nemlig: Grinderslev Kloster, Eskær, Lundgaard (Fjends H.), Korsøgaard, Holris, Randrup og Himmestrup, og paa Resten: Krabbesholm, Nørgaard, Astrup, Keldgaard, Bajlungaard, Hostrup, Ørslev Kloster, Strandet, Taarupgaard, Grønkær, Restrup, Hersumgaard, Lynderupgaard, Bigumgaard og Vindum Overgaard var der ikke Restancer af nogen Betydning paa de ordinære Hartkornsskatter. Dette er dog ikke et Tegn paa, at vedkommende Gaardes Proprietærer sad godt i det, flere af dem var tværtimod daarligt stillede, men de klarede Dagen og Vejen, saa godt de kunde. Desuden havde de alle Restancer paa de overordentlige Skatter.

Af Gaardene med Restancer indtil 50 Rdl. var Grinderslev Kloster som omtalt ovenfor (S. 29) i Valdemar Lykkes Enkes Fru Sophie Reedtz' og hendes Døtres Besiddelse. De sad meget haardt i det, men den ene af Døtrene, Jomfru Dørthe Lykke, var overordentlig dygtig og førte Gaarden frelst gennem Vanskelighederne. Disse forøgedes oven i Købet ved, at Gaarden efter den ny Landmaalingsmatrikels Indførelse ikke havde Bøndergods nok, saa at Valdemar Lykkes Døtre ved den Tid, da den almindelige Frist udløb, maatte ansøge Kongen om at faa den forlænget paa 3 Aar, hvilket blev bevilget ved kgl. Resolution af 10. Februar 1691, hvorefter de havde Fred til 1. Juli 1694, hvilken Frist yderligere ved Forordningen af 2. Oktbr. s. A, om de ufri Sædegaarde i Danmark blev forlænget til 1. Januar 1695. Hvorledes det derefter lykkedes de tre Jomfruer, Dørthe, Kirsten og Anne Lykke, at skaffe de fornødne Penge til Køb af det manglende Bøndergods, skal jeg ikke kunne sige — maaske laante de dem af Landkommissær Jens Wisberg — især da det i Anledning af Kop- og Ildstedskatten af 1692 udtales om dem, at de var i en stor Gæld, saa at alt Godset var pantsat, og deres Moder Fru Sophie Reedtz havde intet efterladt sig uden et lidet Skrin og nogle ringe Gangklæder, og iøvrigt

havde været i stor Gæld, saa at hendes Børn maatte gaa fra Arv og Gæld.¹⁾ Alligevel ansøgte de Kongen om at maatte købe det til Gaardens Komplettering manglende Hartkorn, 69 Td. 1 Skp., af Kongens forarmede og øde Gods i Salling, hvoraf en Del i sin Tid var konfiskeret for resterende Skatter fra deres egen Gaard,²⁾ for 10 Rdl. à Td. Htk. og tillige om 6 Aars Skattefrihed for at faa Gaard og Gods paa Fode. Stiftamtmanden, Frederik Krag, anbefalede deres Ansøgning paa det bedste og erklærede, at de maatte gaa fra Gaarden, hvis Kongen ikke bønhørte dem. Kammerkollegiet erklærede, at det ansøgte Gods efter de Priser, som ved Forordningen af 31. Januar 1691 og den kgl. Resolution af 20. Oktbr. 1694 var sat paa Jordegods, var c. 1502 Rdl. værd, saa at man for Konsekvensens Skyld vel ikke kunde sælge dem det for de 691 Rdl., som de havde budt, men anbefalede ellers, at Kongen viste dem Naade. Resultatet blev, at Godset blev tilstaaet dem for 800 Rdl., men de skulde svare Skatterne deraf fra Resolutionsdagen, som var d. 25. Febr. 1696. Den følgende 29. Febr. fik de Skøde paa Godset, og forhenværende Landkommissær i Aalborg og Viborg Stifter Jens Wisberg, der var deres Kautionist, indbetalte de 800 Rdl. paa deres Vegne i Viborg Amtsstue den 18. Marts næstefter.³⁾

Søstrenes Fattigdom var imidlertid utvivlsom, hvad deres Folkehold bl. a. udviser, idet de aldrig holdt mere end een eller to Karle og en Pige, og saa snart der kom noget ekstra paa, maatte de bukke under, hvis de ikke fik Hjælp. De kunde da heller ikke udrede den overordentlige Hartkornsskat af 24. Januar 1699, men kom til paa denne at restere 180 Rdl., som Kongen eftergav dem 12. Februar 1701.⁴⁾

¹⁾ Mandt. Bl. 88 og Ant. Post Nr. 36, Attest 1692 ¹⁴/₅, udstedt af Amtmand Christian Gedde og Herredsskriver Knud Danielsen Hof.

²⁾ Fru Sophie Reedtz havde i 1684 eller maaske tidligere maattet lade 17 Td. Htk. i Grønning Sogn og 21 Td. ¹/₄ Skp. Htk. i Roslev Sogn hjemfalde til Kronen paa Grund af resterende Skatter, K. R. 1684.

³⁾ Bilag til Skøde 1696 ²⁰/₂.

⁴⁾ Kop- og Kvægskat 1687 ⁵/₂ Mandt. Bl. 183, Kop- og Ildstedskat 1688 ²/₁, 89 ⁹/₇ og 90 ¹⁵/₂ Mandt. Bl. 147, 120 og 120. Der var kun 3 Ildsteder paa Gaarden, som forgæves søgtes nedbragte til 2; jfr. Ant. Post 1 og 2 til 1689 ⁹/₇ og 90 ¹⁵/₂. Kons. og Folkeskat 1696 ¹/₄ og ¹/₇ Mandt. S. 145 og 122. Ved Kopskatten 1699 ²³/₁₁ opgives der dog 2 Piger, eftersom Jomfru Kirsten Lykke havde taget Ophold i København; Ant. Post 37 Bil. Nr. 13 og Ekstrah. Ant. for 1699 og 1700 Post 62. K. R. 1700 Side 39 Bilag Nr. 102.

I Modsætning til Jomfruerne Lykke maa Herren til Eskær, Major, senere Oberst Verner Parsberg, anses for en forholdsvis velstaaende Mand, og hans Restancer var da heller ikke store og blev betalte i det følgende Aar.¹⁾ Om hans Velstand vidner hans Fortifikationsskat, der var ansat til 300 Rdl., men ganske vist blev nedsat til det halve, og den Omstændighed, at han i 1694 kunde laane Kongen 200 Rdl. og 1700 500 Rdl. Uagtet Forstrækningen til Kongen 1694 havde han Raad til Aaret efter at købe Spejle, Sølvkander og Uhr paa Jacob Brockmans Auktion for 114 Rdl.²⁾ Med sit Folkehold var han ret nøjsom, og der var kun 3 Ildsteder paa Gaarden. Ved Angivelse til Kopskat 1699 var han gift med Christiane Barbara Rantzau og holdt to mandlige og tre kvindelige Tyende.³⁾

Paa Lundgaard i Fjends Herred var der kun en ubetydelig Restance fra Oberst Wolf v. Buchwalds Tid paa 6 Rdl. 28 Sk., som blev betalt 1699 af denne, da han vel 1693 havde solgt Gaarden til Thøger Jensen Ostenfeld fri for Restancer.⁴⁾ Wolf v. Buchwald maa have været anset for en velstaaende Mand, da han 1691 blev ansat til 400 Rdl. i Fortifikationsskat, dog senere nedsat til 300 Rdl., og han 1694 kunde laane Kongen 300 Rdl., som betales tilbage af Ekstraskatten 24. Januar 1699. Han boede dog ikke paa Lundgaard siden første Halvdel af Halvfjerdserne, men paa Gudumlund.⁵⁾

Af hans Forpagtere og Fuldmægtige paa Gaarden synes Landsdommer Jens Knudsen Rodsten, der boede paa Lundgaard 1675—77, at have været velstaaende, eftersom han i 1677 kunde udrede 110 Rdl. i Krigsstyr. Hans Folkehold bestod af Skolemester, Avls-

¹⁾ K. R. 1690—93, navnlig 1691 S. 18, 1692 Bil. Nr. 22 og 1693 S. 22.

²⁾ Fortifikationsskat 1691, Protokol Bl. 393 (6. Klasse Nr. 137); jfr. Landkommissær Hofmans Rgsk. 1691 S. 68 og 193. Forstrækningsbog Nr. 4 Bl. 171, do. Nr. 5 S. 493. K. R. 1695, Jacob Brockmans Auktion.

³⁾ Kop- og Ildstedskat 1688 $\frac{2}{1}$, 89 $\frac{2}{7}$, 90 $\frac{15}{2}$ og 92 $\frac{18}{2}$, Mandt. Bl. 148, 119, 119 og 88; jfr. Ant. Post 14 til sa. Skat 1690 $\frac{23}{8}$ og Skivebogen 1918 S. 92; Kons. og Folkeskat 1696 $\frac{1}{1}$ Mandt. S. 145 og $\frac{1}{7}$ Mandt. S. 122; Kopskat 1699 $\frac{21}{11}$ Mandtal S. 249.

⁴⁾ Restanceresk. 1695—1702, Læg Lit. E Restrgsk. 1699.

⁵⁾ Fortifikationsskat 1691 Protokol Bl. 396, takseret uden for Klasserne 1691 $\frac{5}{8}$ Nr. 6; Forstrækningsbog Nr. 4 Bl. 121.

karl, Arbejdskarl, Kvægvogter og 4 Piger og var altsaa ikke ringe. Derimod var den følgende Forpagter Otte Skram aabenbart kun af ringe Midler, idet de lokale Autoriteter ikke takserede ham til mere end 6 Rdl. i Krigshjælp 1683, ganske vist af Generalkommissariatet forhøjet til 9 Rdl., hvorved dog blot hans ringe Indtægt understregedes. Han erhvervede 1684 Donneruplund i Nørvang Herred, og der var i de følgende Aar kun en Ladefoged paa Gaarden. Fra 1690 forpagtede Købmand Laurids Vinde i Skive Gaarden. Han var velstaaende, men boede der aldrig.¹⁾

Thøger Jensen Ostenfeld, som købte Gaarden 1693, maa vel anses for velstaaende, da han straks kunde tilkøbe det hidtil manglende Bøndergods (se ovenfor S. 42), selv om han ved Angivelsen til Rentepengeskæt 1699 erklærede, at han ingen Penge havde paa Rente, men skyldte 2300 Rdl. bort. Paa Jacob Brockmans Auktion købte han for 33 $\frac{2}{3}$ Rdl.²⁾

Den lille Gaard Korsøgaard, der er omtalt udførligt ovenfor (S. 42), havde kun en mindre Restance paa de ordinære Kontributioner 1686, som blev betalt 1688;³⁾ derimod var der en større Restance paa Holris fra den ovenfor (S. 48) omtalte fattige Ritmester Frederik Ulrik Ulfelds Tid, hvorfor Gaarden og Godset 22. Maj 1690 blev sekvestreret, men 21. Febr. næste Aar indfriet af Landsdommer Christian Cassius, som købte Gaarden. Christian Cassius var velstaaende, hvorimod den følgende Ejer, Christian Frederik Bille, som ogsaa maatte trækkes med Frederik Ulfelds Restancer, næppe kan betegnes saaledes.⁴⁾

Paa Randrup i Vinkel Sogn, Middelsom Herred, der ligesom Hersumgaard ejedes af Herluf Trolle til Snedingegaard gennem hans Frue Elisabeth Krabbe,

¹⁾ Kons. og Folkeskat 1675 Mandt. Bl. 13, Krigsstyr 1677 Bil. Nr. 8, Kons. og Folkeskat 1681 Mandt. Bl. 13, Krigshjælp 1683 Bil. Litr. A, Kop- og Ildstedskat 1690 $\frac{15}{2}$ Mandt. Bl. 24 Ant. Post 1 og 7 Bil. Nr. 5.

²⁾ K. R. 1695. Jacob Brockmans Auktion. Viborg Bys Rgsk. 1700, Rentepengeskatten 1699 $\frac{13}{11}$ Bilag Nr. 8; jfr. K. R. 1700 Bil. Nr. 29. Som Formynders for Helvig Jacobsdatter i Tolstrup skattede han 42 Sk. af en Kapital paa 35 Rdl. 36 Sk.

³⁾ K. R. 1688.

⁴⁾ K. R. 1683—85 Ekstrah. Poster af Ant. til forsk. Rgsk. 1676 ff. Krigsstyr 1676 Post 5, K. R. 1689 Bil. Nr. 48, 1690 Bilag Nr. 24 og Restancer Rgsk. 1695—1702, Rgsk. 1698 Bil. Nr. 75.

var der kun ubetydelige Restancer, som blev betalte Aaret efter. Som ovenfor (S. 47) omtalt var Herluf Trolle meget velhavende. Da han boede paa Sjælland, var Gaarden stadig forpagtet ud. I Modsætning til Hersumgaard, hvor der fra 1674 var samme Forpagter hele Tidsrummet ud, afløste paa Randrup den ene Forpagter den anden. Fra Juli 1674 synes den at have været forpagtet ud til Niels Andersen Roland, der da var gift og holdt Skolemester, Avlskarl, Dreng og 2 Piger, og altsaa synes at have siddet godt i det. I 1677 og følgende Aar var Jens Christensen Forpagter paa Gaarden, men da hans Krigsstyr i disse Aaringer kun var c. 8—9 Rdl., har hans Forhold næppe været straalende. Derefter træffes i 1681 første Halvaar en Søren Mouritzen paa Gaarden, men allerede i andet Halvaar er den forpagtet ud til en Søren Joensen. Denne sidste var gift og holdt ligesom Forgængerens Ladefoged, Røgter og Pige. Hans Forhold har næppe været helt daarlige, da Generalkommisariatet forhøjede hans Krigshjælp fra 8 Rdl., hvortil han var sat af de lokale Autoriteter, til 14 Rdl. Ved Antegnelserne til Kop- og Kvægskatten af 11. Decbr. 1685 var Randrup forpagtet ud til Søren Randers, som boede paa Lerbæk ved Vejle, men holdt en Foged Anders Christensen paa Randrup. Samme Foged nævnes atter ved Kop- og Kvægskatten af 5. Febr. 1687 og som Forpagter af Gaarden Søren Tornsen paa Lerbæk, som formentlig er den samme som Søren Randers. Der holdtes en Røgter og en Pige, og Besætningen bestod af 2 Hopper, 8 Øksne over 4 Aar, 20 Øksne under 4 Aar, 2 Stude under 2 Aar, 2 Køer, 16 Faar og Lam samt 4 Svin. Den var altsaa efter Tidens Forhold ikke ringe. Som Ridefoged over Godset nævnes Jacob Jensen. I de følgende Aar var Gaarden vistnok ikke forpagtet ud, men styredes af Ejeren ved en Fuldmægtig Christen Knudsen. 1691 er der atter en Forpagter Anders Joensen, som i Fortifikationskat blev sat til 45 Rdl., medens Fuldmægtig Christen Knudsen nøjedes med 4 Rdl. Under

Fuldmægtigens Styrelse faldt Restancen, der dog kun var paa 13 Rdl. og blev betalt Aaret efter 1691.¹⁾

I dette Aar opstod der en ny Vanskelighed, idet Randrup som saa mange andre Herregaarde havde faaet for lidt Bøndergods ved den ny Matrikels Indførelse, og den 1. Juli udløb Fristen, der var givet til Erhvervelse af det manglende. Gaardens egentlige Ejer, Herluf Trolles Frue, Elisabeth Krabbe, der som omtalt ogsaa besad Hersumgaard, fik da Tilladelse til at tage Jordegods fra denne Gaard, som alligevel var ukomplet og aabenbart ikke agtedes kompletet, og lægge det til Randrup. Paa denne Maade blev Ørredsgaarde i Hersum Sogn taget fra Hersumgaards og lagt under Randrups Bøndergods. Ørredsgaardes Htk. var 20 Td. 2 Skp., og Randrup havde herefter 204 Td. 6 Skp. 3 Fdk. 2½ Alb. Bøndergods.²⁾

1696 træffes som Forpagter paa Randrup Jacob Brockmans forhenværende Fuldmægtig Jørgen Vesterholt, der var gift med Friderica Christina, som overtog Forpagtningen efter sin Mands Død. De holdt kun det nødtørftigste Tyende og lod altsaa som alle bjærgsomme Forpagtere Trælbønderne gøre Gaardens Arbejde.³⁾ Da Jacob Brockman blev sat fra Bestillingen, sikrede man sig hans Hjælpere, hvoriblandt Jørgen Vesterholt, men han fremlagde Amtsforvalterens Kvittering for aflagt Regnskab vedrørende Amterne og paastod intet at vide om dennes private Midler, saa der var intet at opnaa hos ham. Paa Jacob Brockmans Auktion købte han en hel Del forskellige Genstande som Kobbertøj, Sengklæder m. m., hvorfor han gav 40 Rdl. 36 Sk.⁴⁾

Restancerne paa de hidtil nævnte Gaarde var paa

¹⁾ Kons. og Folkeskat 1674, 75, 81 og 83 1. og 2. Halvaar, Mandt. Bl. 18, 19, 21, 20 og 23; Krigsstyr 1677, 78 og 79, Krigshjælp 1683 Bil. Nr. 1, Ant. til Kop- og Kvægskat 1685 1½ Post 50 Bil. Nr. 19, Kop- og Kvægskat 1687 ½ Mandt. Bl. 48, Kop- og Ildstedskat 1688 ½, 89 ¾, 90 ½ og 92 ½, Mandt. Bl. 46, 35, 7 og 12; jfr. Ant. Post 7 til 1690 ½; Fortifikationsskat 1691 Bil. Litr. A. Trap (4. Udg.) VI, 241, Brødrene Andersen, Hist. og genealogiske Op-tegnelser fra Randrup Gods, specielt Vinkel Sogn, Viborg 1907 S. 6—10.

²⁾ Bilag Nr. 17 og 18 til Ant. til K. R. 1691—93, Rtk. Res. 1691 ¾ paa Ansøgn. 2½ samt Tingsvidne ¾; jfr. Aalborg og Viborg Stifters Ordres og Missivebog Litr. E Bl. 344.

³⁾ Kons. og Folkeskat 1696 ½ Mandt. S. 25 og ½ S. 17, Kopskat 1699 2½/11.

⁴⁾ K. R. 1695, Jacob Brockmans Auktion, Stiftsbefalingsmand Frederik Krags Skr. til Rtk. 1695 1½.

Pengekontributionerne, undertiden med iblandede Restancer fra Ekstraskatterne, men de Restancer, der træffes paa Himmestrup paa Hartkornsskatterne, stammer fra Kornskatten for 1692 og udgjorde c. 27 Rdl., som Fogden Morten Jensen 1696 maatte udrede, fordi han ikke kunde bevise, at han efter sin Paa-stand havde leveret Kornskatten for 1692 i Randers Magasin.¹⁾ Gaarden ejedes dengang som ovenfor (S. 30) omtalt af Jomfru Mette Kaas, hvis Arvinger efter hendes Død 1695 solgte den til Jørgen Skeels Enke Fru Benedicte Margrethe Brockdorff, der var meget rig, hvilket man dog ikke kan se af Forholdene paa Himmestrup, hvor der kun holdtes en Karl og en Røgter og ikke svaredes Konsumtion af Hesteholdet.²⁾

Som andre Sædegaarde blev Himmestrup ukomplet ved Indførelsen af Landmaalingsmatriklen, og efter Udløbet af den almindelige Frist til Erhvervelse af det manglende Bøndergods fik Jomfru Mette Kaas endnu bevilget 3 Aar til at komplettere den i. Hvorvidt dette lykkedes eller ikke, er uvist, men det var i hvert Tilfælde først Fru Brockdorff, som 1696 kunde indsende en Jordebog med det fornødne Bøndergods. Dette udgjorde 203 Td. 3 Skp. $1\frac{2}{3}$ Alb. Htk., hvortil kom Anneksskyld 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{3}$ Alb., Mølle-skyld 4 Td. 2 Skp. og Skov 2 Alb. Selve Hovedgaardens Takst var paa 38 Td. 4 Sk. 2 Fdk.³⁾

Medens Kornskatterne som Regel blev udredede in natura, blev det ved Forordningen af 14. Septbr. 1697 om Kornskatten for Aaret 1698 tilladt dem, som ønskede det, at betale Skatten med Penge efter Kapitels-taksten for 1698, naar de senest 3 Uger efter Forord-ningens Offentliggørelse henvendte sig til den kgl. Betjent, som skulde modtage deres Kornskat, og an-gav, af hvor mange Td. Htk. de vilde betale Penge i

¹⁾ Restancerensk. 1692—1702, Rgsk. for 1696 Littr. B; jfr. K. R. 1696 S. 17.

²⁾ Kons. og Folkeskat 1696 $\frac{1}{2}$ Mandt. S. 18, $\frac{1}{2}$ S. 10; jfr. Ant. til sa. Skat 1696, 97 og 98 Post 15 og K. R. 1701 Ant.s Beregning efter Decis. 1706 paa Ant. i Fam. og Folkeskatten 1696, 97 og 98 Post 55. Kopskat 1699 $\frac{23}{11}$ S. 24 se Bemærkningen i Randen om den manglende Ladefoged, der var paa Mandtallet til Kons. og Folkeskatten. Trap (4. Udg.) VI, 252.

³⁾ K. R. 1691 Bil. Nr. 1, Ant. til K. R. 1691—93 Bil. Nr. 31 (Rtk. O. 1691 $\frac{10}{7}$ paa Grundlag af kgl. Res. s. A. $\frac{20}{6}$), K. R. 1694 Bil. Littr. A og 1696 Bil. Littr. B (Jordebogen, dat. 1696 $\frac{10}{11}$).

Stedet for Korn. Da Kapitelstaksten imidlertid blev bekendtgjort forholdsvis sent, skulde de ved Angivelsen betale paa Regning 1 Rdl. for en Td. Rug, 4 Mk. for en Td. Byg og 2 Mk. for en Td. Havre og Resten 14 Dage efter, at Kapitelstaksten var bleven bekendtgjort. Aarets Kapitelstakst, der anmeldtes ved Rente-kammerordre af 1. Marts 1698, var for Rug 3 Rdl., Byg 2 Rdl. 1 Mk. og Havre 1 Rdl. 1 Mk. Td.¹⁾

Da der altsaa skulde betales ikke saa lidt forud, var det kun Folk, som havde Penge eller kunde skaffe saadanne, der kunde benytte sig af Tilladelsen; derfor kan man slutte, at de, som tilbød at betale Penge i Stedet for Korn af en betydelig Del af deres Hartkorn, ikke sad daarligt i det. Skatten var i Hald og Skivehus Amter af hver Td. Htk. 2 Skp. 3 Fdk. Rug og 1½ Skp. Havre, og der skulde altsaa for hver Td. Htk. straks midt i Oktober udredes 33 Sk. for Rugskatten og 6 Sk. for Havreskatten af dem, som tilbød at betale med Penge.

Straks angav sig Jomfru Elisabeth Friis til Astrup eller hendes Forpagter Christen Jensen Gammelgaard, men kun med c. 20 Td. Htk., hvilket viser, at der ingen Velstand var paa den Gaard, hvad ellers er os bekendt. Der skulde straks kun udredes lidt over 8 Rdl. Christian Frederik Bille til Holris opgav lidt over 17 Td. Htk., som var alt, hvad Gaard og Gods beløb sig til. Han skulde straks udrede lidt over 7 Rdl. Frans Reenberg til Holmgaard angav lidt over 135 Td. Htk. og skulde udrede henved 55 Rdl. som Forskud, altsaa en ret betydelig Sum. Mag. Jens Reenberg, Rektor i Viborg Skole, som ejede Lynderupgaard, hvorunder Aastrup laa, angav 279½ Td. og skulde altsaa ved Angivelsen af med 113 Rdl. 52½ Sk., en stor Sum at betale paa een Gang. Vicelandsdommer Hans Lange til Asmild Kloster opgav lidt over 169½ Td. Htk. og skulde altsaa skaffe 68 Rdl. 85 Sk., hvilket maaske kunde være nok for ham. Ove Mangor til Sødal meldte sig med lidt over 185 Td. Htk. og skulde af med 75 Rdl. 10 Sk., hvad han,

¹⁾ Kvartudg. af Forordn. 1683—99 S. 1143 ff. Art. 7 (S. 1148—49), K. R. 1697 Bil. Littr. K.

efter hvad der ellers vides om ham, havde Raad til at betale. Endelig tilbød den rige Fru Benedicte Brockdorff at betale af lidt over 750 Td. Htk. hørende til Ulstrup, Himmestrup og Viskum, hvorved hun straks maatte udrede 304 Rdl. 75 Sk., en meget betydelig Sum. Desuden var der andre, som meldte sig, men ikke ejede Herregaarde i de her behandlede Amter, nemlig Admiral Frederik Gedde med 100 Td. Htk. og Axel Sehested til Nøragergaard med $64\frac{1}{2}$ Td. Htk. Skjern Gods, der ejedes af General Frederik Ahrenstorffs Enke Augusta Elisabeth Rumohr, blev angivet med henved 169 Td. Htk., de rige Rhoders Gods i Helstrup og Grensten Sogne med lidt over $166\frac{1}{2}$ Td. Htk. Ogsaa gejstlige mødte frem: Biskop Henrik Gerner med $54\frac{3}{4}$ Td. Htk. af sit Embedsgods, Mag. Søren Sevel, Sognepræst til Viborg Domkirke, med c. 52 Td. Htk. Embedsgods og 11 Td. Htk. Ejendomsgods og Konrektor Niels Schive med c. 73 Td. Htk. Embedsgods, hvoraf en ringe Del var lagt til Domkirkens Tjenere. Endelig blev der anmeldt c. 50 Td. Htk. af Viborg Hospitals Gods og c. 175 Td. Htk. af Købmand Just Arctander i Viborg. Da man var kommen hen i November Maaned, indløb der Skrivelse fra Landmilitsens Kommissariat om, at de, der ønskede det, endnu kunde anmelde sig mod at betale 2 Rdl. 5 Mk. for en Td. Rug og 1 Rdl. for 1 Td. Havre. Kun een Proprietær vejrede Forretning her, nemlig Justitsraad og Landsdommer Peder Lerche til Lerkenfeld, der anmeldte c. 130 Td. Htk., hvorfor han kom til at betale c. 151 Rdl.¹⁾

III. Overordentlige Skatter paa Hartkornet.

En endnu bedre Velstandsmaaler end de ordinære Hartkornsskatter var de overordentlige, som vi allerede har erfaret af den af 24. Januar 1699, som jeg har behandlet sammen med de ordinære, fordi den udelukkende var en Hartkornsskat. Til de overordentlige Hartkornsskatter hørte ogsaa for en Del de

¹⁾ K. R. 1697 Bil. Litr. H, I, K og L.

saakaldte Prinsesseskatte, der blev paalagte for at skaffe Medgift til Kongens Døtre, naar de blev formælede. Kong Frederik III havde saaledes 4 Døtre, hvoraf de 3 blev gifte i Aarene 1664—71 og den fjerde 1680, hvilket gav Anledning til lige saa mange Prinsesseskatte, hvoraf de tre blev udskrevne nøjagtig ens, og den fjerde kun afveg fra disse i Henseende til Betalingsterminerne. Ved de tre første var Smerten fordelt paa 4 Terminer hver, ved den fjerde skulde der betales i 2, nemlig ved hver Skat 24 Sk. pr. Td. Htk. Alle Embedsmænd skulde svare $\frac{1}{6}$ af deres Løn i Prinsesseskat, og de, som nød Benaadninger maatte af med $\frac{2}{6}$ af et Aars Indtægt. En Forpagter eller en Forvalter paa Sædegaarde skulde svare 8 Rdl. og en Skriver eller Foged halvt saa meget.

Den første Prinsesseskat, som vi kender bedst, blev udskrevet i Aarene 1664—66, den anden 1668—69 og den tredie 1670—71, saa i de Aaringer kunde hverken Hartkornsejere eller Embedsmænd samle sig Formue. Værst gik det ud over Hartkornsejere, der tillige var Embedsmænd og nød Benaadninger, thi Skatten skulde betales, hvad enten man nød noget af Hartkornet, Embedet eller Benaadningen eller ej.¹⁾

Hvis meget Hartkorn og som Følge deraf stor Prinsessestyre var et Tegn paa Velstand, var Ejerne af Hald de rigeste i Hald og Skivehus Amter. Brødrene Jacob Isak og Samuel de Lima havde i disse Amter 1054 Td. Htk., hvoraf blev betalt i Skat 263 Rdl.; men udenfor dem besad de desuden henved 400 Td. Hartkorn.²⁾ Paa dette Tidspunkt var de utvivlsomt meget velstaaende, eftersom Samuel de Lima 1669 kunde levere Kong Frederik III. Juveler paa Kredit til en Værdi af 19991 Rdl., paa hvilken Sum der endnu 1688 resterede 11045 Rdl., uagtet Kongen havde lovet, at Pengene skulde blive betalte af Indtægten af Prinsessestyren af 1668—69.³⁾ Efter den Tid synes

¹⁾ Se om disse Skatter nærværende Tidsskrift 4. R. V, 302 ff., hvor de paagældende Forordninger citeres, og iøvrigt Bidrag til Dansk Statshusholdning I, 331 ff. og II, 618 ff.

²⁾ Hald og Skivehus Amters Prinsessestyrsrgsk. 1664—66 Nr. 1; jfr. Kronens Skøder II, 209 ff. 1664 $\frac{25}{10}$. Se Tabel III.

³⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1699 $\frac{4}{11}$; jfr. K. R. 1699 Bilag Nr. 63 og 64; se ovenfor S. 55.

det hurtig at være gaaet tilbage for Samuel de Lima, for hvem først Axel Mogensen Schou og siden Jacob Brockman var Forvalter af Gaard og Gods.¹⁾ Under den skaanske Krig maa det allerede have staaet galt til med ham, da Jacob Rollufs nævnes som Medejjer af Gaarden.²⁾ Men saa kom Katastrofen, idet Brødrene de Lima blev idømte en stor Erstatning til Kongen af den saakaldte store Revisionskommission, der var bleven nedsat for at undersøge, om det var gaaet ærligt til ved de store Fordringer, for hvilke der var bleven udlagt Jordegods til Kongens Kreditorer. En Række af dem blev idømt større eller mindre Erstatninger, og de Limaerne skulde udrede 45273 Rdl. Kongen eftergav dem imidlertid først den ene Halvdel og siden den anden Halvdel af Summen mod, at de afstod det dem 1664 tilskødede Brokorn i Rinds og Gislum Herreder.³⁾ Aaret efter, 1683, var Samuel de Lima saa fattig, at han ikke en Gang kunde betale sin Kopskat for 1682—83, der beløb sig til 4 Rdl. 80 Sk. Han boede da i Raadhusstræde i København hos Bent Gutteren sammen med sin Hustru og 3 Børn samt en Tjenestepige. Kongen eftergav ham Beløbet paa Grund af hans fattige Tilstand.⁴⁾

Den næststørste Prinsessestyr svarede af Rigsadmiral Geddes Arvinger til Skivehus, som 1661 havde faaet denne Gaard med meget Gods, ialt henved 1090 Td. Htk., tilskødet som Vederlag for en Del af deres Gods i Skaane, som blev afstaaet til Sverige for Bornholm. De havde i Hald og Skivehus Amter omtrent 851 Td. Htk., hvoraf de svarede 213 Rdl. i den første Prinsessestyr. Først fra 1667 blev Christian Gedde, der som ovenfor (S. 69) fortalt endte i samme Fattigdom som Samuel de Lima, Ejer af Gaarden og det halve Gods, som han købte af Broderen Frederik Eiler Gedde, den senere Admiral.⁵⁾

¹⁾ Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 30, 1673, 74 og 75, Mandt. Bl. 43, 40 og 40, 1681 Mandt. Bl. 47; jfr. Ant. Post 50.

²⁾ Hald og Skivehus A.s Krigsstyrsgsk. 1677, 78 og 79.

³⁾ Rtk. Rev. Kom.s Domme ang. Udlæg til Kongen 1680—85 Nr. 8. Res. 1682 ¹⁵/₁ og ²⁸/₂; jfr. Samuel de Limas Cessionsbrev 1682 ¹⁹/₁. Se Forfatterens Afhandling om den store Revisionskommission og dens Forløbere i Hist. Tidsskr. 7. R. IV Bd. 1 ff., særlig S. 62 og 118 f.

⁴⁾ Kbhvns. Kontors Kopibog over kgl. Res. og Reskr. B, 207.

⁵⁾ Kronens Skøder II, 96 ff., Prinsessestyrsgsk. 1664—66 Nr. 10, Trap (4. Udg.) VI, 67.

Af de øvrige Herregaardes Ejere havde ingen saa meget Hartkorn i de to Amter, at han naaede 200 Rdl. i Prinsessestyr. 10 Gaardes Ejere svarede over 100 Rdl. af Hartkornet, og af dem var den rige Christen Skeel til Estrup den højeste med 166 Rdl., der betales for Ulstrup og 666 Td. Htk., som han ejede i Hald og Skivehus Amter.¹⁾

Omtrent ligesaa stor en Prinsessestyr som Christen Skeel svarede Fru Christence Lindenov til Ørslev Kloster og Strandet af 658 Td. Htk., nemlig 164 Rdl. Hun var som omtalt tidligere (S. 27) meget velstaaende, boede selv med sin Datterdatter Jomfru Sophie Amalie Friis paa Ørslev Kloster, hvor hun holdt mange Tjenestefolk. Fra sidste Halvaar 1674 til 1675 synes Henrik Friis at have været Forpagter paa Gaarden, som imidlertid tilligemed Strandet i Aaret 1679 var bleven tilskødet Jomfru Sophie Amalie Friis. I 1681 træffes Fru Christence og Jomfru Friis atter paa Gaarden, men samme Aar døde Fruen, og Jomfru Sophie Amalie ægtede Oberst Johan Rantzau; 1683 var Gaarden forpagtet ud til Albret Sørensen.²⁾

Nr. 3 i Rækken, Landsdommer Villum Lange, der skulde betale 147 Rdl. af sit Hartkorn i Hald og Skivehus Amter, afgiver et udmærket Eksempel paa, hvorledes denne eller rettere disse Skatter kunde ramme en Mand haardt, som havde mange »Ben« for at tale i moderne Forstand.

Som bekendt var hans Gaard Asmild Kloster paa den Tid en Embedsgaard til Landsdommerembedet i Nørrejylland. Indtægten af denne og det tilliggende Bøndergods blev ved Ansættelsen til Prinsessestyr 1664 sat til 736 Rdl. aarlig. Men desuden havde han andre Indtægter, nemlig: af Aarhus Kapitel 252 Rdl. aarlig, af Bergens Kapitel 95 Rdl. aarlig, af Fossesholms Save i Norge 1000 Rdl. aarlig og af to Bøndergaarde i Herlev Sogn og By paa Københavns Amt 63 Rdl. 1 Mk. 10 Sk. aarlig samt 500 Rdl. aarlig i Benaadning af Hærens Indtægter. Dertil kom hans Lønning som

¹⁾ Rgsk. for Prinsessestyr i Hald og Skiveh. A. 1664—66 Nr. 6.

²⁾ c. l. Nr. 41, Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 2, 1673, 74, 75, 81 og 83 1/4 og 1/2, Mandt. Bl. 4, 4, 5, 5 og 4. Trap (4. Udg.) VI, 139.

Professor ved Universitetet, hvis Størrelse ikke angives, og 1000 Rdl. aarlig som Assessor i Højesteret. Han havde altsaa en meget stor Løn, forudsat at den gik ind; men dermed forholdt det sig kun daarligt.

Mærkeligt nok benægter han selv at have været Capitularis i Aarhus Kapitel, men i saadanne Udtryk, at man alligevel ikke er helt klar over, om han ikke har haft Indtægter af Kapitlet. Derimod udtaler han, at han har haft Gods i Roskilde Kapitel, men at det efter Krigen var øde, og da tilmed den bedste Bonde paa Godset uden hans Vidende blev bortmageskiftet til Oversekretær i Danske Kancelli Erik Krag, opgav han hele Kannikdømmet, som efterhaanden blev udlagt til andre.¹⁾ Af Kapitlet i Bergen nød han efter egen Opgivelse en Nettoindtægt af 50—62 Rdl., hvorimod Indtægten af Fossesholms Save var meget disputabel. Benaadningen af Hærens Midler havde han kun fra August 1669 til Marts 1670, da alle Benaadninger blev ophævede.²⁾

Til de to første Prinsessestyrer af 1664 og 1668 var han ansat til 711 Rdl. til hver Skat, idet der ikke er beregnet nogen Skat af hans Indtægt som Professor og Højesteretsassessor samt — ved sidste Skat — af Benaadningen af Hærens Midler. Begge disse Skatter udgjorde tilsammen c. 1423 Rdl., hvorpaa han til 1670 kun havde betalt 283 Rdl. og altsaa restede c. 1140 Rdl., hvorpaa Generalprokurør Peder Scavenius sendte ham en Regning 11. Januar 1670. Saaledes forholdt det sig efter Hofmønsterskriver Lorens Tuxens Rgsk. for de to første Prinsesseskatte; men da Revisionen fik fat i Sagen, viste det sig, at Villum Lange af sin Indtægt som Landsdommer havde til 1670 udredet c. 439 Rdl. i Prinsessestyr, hvilket netop var det Beløb, han skulde betale. Deraf udgjorde Skatten af selve Asmild Kloster 294 Rdl. 40 Sk., og Resten har altsaa været af hans øvrige Indtægter i Danmark, naar

¹⁾ Af dette Kannikgods i Roskilde svarede han i den første Prinsessestyr 71 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ Sk. Gejstlighedens Kontributions- og Skatteregnsk. 1661—80 1 $\frac{1}{13}$ 3.

²⁾ Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie I, 494.

hans Indtægter som Professor og Højesteretsassessor samt af Benaadningen af Hærens Midler undtages.¹⁾

Ved den tredie Prinsessestyr, der blev udskrevet i Juni 1670, var Villum Lange ansat til 120 Rdl. af hans Indtægt som Landsdommer, der var 600 Rdl. aarlig. Hans Benaadninger nævnes ikke, da de var ophævede.²⁾

Af Prinsessestyren af 1680 kendes kun hans Skat som Professor ved Universitetet, der udgjorde 55 Rdl. 49²/₃ Sk. og blev betalt.³⁾ Vi kan dog beregne, hvad han skulde give af sine øvrige Indtægter. Som Godsejer havde han c. 220 Td. Htk., hvoraf der skulde svares 24 Sk. pr. Td. eller 55 Rdl., og hans Lønninger som Landsdommer og Assessor i Højesteret var tilsammen 1600 Rdl., hvoraf Skatten var ¹/₅ eller 320 Rdl. Hvad han betalte heraf, vides ikke, men det har næppe været stort, da han ikke fik sine Embedslønninger udbetalt.

Noget mindre end Villum Lange skulde Hans Bille udrede af sine Gaarde, Jungetgaard og Grønkær, der med tilliggende Gods 1664 udgjorde 504 Td. Htk., hvoraf Skatten var 126 Rdl.⁴⁾ Hans Bille oplevede de 3 første Prinsesseskatte, idet han døde 1672. Det ses ikke, at han har haft Restancer paa dem. Som sædvanlig kan der ikke opgives noget om Prinsessestyren af 1680, men da Sten Bille, Hans Billes Søn, som tidligere (S. 41) omtalt i 1682 angav de to Gaardes Bøndergods til c. 456 Td. Htk., og Gaardene selv udgjorde henholdsvis 48 og c. 18 Td. Htk., skulde der svares Prinsessestyr af c. 522 Td. Htk., som vilde blive c. 130 Rdl.

Medens Billerne synes at have undgaaet Restancer paa disse haarde Skatter, kan det samme ikke siges om Valdemar Daa til Bonderup. Han skulde af c. 521 Td. Htk. svare 130 Rdl., hvorpaa han kom til at reste 67 Rdl., uagtet han samme Aar laante 1000 Rdl. af Ove Juul til Lundbæk.⁵⁾ Hvorledes det gik med

¹⁾ Afregninger III, 68 b.

²⁾ Rtk.: Bogen «Alle 3 Prinsesser» Bl. 8.

³⁾ Gejstlighedens Kontributions- og Skattergsk. 1661—80 ²/₁₅ 13 Nr. 14.

⁴⁾ P. R. 1664—66 Nr. 15.

⁵⁾ P. R. Nr. 70, Skattergsk. 1665—66, E. Tang Kristensen c. I. S. 40 ff.

Betalingen af de følgende Prinsesseskatter, kan ikke ses, men der omtales ikke Restancer paa dem.¹⁾

Af Keldgaard Gaard og Gods, der udgjorde lidt over 458 Td. Htk., svaredes 1664—66 henved 115 Rdl. i Prinsessestyr. Ejeren Hofmester Jørgen Rosenkrantz solgte 1668 Gaarden til Fru Dorthe Daa, som atter 1675 overlod den til sin Svigersøn Bernt Due, der ejede flere Gaarde og formentlig var en velstaaende Mand. Paa Keldgaard var Anders Tornsen Forpagter og svarede 8 Rdl. i Prinsessestyr. Om Restancer paa 1680-Prinsesseskatterne høres intet.²⁾

Bustrup Gaard og Gods, der som ovenfor (S. 32 og 63) omtalt ejedes af Generalpostmester Paul Klingenberg og var forpagtet ud til Carsten Tode, der boede paa Lund paa Mors, svarede i Prinsessestyr 1664—66 noget over 111 Rdl. af c. 446 Td. Htk. Ved Prinsessestyren 1680 var der en Skriver Henrik Sull paa Gaarden, som maatte af med 2 Rdl. i Skat.³⁾ Paa denne Skat var ingen Restancer, skønt Bustrup ellers havde Restancer saavel paa de ordinære som de ekstraordinære Skatter.⁴⁾

Af Hersumgaard og Randrup, der som ovenfor (S. 47 og 83) omtalt tilhørte Marsk Anders Billes Arvinger og ved Giftermaal tilfaldt Herluf Trolle, betales 1664—66 c. 107 Rdl. i Prinsessestyr af 426 Td. Htk. 1680 svarede de to Gaardes Forpagter Vogn Jacobsen 8 Rdl. i Prinsesseskat. Paa disse Skatter var ingen Restancer.⁵⁾

Det samme var Tilfældet med Hegnet, der tilhørte Jørgen Skeel Due, som i Prinsessestyr 1664—66 af denne Gaard med tilliggende Gods, c. 422 Td. Htk., svarede lidt over 105 Rdl. Forpagter Laurids Jensen paa Hegnet betalte 1680 8 Rdl. i Prinsesseskat.⁶⁾

¹⁾ Ved Prinsessestyren af 1680 forhørte Revisionen, om der var Fuldmægtig paa Gaarden, men der blev svaret, at Husbonden selv forvaltede Godset, K. R. 1680—82 Ant. til Pr.styr 1680 Post 12 Nr. 16.

²⁾ P. R. 1664—66 Nr. 12, Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 39, 1681 Mandt. Bl. 81, Prinsessestyr 1680 Specifikation Nr. 5. Trap (4. Udg.) VI, 96.

³⁾ P. R. 1664—65 Nr. 19, do. 1680 Specifikation Nr. 5.

⁴⁾ Se ovenfor S. 63, K. R. 1682—85 Ekstrah. Ant. Poster til forsk. Rgsk., Krigsstyr 1676 4. Post.

⁵⁾ P. R. 1664—66 Nr. 44, do. 1680 Specifikation Nr. 5; jfr. K. R. 1680—82 Ant. til Pr.styr 1680 Bil. Nr. 7 Attest 1680 ²⁴/₄ af Sognepræst Isak Jensen i Hersum.

⁶⁾ P. R. 1664—66 Nr. 30, do. 1680 Specifikation Nr. 5.

Endnu var der en Proprietær i vore Amter, som svarede over 100 Rdl. i Prinsesseskat, nemlig Andreas Rhode til Bajlumgaard, som i Salling havde over 406 Td. Htk., hvoraf han betalte henved 102 Rdl. i Skat 1664—66. Han synes ikke selv at have haft Restancer paa nogen af Prinsesseskatterne; derimod restede hans Fuldmægtig 1680 med sin Skat.¹⁾

Ejerne af Resten af Herregaardene i Hald og Skivehus Amter svarede fra 11—92 Rdl. i Prinsessestyr 1664—66 af deres Hartkorn og formentlig lignende Beløb ved de øvrige Prinsesseskatter, saafremt der da ikke var sket Ændringer i Størrelsen af Hartkornet.

Af Staarupgaard, der med tilliggende Bøndergods udgjorde 367 Td. Htk., betalte Hans Juul 1664—66 henved 92 Rdl. i Prinsesseskat, og han synes at have klaret alle fire Prinsesseskatter uden Restancer, hvilket var meget respektabelt, da han ikke var velstaaende.²⁾

Paa samme Maade forholdt det sig med Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster og Nørgaard, der af 364 Td. Htk. svarede 91 Rdl. i Prinsessestyr 1664—66, og med Erik Kaas til Korsøgaard og Restrup, der af 352 Td. Htk. betalte 88 Rdl.³⁾ Men medens førstnævnte holdt sig ved den ene Gaard — Nørgaard maatte hun som tidligere omtalt (S. 29) afhænde 1683 — maatte Erik Kaas allerede 1666 forlade begge sine. Begge Gaardene var kun smaa og med lidt Bøndergods, saa der kan ikke have været svaret saa stor Prinsessestyr af dem siden som i Erik Kaas' Tid. Om Restrup, der var paa 24 Td. Htk. og havde lidt over 25 Td. Htk. Bøndergods, udtales ved Prinsessestyren 1680, at det var en liden ringe Gaard med moxen øde Bygning og intet Gods, hvor der ikke holdtes Fuldmægtig, men en Avlskarl.⁴⁾

En omtrent lige stor Prinsessestyr af Hartkornet

¹⁾ P. R. 1664—66 Nr. 31, K. R. 1680—82 Ant. til Pr.styr 1680 Post 12 Nr. 18.

²⁾ P. R. 1664—66 Nr. 53, K. R. 1680—82 Ant. til Pr.styr 1680 Post 12 Nr. 10 Attest Nr. 2 1680 ¹/₄ om, at Husbonden selv forvaltede Godset, saa der hverken var Avlskarl eller Fuldmægtig.

³⁾ P. R. 1664—66 Nr. 17 og 8.

⁴⁾ Jfr. ovenfor S. 42—43. Paa Korsøgaard var der 1680 hverken Foged eller Fuldmægtig, men Gaarden beboedes af Christen Olufsen selv. K. R. 1680—82 Ant. til Pr.styr 1680 Post 12 Nr. 14, Attest Nr. 11 1680 ²/₄; om Restrup, se K. R. c. l. Nr. 13.

svarede af Besidderne af Østergaard og Kaas Provst Erik Olufsen Torm og Oberst Mogens Krag, der af henholdsvis 342 og 340 Td. Htk. betalte 85½ og 85 Rdl. i Prinsesseskat 1664—66. Da de selv eller deres Arvinger sad inde med nævnte Gaarde, saa længe Prinsesseskatterne varede, er der formentlig udredet lignende Beløb ved de følgende Paalæg; dog kan det bemærkes, at Hartkornet til Kaas i 1680 næppe har udgjort mere end 276 Td. Paa Østergaard var der det Aar en Forpagter Anders Nielsen, som svarede 8 Rdl. for sin Person.¹⁾

Af Kærgaardsholm svarede et lignende Beløb som af fornævnte Gaarde, men den var som ovenfor (S. 75) omtalt delt i to Dele, saa at der af Jacob Ulfelds Part, 173 Td. Htk., betaltes 43 Rdl. og af Eiler Holcks Part, 164 Td. Htk., 41 Rdl. Paa Kærgaardsholm var der 1680 ingen Fuldmægtig, men Ulfeld selv og en Skriver, han havde paa Vaabensholm, rejste nogle Gange aarlig til Bønderne om deres Landgilde; Gaardens Avling forestodes af en Ladefoged.²⁾

Medens der som Regel ikke var Restancer paa Prinsesseskatterne, kommer vi nu til en Gaard med saadanne, nemlig Krabbesholm, hvis Ejer, Fru Karen Reedtz, 1664—66 skulde betale 81 Rdl. i Prinsessestyr af 322 Td. Htk., men hvorpaa hun kom til at reste 29 Rdl. Forhaabentlig er det gaaet bedre med de følgende Prinsesseskatter, da der ikke høres om Restancer paa dem. Paa Gaarden var 1680 en Haandskriver, der maatte af med 2 Rdl.³⁾

Kun en Rdl. mindre svarede Erik Grubbe til Tjele af Bigumgaard og sit øvrige Gods i Hald og Skivehus Amter, ialt henved 321 Td. Htk. Han havde ingen Restancer paa disse Skatter. I Anledning af Prinsessestyren 1680 faar vi at vide, at han kun holdt en Avlskarl paa Bigumgaard, da hans Fuldmægtig paa Tjele førte Tilsyn med Gaard og Gods.⁴⁾

¹⁾ P. R. 1664—66 Nr. 16 (Kaas) og Nr. 28 (Østergaard), do. 1680 Specifikation Nr. 5, K. R. 1680—82 Ant. til Pr.styr 1680 Post 12 Nr. 20: »Kaas, en Ladefoged; undertiden vorder Godset af en Person besøgt, som skal være samtlige Arvingers Fuldmægtig af København».

²⁾ P. R. 1664—66 Nr. 20 og 21, K. R. 1680—82 Ant. til Pr.styr 1680 Post 12 Nr. 19 Attest Nr. 12.

³⁾ P. R. 1664—66 Nr. 23, do. 1680 Specifikation Nr. 5, Skattergsk. 1665—66.

⁴⁾ P. R. 1664—66 Nr. 40, K. R. 1689—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Nr. 3.

Ligesom paa Krabbesholm var der Restance paa Spøttrup paa Prinsessestyren af 1664—66. Den er allerede omtalt ovenfor (S. 62) sammen med Restancerne paa de ordinære Skatter, og da den udgjorde 93 Rdl., medens selve Prinsessestyren af Hartkornet 307 Td. kun var henved 77 Rdl., maa en Del af den hidrøre fra Ejerens, Oberst Mogens Kruses, Skat som militær Embedsmand, der var $\frac{1}{6}$ af Gagen. Under Kohlblatt'erne, som fra 1665 overtog Gaarden, høres ikke noget om Restancer paa Prinsesseskatterne. Deres Foged Laurids Nielsen, der tillige var Birkefoged i Spøttrup Birk, svarede 1680 4 Rdl.¹⁾

Af Vindum Overgaard med tilliggende Gods, der tilhørte Marsk Anders Billes Arvinger og udgjorde 297 Td. Htk., svaredes 1664—66 74 Rdl. i Prinsessestyr. Som omtalt (S. 34) kom den siden gennem Marskens Datter Lisbeth Bille til Jørgen Skeel til Broholm. Der høres ikke om Restancer paa Prinsesseskatterne, og 1680 havde de en Forpagter Jens Ostensen paa Gaarden, der svarede 8 Rdl. i Skat af sin Stilling.²⁾

Ejeren af Taarupgaard Tønne Juul betalte 1664—66 72 Rdl. i Prinsessestyr af 287 Td. Htk. i Hald og Skivehus Amter. Han havde ingen Restance, men en af hans Tjenere Christen Weloden skyldte 3 Rdl. af sin Bestilling. Ved Prinsesseskatten af 1680 erfarer vi, at Tønne Juul selv forvaltede sit Gods, da der ingen Fuldmægtig var.³⁾

Otte Friis til Astrup opgives som Ejer af 256 Td. Htk., hvoraf han skulde svare 64 Rdl. i Prinsessestyr 1664—66, men tillige nævnes han som Indehaver af en Benaadning af Skanderborg Amt paa 800 Rdl., hvoraf han skulde betale $\frac{2}{6}$ af et Aars Indtægt eller 320 Rdl. i Skat. Prinsesseskatten af Hartkornet har han sikkert betalt, da der intet forlyder om Restancer, men med Hensyn til Benaadningen er det en meget tvivlsom Sag, da han vistnok intet nød af den. Uag-

¹⁾ P. R. 1664—66 Nr. 25, do. 1680 Specifikation Nr. 5, Skattergsk. 1665—66.

²⁾ P. R. 1664—66 Nr. 45, do. 1680 Specifikation Nr. 5.

³⁾ P. R. 1664—66 Nr. 43, Skattergsk. 1665—66, K. R. 1680—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Nr. 11.

tet det gik mere og mere tilbage for ham, synes han ikke at have haft Restancer paa sine Prinsesseskatter. Han forvaltede i 1680 selv sit Gods, men da var der ogsaa allerede født ham 9 Børn, saa han kunde nok have nødig at passe paa.¹⁾

Paa Nabogaarden Eskær sad Niels Parsberg, der 1664 skulde betale 58 Rdl. af sine 232 Td. Htk. i Prinsesseskat, men hans Forhold var saa slette, at han samme Aar maatte overlade Gaarden til Grev Christian Rantzaus Arvinger, der var repræsenterede ved Greverne Ditlev Rantzau og Frederik Ahlefeldt. Om Restancer paa Prinsesseskatterne under disse rige Herrer høres ikke. Derimod maatte Niels Parsbergs Søn Major Verner Parsberg af med 4 Rdl. i Prinsessestyr 1680 for Poul Thomsen, som havde forvaltet Gaarden for ham, da han som ovenfor (S. 29) omtalt havde overtaget Eskær fra Panthaverne.²⁾

Af Lynderupgaard og Aastrup maatte Eggert Abildgaard betale 53 Rdl. i Prinsesseskat 1664—66 af 212½ Td. Htk. 1667 solgte han Lynderupgaard til Borgemester Claus Christensen i Viborg. Denne døde 1671, men Gaarden forblev i Familiens Besiddelse. Da den var meget velhavende, høres der ikke om Restancer. I Aaret 1680 var Axel Mogensen Schou Forpagter paa Lynderupgaard og svarede 8 Rdl. i Skat af sin Bestilling.³⁾

Til Lundgaard i Gammelstrup Sogn hørte der 1664 161 Td. Htk., hvoraf Ejeren Oberst Wolf v. Buchwald skulde betale 40 Rdl. i Prinsessestyr. Han havde ingen Restancer paa Godset, som han 1680 selv forvaltede fra Gudumlund, hvor han boede. Paa Lundgaard var der kun en Ladefoged til Avlen.⁴⁾

Af Holmgaard, der ejedes af den ovenfor omtalte Jørgen Skeel Dues Broder Jørgen Due, svaredes 1664—66 henved 38 Rdl. i Prinsesseskat af 150 Td. Htk.

¹⁾ P. R. 1664—66 Nr. 18, Bogen »Alle 3 Prinsesser« Bl. 88, K. R. 1680—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Nr. 25, Attest Nr. 15 1680 12/4. D. Adels Aarb. III (1886), 142.

²⁾ P. R. 1664—66 Nr. 46, K. R. 1680—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Nr. 24, Attest Nr. 15 1680 12/4.

³⁾ P. R. 1664—66 Nr. 72, do. 1680 Specifikation Nr. 5.

⁴⁾ P. R. 1664—66 Nr. 3, K. R. 1680—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Nr. 7, Attest Nr. 8 1680 3/10.

Selv boede han paa Halkær og bestyrede i 1680 Gaarden ved sin Fuldmægtig derfra.¹⁾

Den største Restance paa Prinsessestyren af 1664—66 fandtes hos Herremanden Verner Parsberg til Sødal, der døde 1665 og efterlod Gaarden til sin Broderdatter Ellen Parsbergs Børn med Stiftamtmand Ebbe Gyldenstjerne, som 1675 med kgl. Bevilling solgte den til Jens Simonsen. Verner Parsbergs Prinsessestyr af Hartkorn til Sødal var 32 Rdl. af 128 Td.; men tillige var han benaadet med 163 Td. Kannike-gods, hvoraf han stod opført med 41 Rdl. i Skat, til-sammen 73 Rdl. Alligevel opgives hans Restance paa Prinsessestyren 1664—66 til 120 Rdl. Denne Forskel kan delvis forklares ved, at Opgivelsen af Skatten af Benaadningen er forkert, idet der svaredes dobbelt Skat af en saadan, altsaa ikke 41, men 82 Rdl., saa at hans Skat blev 114 Rdl. Hvorledes det forholder sig med de manglende 6 Rdl., kan jeg ikke oplyse. Jens Simonsen, der var en velstaaende Mand, havde ingen Restancer. Han forvaltede selv sit Gods.²⁾

Hos Jomfru Mette Kaas paa Himmestrup, en Datter af Mogens Kaas til Støvringgaard, var der derimod ingen Restancer. Hun ejede c. 117 Td. Htk. i Hald og Skivehus Amter, hvoraf der skulde svares lidt over 29 Rdl. i Prinsesseskat 1664—66. Hun forvaltede selv sit Gods og havde kun en Ladefoged til Avlingen, hed det 1680.³⁾

Det samme var Tilfældet paa de smaa Gaarde Hostrup og Holris. Ejeren af Hostrup Niels Nielsen, Borger i Skive, svarede 1664—66 14½ Rdl. i Prinsessestyr af 58 Td. Htk. Han døde 1673, og hans Enke Dorthe Poulsdatter ægtede Mads Laursen, som 1680 udredede den sidste Prinsesseskat, vistnok med Nød og næppe, da der kun var 4 forarmede Bønder til Gaarden, som han selv drev ved Hjælp af en Avls-

¹⁾ P. R. 1664—66 Nr. 65 og K. R. 1680—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Nr. 15.

²⁾ P. R. 1664—66 Nr. 7, Skattergsk. 1665—66, K. R. 1680—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Attest Nr. 5 (ved P. R.). Trap (4. Udg.) VI, 211.

³⁾ P. R. 1664—66 Nr. 5, K. R. 1680—82 Ant. til Pr.styr 1680 Post 12 Nr. 6, Attest Nr. 8 1680 ¾ (ved Pr.styrsgsk.).

karl.¹⁾ Paa Holris sad Christen Harbou, som kun havde 44 Td. Htk., hvoraf han svarede c. 11 Rdl. i Prinsesseskat. Som omtalt ovenfor (S. 48) gik Gaarden over til Frederik Ulrik Ulfeld, der havde ægtet hans Steddatter Anne Magdalene Kruse. Han betalte Prinsesseskatten af 1680, og det hed da om Holris, at det var en liden ringe Gaard uden Bønder, der blev drevet ved en Avlskarl.²⁾

Af det anførte fremgaar det, at Ejerne af Herregaardene i Hald og Skivehus Amter næsten alle var i Stand til at udrede de tunge Prinsesseskatter af deres Hartkorn uden Restancer. Kun Proprietæerne til Spøttrup, Krabbesholm, Bonderup og Sødal havde saadanne. Af disse var Mogens Kruse til Spøttrup, Valdemar Daa til Bonderup og Verner Parsberg til Sødal økonomisk ruinerede, medens Fru Karen Reedtz til Krabbesholm endnu paa den Tid maatte anses for velstaaende. Adskillige andre Proprietærer, som betalte, kunde have haft større Grund til at komme i Restance.

IV. Skatter paa Personer, Husdyr og Ildsteder.

Uagtet Godsejerne og deres Bønder endnu kunde udrede deres aarlige Hartkornsskatter og ogsaa de overordentlige Prinsesseskatter, der ligeledes hvilede paa Hartkornet — i disse fattige jydske Amter var der kun de ovennævnte Restanter paa Prinsesseskatterne, og paa de almindelige Hartkornsskatter var indtil 1670 kun, som ovenfor (S. 62) omtalt, Mogens Kruse til Spøttrup Restant — maa de have været haardt tyngede, og det har vel ikke manglet paa Klager; men de fleste Klager kom fra Købstæderne, som foruden de store Skatter havde det hvervede Rytteri at trækkes med, som laa indkvarteret hos dem. For at lette deres Byrder blev Rytteriet, som tidligere omtalt, lagt

¹⁾ P. R. 1664—66 Nr. 144, K. R. 1680—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Nr. 21, Attest Nr. 13 1680 ¹⁴/₄.

²⁾ P. R. 1664—66 Nr. 71, K. R. 1680—82 Ant. til P. R. 1680 Post 12 Nr. 12, Attest Nr. 10 1680 ²⁴/₄.

ud paa Landet; men til Gengæld fik Godsejerne, der skulde svare til Skatterne af deres Bønder, samtidig Skattefrihed for Sædegaardene undtagen for Prinsesse-skat.¹⁾ Medens denne Foranstaltning særlig kom Gods-ejerne til Gode, blev Nedsættelsen af Matrikelskatten med en Fjerdedel fra 1. Novbr. 1670 til Gavn saavel for Bønderne og Godsejerne som for Købstæderne. Disse sidste havde jo høstet den største Vinding, idet de var blevne fri for Rytterne.²⁾ Men denne Glæde varede kun kort. Statens Indtægter var herved gaaet saa betydeligt ned, at man maatte se sig om efter en ny Indtægtskilde, og man vendte da tilbage til Konsumtionen, hvilket laa saa meget nærmere, som Købstæderne vedblev at klage over Matrikelskatten. Baade de og Landet fik en Nedsættelse af Matrikelskatten, Købstæderne med en Trediedel, saa at de nu kom ned fra 62209 Rdl. til 30875 Rdl. i Matrikelskat, Landet saaledes, at det herefter fra 1. Februar 1671 svarede $\frac{1}{2}$ Rdl. pr. Td. Htk. i Matrikelskat, medens Skatten før 1. Novbr. 1670 havde været oppe paa 1 Rdl. 24 Sk. pr. Td. Men samtidig udgjorde den Konsumtion, som var bleven paalagt Købstæderne 49862 Rdl., med Folkeskatten 50817 Rdl. aarlig³⁾, saa at de nu var stærkere beskattede end nogen Sinde tidligere, hvorimod Landet utvivlsomt foreløbig havde faaet en Lettelse. Denne varede dog kun til 1674, da man vendte tilbage til den gamle Takst fra Treserne af 1 Rdl. pr. Td. Htk. aarlig i Matrikelskat.⁴⁾

Konsumtionen paa Landet, som mest korrekt burde kaldes Familie- og Folkeskatten, som den ogsaa senere hed, begyndte som en Kopskat paa Tjenestefolk, kaldet for Folkelønsskatten eller Folkeskatten, paalagt ved Forordningen om Konsumtionen af 22. Novbr. 1671, hvortil der ved Forordningen af 1. Febr. næste Aar føjedes en Kopskat paa Familiernes Medlemmer,

¹⁾ Sjæll. Tegn. 1670 $\frac{23}{7}$ Nr. 510, Rothe, Christian V.s Reskripter S. 23 f.

²⁾ Rentekammerets Ekspeditionsprotokol 1671 $\frac{13}{2}$ Nr. 297.

³⁾ Hovedbog ang. Konsumtionen og Købstædernes Skatter 1672 Bl. 161 og 171.

⁴⁾ Rentek.s Eksped. Protok. 1673 $\frac{3}{11}$ Nr. 790. Se herom Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie I, 314 ff.

graduereet efter vedkommendes Rang og Formue. Den undergik i de første Par Aar forskellige Forandringer, men laa fra 1. Januar 1675 i alt væsentligt fast det her behandlede Tidsrum ud, efter Forordningen af 7. Decbr. 1674 om Konsumtionen.¹⁾

Denne Skat, som paa Landet egentlig var en ren og skær Kopskat eller Personskat — dog omfattede den ogsaa en Afgift af Heste, der var ens, om man havde mange eller faa Heste — blev en stor Plage for Befolkningen, men navnlig for Herremændene af den gamle Adel, der var vant til at føre et stort Hus og derfor havde vanskeligt ved at indskrænke sig i Tide, hvorfor man roligt kan paastaa, at Familie- og Folkeskatten sammen med de senere Kop-, Kvæg- og Ildstedsskatter lagde mange af dem øde.

Efter den første Forordning om Konsumtionen over al Danmark skulde Amtsskrivere, Slotsfogder og Ridefogder over de kongelige Amter give hver 4 Rdl. i Folkeskat, alle andre Proprietærers Forvaltere, Fogder og Skrivere hver 1 Rdl., og alle andre Tjenestefolk paa Landet, som tjente paa Hoved- eller Sædegaarde, Karls-Personer hver $\frac{1}{2}$ Rdl. og Kvindes-Personer hver 2 Mk. Proprietærerne skulde ikke alene indkræve Skatten af deres egne Tjenestefolk, men ogsaa af alle Tjenestefolk paa deres Gods — Bøndernes Tjenestefolk svarede halvt mod deres egne — og indbetale Pengene til Generalkrigskommissæren.

Ingen Tjener maatte af dette Paalæg tage Anledning til at forlange højere Løn, ej heller nogen Husbonde give den; men om dette kunde overholdes, var vist meget tvivlsomt.

Allerede i den næste Forordning om Konsumtionen, der udkom to Maaneder efter, hed det nemlig ikke længer, at Tjeneren skulde give, men derimod, at Husbonden skulde give og afkorte det i enhvers Løn. Han var altsaa den ansvarlige, der skulde udrede Skatten, saa kunde han se, hvorledes han senere fik den igen. Taksterne var ellers de samme, men der var for Bøndernes Tjenestefolk føjet en lille Bestem-

¹⁾ c. l. I, 359 ff.

melse til, for at ingen skulde undslippe, nemlig: »enten de er Bønders Børn eller andre og er over 15 Aar«.

Men nu nøjedes man ikke længer med Skat paa Tjenestefolkene, ogsaa Husbonden og hans Familie var medtaget, og der skulde af Amtmænd, Amtsbetjente og andre Forvaltere paa de kgl. Amter, Slotte og Gaarde betales for hver Person i deres Familie 2 Slettedalere eller 8 Mk. aarlig, dog deres Børn under 15 Aar at være fri; af Røgttere og Tærskere, som ikke var paa Gaardene hele Aaret, skulde der kun betales 1 Sletdaler og af Heste 1 Rdl. aarlig. Paa samme Maade som af Amtmændene skulde der skattes af alle, som beboede eller besad Sæde- og Avlsgaarde, som ikke svarede Landgilde eller Afgift til andre, hvad enten de havde Bønder ved Gaardene eller ej. Hvis nogen ikke selv beboede deres Gaarde, skulde deres Forpagtere, Komænd eller andre Folk, som de holdt der, betale paa samme Maade. Derefter fulgte Bestemmelser om Mandtals Affattelse ved Præsterne og om Amtsskrivernes Oppebørsel af Skatten, saa at Proprietærerne ikke mere skulde sende den direkte til Generalkrigskommissæren.

Medens man ved Familieskatten ikke tog Hensyn til vedkommende Godsejers eller Forpagters Stand, var det i høj Grad Tilfældet ved Bestemmelsen om Konsumtion af Bryllupper, de saakaldte Copulationspenge. Kongelige Betjente til Sekretærer inclusive samt Adelspersoner skulde svare 8 Rdl., Borgere og andre Betjente 2 Rdl. og Fogder, Skrivere eller Forpagtere 1 Rdl. Der var ogsaa andre Takster, men de vedkommer os ikke her.

Disse Kopulationspenge blev meget forhøjede ved den næste Forordning af 8. Novbr. 1672. Kgl. Betjente skulde nu af med 50 Rdl., Adelspersoner, som ikke var i Kongens Tjeneste, med 20 Rdl. og Borgere og andre Betjente samt Forpagtere, Fogder og Skrivere med 4 Rdl.

Derimod blev Folkeskatten af Bøndernes Tjenestefolk nedsat til 2 Mark for en Karl eller Dreng og 1 Mk. for en Kvinde.

Ogsaa Proprietæerne skulde nu indsende Mandtal over deres egne og Bøndernes Folk, saa kunde man kontrollere deres og Præsternes imod hinanden.

Selve Familieskatten blev for den forhen nævnte Klasse, Amtmandsklassen, forhøjet fra 2 Slettedaler til 2 Rdl. aarlig for hver Person, og Aldersgrænsen for fritagne Børn blev sat til 12 Aar i Stedet for 15 Aar, altsaa en betydelig Skærpelse. Dog fik fattige adelige en Lettelse, idet der var tilføjet, at adelige Personer, som boede paa Bøndergaarde, hvoraf der svaredes Matrikelskat, var fritagne for Konsumtion. Forpagtere maatte ikke forlange nogen Afkortning i deres Forpagtningsafgift for Konsumtionen.

Ved den næste Forordning af 6. Decbr. 1673 forblev Taksten paa Familieskatten af Amtmandsklassen uforandret, men Folkeskatten blev, forsaavidt den vedrørte Herregaardene, nedsat til det halve.

Disse Takster blev staaende ved den endelige Forordning af 7. Decbr. 1674, og vi faar altsaa mest med følgende Skattesatser at gøre: Amtmandsklassen uforandret 2 Rdl. aarlig af hver Person i deres Tjeneste og Husholdning, dog de, som var under 12 Aar, at være fri, og af Hestene 1 Rdl. aarlig. Som sædvanlig var de Adelspersoner, som boede paa Bøndergaarde, hvoraf der gaves Matrikelskat, fri for Konsumtion. Paa samme Maade forblev Folkeskatten uforandret med 2 Rdl. aarlig af Amtsskrivere, Slotsfogder og Ridefogder paa Amterne, $\frac{1}{2}$ Rdl. aarlig af Proprietærernes Forvaltere, Fogder og Skrivere og 2 Mk. aarlig af Ladefogder og Avlskarle paa Landet. For alle andre Tjenestefolk paa Landet enten Karl eller Dreng 24 Sk. aarlig og en Kvinde 1 Mk.; men de som tjente Bønder, enten de var Bønders Børn eller andre, og var over 15 Aar, en Karl eller Dreng 1 Mk. aarlig og en Kvinde 8 Sk. aarlig.

Skatten betaltes til 2 Terminer, 1. Januar og 1. Juli, hver Gang med Halvdelen. De eneste, som var fri for Konsumtionen, var Grever og Friherrer, de Ost- og Vestindiske Kompagnier og Almuen paa Landet.¹⁾

¹⁾ Jfr. nærværende Tidsskrift 4. R. V, 311 ff., hvor samtlige Konsumtionsforordninger er anførte og nærmere behandlede med Hensyn til Affattelsen af Mandtal og Terminerne for Betalingen. Se Tabel IV.

Det er indlysende, at Mandtallene til denne Skat og Oplysningerne om, hvorledes den gik ind, er en glimrende Kilde til Samfundets økonomiske Historie, men der er den Hage ved, at naar Skatten var paa Forpagtning, hvilket i dette Tidsrum var Tilfældet for Aarene 1676—80 og 1684—95 i de her behandlede Amter, foreligger der intet andet end Regnskabet over Forpagterens Indbetalinger til Amtsstuen.

Heldigvis træder saa en anden Kilde supplerende til, nemlig Regnskaberne over Kop-, Kvæg- og Ildsted-skatterne, hvilke Skatter i endnu højere Grad end Familie- og Folkeskatten giver Vejledning med Hensyn til Skatteydernes økonomiske Forhold.

Den første Skat af denne Art var Ildsted- og Kvægskatten af 14. August 1677. Alle uden for den almindelige Bondestand skulde svare af hvert Ildsted 4 Mk. og den gemene Bonde, Indester og Husmænd 2 Mark. Paa samme Maade skulde Folk uden for Bondestanden betale 3 Mk. af en Hest eller Hoppe over to Aar gammel og $1\frac{1}{2}$ Mk. af en Ko, en Bonde henholdsvis 1 Mk. og $\frac{1}{2}$ Mk., men af en Okse skulde overhovedet gives 2 Mk. Forpagtere af hele Sædegaarde skulde udrede den halve Ildstedskat og føre deres Principaler den anden Halvdel til Udgift, men de skulde svare til den fulde Afgift. Som sædvanlig opkrævede Proprietæren Skatten paa sit Gods og leverede den til Amtsskriveren.¹⁾

Til denne Skat findes desværre for disse Amter kun Antegnelser og Antegnelsesbilage, saa at vi kun har Oplysninger vedrørende de Gaarde, hvor der har været noget i Vejen med Opgivelsen og Betalingen.

Efter nævnte Ildsted- og Kvægskat fulgte den første Kop- og Kvægskat, som tillige var en Rentepengeskate. Til Kop- og Kvægskatten findes for disse Amter kun Antegnelser og Antegnelsesbilage, men for Rentepengeskatten et Regnskab med de indgivne Angivelser som Bilag. Kun er det en kedelig Omstændighed, at Skatteyderne havde Lov til under Eds Tilbud at beregne

¹⁾ Kvartudg. af Forordninger 1670—83 S. 367 ff.; jfr. nærv. Tidsskr. 4. R. V, 319 og Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie II, 604 f. Se Tabel V.

Skatten af deres fri Kapital og Rentepenge og nedkaste Beløbet utalt i den dertil forordnede Kiste hos Landkommissæren, i dette Tilfælde Thøger Lassen i Aalborg. Paa den Maade gaar vi Glip af de mest formuendes Opgivelser, thi de holdt alle deres Formue hemmelig. Rentepengeskatten var 2 pCt. De, som ingen Penge havde paa Rente, skulde paa Kopskatsangivelsen afgive en Forsikring derom under Eds Tilbud, ligesom de, der angav deres Kapitals Størrelse, ogsaa skulde afgive deres skriftlige Ed paa, at Opgivelsen var rigtig. Selve Kopskatten var en Klasseskat, idet hele den formentlig mere velhavende Del af Befolkningen, som var optaget i Rangforordningen, svarede 12 Rdl. for dem selv og lige saa meget for deres Hustruer, 6 Rdl. for hvert Barn, 4 Rdl. for en Hovmester, Præceptor, Sekretær og Kammertjener og 2 Rdl. for en Tjener, Kusk, Lakaj, Dreng, Pige eller Amme, saa det var kostbart at have Rang. I anden Klasse kom de andre af Adelsstanden og de, som ejede Sædegaarde og Jordegods paa Landet, samt mange andre. Disse skulde for dem selv og deres Hustruer samt Børn betale to Trediedele af, hvad Rangspersoner svarede, og for deres tilsvarende Tjenere Halvdelen. I tredje Klasse kom bl. a. Adelsens og andres Ridefogder og Forvaltre samt Hollændere og Koforpagtere paa Sæde- og Avlsgaarde. Denne Klasse svarede 3 Rdl. for dem selv og lige saa meget for deres Hustruer samt 1 Rdl. for hvert Barn og 4 Mk. for hvert Tyende.

Med Hensyn til Skatten af Børnene bedes man lægge Mærke til, at der ingen Aldersgrænse er sat; denne kommer først for fjerde og femte Klasse, og er sat til over 10 Aar gammel. Det samme er Tilfældet i alle de følgende Kopskatter undtagen den af 1692 og 1699. I den af 1685 staar: »Mens hvor flere end trende Børn er i en Familie, gives af de øvrige ingen Skat. Derimod giver de formuende af forskrevne tvende Klasser (s. af 1. og 2. Klasse), som enten ingen eller 1 à 2 Børn haver, dog fuld Kopskat af trende Børn«. Dette var en meget streng Bestemmelse, som navnlig ramte Rangspersoner haardt, naar de da ikke

kunde godtgøre, at de var uformuende. I Kopskatten af 1687 er Bestemmelsen fra 1685 om, at der ikke skulde betales af flere end 3 Børn gentaget under første Klasse med Tilføjelse af, at den gjaldt alle Klasser. Derimod staar der ikke noget om, at de formuende mindst skulde betale af 3 Børn. Bestemmelsen om, at der ikke skulde betales af flere end 3 Børn, er derefter gentaget i de følgende Kopskatforordninger.

I Forordningen af 1692 tilføjes mærkeligt nok, »og ere der mindre end Trende, da betales af de aleeneste, som der ere«, hvilket jo kunde tyde paa, at Bestemmelsen fra 1685 om de formuendes Skat af 3 Børn, hvad enten de havde dem eller ej, stadig havde været gældende; men den er i hvert Tilfælde ikke bleven gennemført. Her er Aldersgrænsen for Børn, der kun synes at gælde Fæstebøndernes Klasse (altsaa 5. Klasse), forhøjet til 12 Aar. Endelig er i Forordningen af 1699 Aldersgrænsen sat op til 15 Aar, og her gælder den samtlige Klasser.

Efter det anførte skulde der altsaa egentlig undtagen i 1699 af alle i de 3 første Klasser ned til 1685 betales Kopskat af samtlige Børn og derefter af indtil 3 Børn uden Hensyn til deres Alder; men denne Bestemmelse er aabenbart aldeles ikke bleven gennemført. Der svaredes som Regel kun Kopskat af de Børn, hvoraf der svaredes Familieskat, og her var Aldersgrænsen som ovenfor (S. 104) omtalt sat til under 12 Aar. Vi kan derfor gaa ud fra, at der i Praksis aldrig svaredes Familieskat eller Kopskat af Børn, før de var over 12 Aar, ja maaske først, naar de var over 15 Aar, eftersom denne Aldersgrænse blev sat i Forordningen af 1699. Paa denne Maade kunde man ogsaa forklare den Kendsgerning, at der opgives saa mærkelig faa Børn i Familierne.

Iøvrigt var Kopskattaksterne ens for samtlige Skatter af denne Art indtil 1692; dog bemærkes, at der i Aarene 1682 og 1683 kun blev udskrevet halve Kopskatte. I Kopskatforordningen af 1692 var 1. Klasse, omfattende alle Civilbetjente, som var i Rangen, delt i 3 Klasser: Fra Gehejmeraader indtil Justitsraader skulde give for dem selv 24 Rdl., for deres Hustruer

16 Rdl. og for hvert af deres egne Børn, som var i deres Familie, 8 Rdl., andre Raader indtil Kommerce-raad skulde give for dem selv 18 Rdl., for deres Hustruer 12 Rdl. og for hvert Barn 6 Rdl., alle andre, som var i Rangforordningen, skulde give for dem selv 12 Rdl., for deres Hustruer 8 Rdl. og for hvert Barn 4 Rdl. Sekretærer og deslige, som tjente hos Personer i ovennævnte 3 Klasser, skulde selv betale eller korte i deres Løn hver 4 Rdl., alle andre Tjenestefolk hver 2 Rdl.

Alle andre, som enten ejede Sædegaarde eller havde dem til brugeligt Pant, hvad enten de var af Adel eller ikke, samt flere andre, som ikke vedkommer os her, skulde give for dem selv 8 Rdl., for deres Hustruer 6 Rdl. og for hvert Barn 4 Rdl., for en Præceptor eller Skriver 3 Rdl. og for Tjenestefolk hver 1 Rdl. Kgl. Betjente, som ikke var i Rangen, og Forvaltere skulde give for dem selv 6 Rdl., for deres Hustruer 4 Rdl., for hvert Barn 3 Rdl. og for hvert Tyende 1 Rdl. Ridefogder og Forpagtere gav for dem selv 4 Rdl., for deres Hustruer 3 Rdl., for hvert Barn 2 Rdl. og for hvert Tyende 1 Rdl. Endelig skulde Fogder og Hollændere paa Sædegaardene give for dem selv 2 Rdl., for deres Hustruer $1\frac{1}{3}$ Rdl. og for hvert Barn og Tyende 1 Rdl.

I Kopskatten af 1699 var Taksterne atter samlede i færre Grupper. Alle Rangspersoner skulde give for dem selv 18 Rdl., for deres Hustruer lige saa meget og for hvert Barn 8 Rdl. Sekretærklassen skulde selv betale eller korte i deres Løn for hver 4 Rdl., alle andre Tjenestefolk hver 2 Rdl. Anden Klasse svarede som efter Forordningen af 1678 undtagen, at Præceptorer o. l. svarede hver 3 Rdl. i Stedet for 2 Rdl. Kgl. Betjente, som ikke var i Rangen, Forvaltere o. fl. skulde give for dem selv 6 Rdl., for deres Hustruer lige saa meget, for hvert Barn 3 Rdl. og for hvert Tyende 1 Rdl. Ridefogder og Forpagtere m. fl. samt Fogder og Hollændere paa Sædegaarde o. a. skulde give som i 1692, undtagen at der for Hustruer svaredes henholdsvis i hver Afdeling lige saa meget som for dem selv.

Kvægskatten, der gentoges i de følgende Kopskats-

forordninger, udgjorde paa Sædegaardene af en Hest eller Hoppe 1 Rdl., af en Okse over 4 Aar det samme, af en Okse fra 2 til 4 Aar eller en Ko 3 Mk., af et yngre Nød eller en Kalv 12 Sk., af en Vædder, en Buk, et Faar, en Ged, et Lam og et Svin 4 Sk. og af en Bistok 8 Sk.

Ved Kop-, Kvæg- og Ildstedskatten af 3. August 1688 og i de følgende Forordninger erstattedes Kvægskatten paa Landet af en Ildstedskat, medens den vedblev i Købstæderne. Ildstedskatten svaredes nøjagtig paa samme Maade som efter Forordningen af 1677.

Paa den Maade blev den udskrevet ved Kop-, Kvæg- og Ildstedskatterne af 1689 og 1690, men ved Kop-, Heste- og Ildstedskatten af 1692 skulde Folk udenfor Bondestanden ikke svare Skat af flere end af 6 Ildsteder; men boede der flere Familier paa eet Sted, skulde der betales af indtil 8 Ildsteder; dog skulde Gæstgivere og Kroholdere svare af alle deres Ildsteder. Angaaende den gemene Bonde, Husmænd, som brugte Haandværk, og Indester var der ligeledes paa samme Maade ændrede Bestemmelser. Som Skattens Navn lød, var Kvægskatten reduceret til en Hesteskate. Den gjaldt som tidligere kun Købstæderne.

Kopskatten af 1699 var foruden en Kopskat tillige en Heste-, Stude- og Huslejeskat i Købstæderne og en Rentepengeskate for hele Samfundet. Sidstnævnte Skate skulde udredes med en Fjerdedel af enhvers fri Rentepenge; dog skulde de, som senest havde ydet Kongen Laan eller skulde yde saadant, ikke svare Rentepengeskate af deres Kapitaler. Betingelserne var iøvrigt de samme som ved Rentepengeskatten af 1678, og Kisten, hvori Pengene blev nedkastede, var for denne Del af Jyllands Vedkommende hos Borgemester Jochum Lassen i Viborg.¹⁾

Af Kop- og Kvægskatsregnskaberne af 1678, 82, 83, 84 og 85 er Mandtallene desværre ikke bevarede, men kun Antegnelser og Antegnelsesbilage; derimod findes

¹⁾ Kopskatten af 1678 ³/₈ m. v., se de anførte Steder i nærv. Tidsskrift 4. R. V. 220 ff.; jfr. Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie II, 605, 623 ff. og 639 f.

der Mandtal til Kop- og Kvægskatten af 1687 og til Kop- og Ildstedskatterne af 1688, 89, 90 og 92 og til Kopskatten af 1699.

Børneantal, Folkehold og Besætning samt Antal af Ildsteder kan tilsammen eller hver for sig give Antydning af vedkommendes økonomiske Tilstand, hvilket altsammen oplyses gennem de nævnte Regnskaber over Konsumtionen, Folkeholdsskatten og Kop-, Kvæg- og Ildstedskatterne. Dog kan der af Opgivelsen af Børneantal som Regel ikke sluttes noget om Velstandsforhold eller Trang, eftersom Opgivelserne paa dette Omraade som allerede berørt næppe er rigtige. Kun for Aaret 1685 ved man, at de, som svarede af 3 Børn, var ansete for velstaaende. Derimod er Opgivelserne af Folkehold, Besætning og Ildsteder en god Maalestok, da Regnskabsrevisionen her slog ned paa den skyldige, saa snart den havde en Formodning om, at der blev opgivet forkert.¹⁾

Hvad Folkeholdet angaar, er allerede tidligere (S. 22) paavist, at det som Velstandsmaaler ikke betyder det samme hos Mænd og Kvinder af den gamle Adel som hos Personer udenfor Adelsstanden, der ejede eller brugte Herregaarde. Adelspersonerne var fra gammel Tid af vante til Overdaadighed paa dette Omraade og søgte saa længe som muligt, ja længere end det var gavnligt for deres Økonomi, at opretholde den tilvante Standard, men Konsumtionen og Folkelønsskatten og i endnu højere Grad Kopskatterne lærte dem efterhaanden at holde Maade. De borgerlige var som Regel ikke udsatte for samme Fristelse, men ogsaa de lærte paa Grund af nævnte Skatter at indskrænke sig det mest mulige.

Paa 41 Herregaarde i Hald og Skivehus Amter, hvor Folkehold er opgivet i 1672, holdtes 163 mandlige Tjenere og 84 kvindelige. Set under eet er det ikke noget stort Folkehold, men flere af Gaardene var smaa, og man lod Bønderne gøre saa meget af Ar-

¹⁾ Jfr. angaaende Opgivelserne af Børneantallet nærværende Tidsskrift 4. R. V, 279 f. og 329 f. samt Landsarkivar Hans Knudsens Artikel om »Skifteprotokollernes Bidrag til Oplysning om Landsbypræsternes Formuesforhold i Hald Amt sidst i 17. Aarhundrede« sammesteds S. 393 ff.

bejdet som muligt. Alligevel vidner det om Velstand i Forhold til Tiden 15 Aar efter. 1687 var der nemlig paa de samme Gaarde kun 87 mandlige Tjenere og 57 kvindelige. Naar de mandlige Tjenere gik ned med henved 47 % og de kvindelige kun med lidt over 32 %, maa det tilskrives flere samvirkende Omstændigheder, nemlig for det første var Folkeskatten 33 % højere af Karle end af Piger, men dernæst var der blandt de mandlige Tjenere Personer, som kunde betegnes som Luksustyende, og som derfor først fik deres Afsked, naar der skulde spares, og endelig kunde det mandlige Arbejde paa Gaardene lettere bestrides ved Bønderne end det kvindelige; dog høres der fra en enkelt Gaard om, at ogsaa det kunde lade sig gøre.

I Aarene efter 1687, da man næsten kan sige, at det regnede med Kopskatte, gik Folkeholdet yderligere ned, 1688 var der paa de samme Gaarde 87 mandlige Tjenere, men kun 53 kvindelige og 1692 henholdsvis 65 og 43. Hertil maa dog bemærkes, at der i sidstnævnte mangler Angivelse for Krabbesholm, Grinderslev Kloster og Lund i Roum Sogn, for de to første paa Grund af Ejernes Uformuenhed og for den sidste, fordi den var hjemfalden for resterende Skatter og udlagt til Ryttergods.

Med Aaret 1692 var Bunden naaet. Derefter kommer en Række Aar uden Kopskatte, og ved den næste, af 1699, viser det sig, at Folkeholdet paa de samme Gaarde er steget til 94 mandlige og 51 kvindelige Tjenere. Den Omstændighed, at det navnlig er de mandlige Tjenere, hvis Antal er steget, og det saa stærkt, at der endog holdtes 7 flere end i 1687 — og der mangler endda i 1699 Opgivelse for Lund i Roum Sogn, der stadig hørte under Ryttergodset — er et absolut Tegn paa, at Velstanden gennemgaaende er bleven større. Antallet af de kvindelige Tjenere havde derimod ikke naaet det for 1687, idet der manglede 6.

Ved Siden af Tyendeholdet er Antallet af Ildsteder en god Maalestok for Folks Velstand, da det er et Omraade, hvor Indskrænkning frembyder sig af sig selv, naar de økonomiske Kaar gaar tilbage. Men her var et Felt, hvor Regnskabsrevisionen let kunde føre

Kontrol, forudsat at de første Opgivelser var rigtige; men ihvert Tilfælde kunde den fastholde dem og nedlægge Protest, saa snart der blev angivet færre end i første Omgang, og det gjorde den, og som oftest med Virkning. Det viste sig som Regel, at Ildstedet ikke var nedlagt, men kun udeladt i Angivelsen.

Desværre mangler Mandtallet som omtalt for Ildstedskatten af 1677, saa at vi kun gennem Regnskabsantegnelserne kender Antallet af Ildsteder paa 11 af de 41 Gaarde, som vi behandler. Det udgjorde dengang 38 eller lidt over 3 i Gennemsnit paa hver Gaard. Ved den næste Ildstedskat af 1688 blev der paa de samme Gaarde angivet 32 Ildsteder eller omtrent 3 i Gennemsnit paa hver. Nedgangen var altsaa henved 16 %. I 1692 ved den sidste Ildstedskat indenfor nærværende Tidsrum var der paa de samme Gaarde, efterat Revisionen havde gennemtvunget en mere rigtig Angivelse end den oprindelige, ligeledes 32 Ildsteder. Paa Mandtallet var kun opgivet 30 Ildsteder, men Asmild Kloster og Hostrup maatte hver forhøje deres Opgivelse med et Ildsted. Paa nævnte 11 Gaarde var der altsaa takket være Revisionens Energi ingen Nedgang fra 1688 til 1692.

Ved at se paa Opgivelserne fra enkelte af disse Gaarde vil man bemærke, i hvor høj Grad disse stemmer overens med, hvad man ellers ved om deres Ejeres Velstand. Saaledes opgives paa Asmild Kloster 1677 9 Ildsteder, men 1688 kun 4, som Familien, hvis Velstand var gaaet tilbage siden Villum Langes Tid, 1692 gerne vilde have reduceret til 3, men det lykkedes som sagt ikke.¹⁾ Paa Bonderup, hvor den økonomisk ruinerede Valdemar Daa blev afløst af den velhavende Peder Lerche, var Forholdet derimod omvendt. 1677 var der kun 3 Ildsteder, men 1688 og 1692 6.²⁾ Paa Bustrup var der endnu 1677 6 Ildsteder, som det sømmede sig paa en Herregaard

¹⁾ Se V. Langes orig. Afregning 1678 ^{10/10} ved Afr. III, 68 b, Bilag Nr. 4 og Kop- og Ildstedskat 1690 ^{16/2}, Mandt. Bl. 73, do. 1690 ^{28/2} Ant. Post 2 og 1692 ^{10/2} Mandt. Bl. 77 og Ant. Post 1. Tabellerne V & VII—VIII.

²⁾ Hald og Skivehus A.s E. R. 1674—77 Ant. til Ildsted- og Kvægskat 1677 ^{14/8} Post 17, do. E. R. 1688 Kop- og Ildstedskat 1688 ^{2/1} Mandt. Bl. 68 og 1692 ^{10/2} Mandt. Bl. 54.

paa 70 Td. Htk., men 1688 og 1692 var der kun 3, da Herskabet aldrig kom paa Gaarden.¹⁾ Den ejedes jo ellers af Jens Juels Stedbørn Gyldencronerne, som nok havde Raad til at opretholde Glansen, men alt-saa ikke satte nogen Ære deri. Ligesaa mange Ildsteder fandtes 1677 paa den lille Gaard Korsøgaard, der som omtalt (S. 95) havde tilhørt Erik Kaas, der ejede 352 Td. Htk. i disse Amter, men gik bag af Dansen. Her var der ingen Grund til at holde paa det standsmæssige, og Forpagtersken Kirsten Pedersdatter, der kæmpede med Revisionen om at blive betragtet som Forvalter, da Kopskatten saa var mindre, havde indskrænket Ildstedernes Antal til 3.²⁾ Paa Hostrupgaard havde der formodentlig fra Jomfru Helle Sandbergs Tid været 4 Ildsteder, som opgaves i 1677, men den fattige Mads Laursen og hans Stedbørn nøjedes 1688 med 3 Ildsteder, som de 1692 forgæves søgte at faa nedbragt til 2.³⁾ Vindum Overgaard, der havde 75 Td. Htk. og som forhen omtalt tilhørte Lisbeth Bille, der var gift med Jørgen Skeel Ottesen til Broholm, var 1677 i en ynkelig Forfatning, idet »Borggaarden var nedbrudt uden et lille Stykke med een Skorsten. Heste og Køer fandtes ikke paa Gaarden, da Husbonden kun holdt een Person« der, men der var 50 Stude, saa Jørgen Skeel havde Kapital. Senere var Gaarden en Tid forpagtet ud til Jens Christensen Broch eller Graae, men han synes ikke at have kunnet holde Stillingen, eller ogsaa har han ladet sig degradere af Hensyn til Kopskatterne. 1685 var der i hvert Tilfælde kun en Ladefoged paa Gaarden, men fra 1687 var den forpagtet ud til Axel Mogensen Schou, som sad godt i det, og han opgav 3 Ildsteder saavel 1688 som i de følgende Aar.⁴⁾

¹⁾ E. R. 1674—77 Ant. til Ildsted- og Kvægskat 1677 $\frac{14}{8}$ Post 28, do. 1688 ff. Kop- og Ildstedskat 1688 $\frac{3}{1}$ og 92 $\frac{10}{2}$ Mandt. Bl. 100 og 115.

²⁾ E. R. 1674—77 Ant. til Ildsted- og Kvægskat 1677 $\frac{14}{8}$ Post 16, do. 1688 ff. Kop- og Ildstedskat 1688 $\frac{3}{1}$, 89 $\frac{3}{7}$, 90 $\frac{15}{2}$ og 92 $\frac{10}{2}$ Mandt. Bl. 50, 54, 59 og 48.

³⁾ E. R. 1674—77 Ant. til Ildsted- og Kvægskat 1677 $\frac{14}{8}$ Post 26, do. 1688 ff. Kop- og Ildstedskat 1688 $\frac{3}{1}$ og 92 $\frac{10}{2}$ Mandt. Bl. 100 og 115 samt Ant. Post 1 til 92 $\frac{10}{2}$.

⁴⁾ E. R. 1674—77 Ant. til Ildsted- og Kvægskat 1677 $\frac{14}{8}$ Post 14, Kons. og Folkeskat 1683 $\frac{1}{1}$ Mandt. Bl. 23, E. R. 1682—85 Ant. til Kop- og Kvægskat 1685 $\frac{11}{12}$ Post 12, do. 1688 ff. Kop- og Ildstedskat 1688 $\frac{3}{1}$, 89 $\frac{3}{7}$, 90 $\frac{15}{2}$ og 92 $\frac{10}{2}$ Mandt. Bl. 33, 21, 1 og 1.

For Fuldstændighedens Skyld vil jeg nævne, at af Ejerne og Brugere af de 41 Herregaarde var 1672 15 gifte og kunde præstere 2 Sønner og 12 Døtre paa over 15 Aar, hvilket var overmaade respektabelt. 1687 var paa de samme Gaarde 21 gifte, men havde kun 10 Børn, lad os antage paa over 12 Aar for at følge Aldersbestemmelsen i Konsumtionsforordningen af 1674, men i Kopskatsforordningen var der som omtalt ellers ingen Aldersgrænse sat. Allerede næste Aar var kun 19 gifte og Børneantallet var gaaet ned til 8, men i 1692 og 1699 var kun 17 gifte og Børneantallet var henholdsvis 6 og 3. I sidstnævnte Aar var der som omtalt sat Aldersgrænsen 15 Aar.

Da der var omtrent lige mange Herregaarde og Præstegaarde i Hald og Skivehus Amter, frembyder en Sammenligning sig mellem Herremændene og Præsterne af sig selv. Paa 41 Herregaarde var der altsaa i 1672 15 Hustruer, 2 Sønner, 12 Døtre, 163 mandlige Tjenere og 84 kvindelige og paa 45 Præstegaarde var der samme Aar 42 Hustruer, 6 Sønner, 9 Døtre, 67 Karle og 50 Piger. Forholdet mellem Antallet af Ægteskaber og Børn i de to Stænder taler ikke til Gunst for Præsternes Moral med Hensyn til at opgive rigtigt paa Mandtallene, eftersom der i 15 Herregaards-ægteskaber findes omtrent lige saa mange Børn over 15 Aar som i 42 Præsteægteskaber. Folkeholdet var forholdsvis langt større paa Præstegaardene end paa Herregaardene efter Gaardenes Hartkorn at dømme, men betydelig mindre efter Husstandenes Antal. For at drage en Sammenligning maa vi benytte Hartkornet efter Matriklen af 1688, da Præstegaardene ikke var ansatte i Hartkorn i Matriklen af 1664. Til 163 mandlige Tjenere og 84 kvindelige paa Herregaardene svarede c. 1154 Td. Htk., hvorefter der altsaa gik 7 Td. Htk. paa en mandlig Tjener og henved det dobbelte paa en kvindelig, derimod var der paa Præstegaardene 67 Karle og 50 Piger til 306 Td. Htk. eller en Karl for hver 4 Td. og en Pige for hver 6 Td. Htk. Aarsagen til dette Forhold var som bekendt, at Herregaardenes Marker i langt højere Grad end Præstegaardenes blev dyrkede ved Bøndernes Hjælp. Medens

det mandlige Tyende navnlig maa forudsættes at virke udadtil, altsaa at staa i Forhold til Hartkornet, maa man antage, at det kvindelige Tyende i højere Grad havde sin Virksomhed indadtil, altsaa staa i Forhold til Husstandenes, ja ogsaa til disses Medlemmers Antal. Der var gennemsnitlig 2 Piger paa hver Herregaardshusstand og 1 Pige paa hver Præstegaardshusstand. De respektive Husstandes Medlemsantal udgjorde, Pigerne iberegnete, paa Herregaardene c. 302 Personer, naar Antallet af Familieoverhoveder, som var til Stede paa Gaardene, sættes til 26, og paa Præstegaardene 219 Personer, idet der er regnet med 45 Præster. Efter det anførte var der altsaa saa vel paa Herregaardene som paa Præstegaardene en Pige for hver 4 Husstandsmedlemmer.

Naar vi fra 1672 gaar 15 Aar frem i Tiden til 1687, var der paa Herregaardene 21 Hustruer, 10 Børn, 87 mandlige Tjenere og 57 kvindelige, og paa Præstegaardene 33 Hustruer, 6 Børn, 48 Karle og 41 Piger. Paa en Herregaard var der nu for hver to Ægteskaber et Barn — 1672 havde der omtrent været et Barn for hvert Ægteskab — og paa en Præstegaard et Barn for hver 5—6 Ægteskaber — 1672 et Barn for hver 3 Ægteskaber —, saa Forholdene var ogsaa paa dette Omraade gaaet stærkt tilbage siden 1672 i begge Stænder, forudsat at Angivelserne stadig skete med samme Fejlgrad. Det kunde jo være, at de daarlige Tider og de tunge Skatter havde gjort Fejlgraden større, hvad vel nok tør paastaas. Hvad Tyendet angaar, var Tilbagegangen paa Herregaardene som omtalt (S. 111) henholdsvis 47 % og 32 % for mandligt og kvindeligt Tyende, medens den paa Præstegaardene kun var henholdsvis 28 % og 18 %. Dette Forhold kunde tyde paa, at man paa Præstegaardene havde klaret sig bedre i Kampen for Tilværelsen end paa Herregaardene. Endnu tydeligere viser dette sig 1692. Da var der paa Herregaardene 17 Hustruer, 6 Børn, 65 mandlige Tjenere og 43 kvindelige og paa Præstegaardene 37 Hustruer, 1 Barn, 44 Karle og 45 Piger, hvorefter Tilbagegangen i Tyendeholdet siden 1672 udgjorde paa Herregaardene henholdsvis 60 % og 49 %

paa mandligt og kvindeligt Tyende og paa Præstegaardene henholdsvis 34 % og 10 %. Medens Karleholdet stadig gik tilbage hos Præsterne, om end ikke saa stærkt som paa Herregaardene, var Pigeholdet gaaet lidt frem siden 1688, medens det paa Herregaardene var i rivende Tilbagegang. Angaaende Børneantallets Forhold til Ægteskabernes Antal er det ikke værd at anstille Betragtninger, da Tallene gør enhver Kommentar overflødig for Præsternes Vedkommende.

Gaar vi frem til 1699, var der som omtalt en Opgang at spore for Herregaardene, men mærkeligt nok er dette ikke Tilfældet for Præstegaardenes Vedkommende, hvor der oven i Købet er en lille Tilbagegang. Paa Herregaardene var der det Aar 17 Hustruer, 3 Børn, 94 mandlige Tjenere og 51 kvindelige og paa Præstegaardene 35 Hustruer, 1 Barn, 41 Karle og 43 Piger. I Forhold til Aaret 1672 blev altsaa Tilbagegangen i Tyendeholdet paa Herregaardene henholdsvis 42 % og 39 % og paa Præstegaardene henholdsvis 39 % og 14 % paa mandligt og kvindeligt Tyende.

Vender vi os til Ildstedernes Antal vanskeliggøres Sammenligningen ved, at der for Herregaardenes Vedkommende som omtalt kun findes Oplysning om deres Antal 1677 paa 11 Herregaarde. Paa disse var der 38 Ildsteder eller 3—4 Ildsteder i Gennemsnit paa hver. Paa 44 Præstegaarde var der samme Aar 190 Ildsteder eller lidt over 4 Ildsteder i Gennemsnit paa hver. Denne Standard blev nogenlunde opretholdt paa Herregaardene, men kunde ikke bevares paa Præstegaardene, da Tiderne blev daarligere. 1688 var der paa 41 Herregaarde 146 Ildsteder eller mellem 3 og 4 paa hver, men paa 43 Præstegaarde kun 104 Ildsteder eller mellem 2 og 3 paa hver. 1692 var Forholdet 125 Ildsteder paa 38 Herregaarde eller lidt over 3 Ildsteder i Gennemsnit paa hver og 87 Ildsteder paa 44 Præstegaarde eller 2 Ildsteder i Gennemsnit paa hver. At Herregaardene paa dette Omraade ikke kunde indskrænke sig saa meget som Præstegaardene, var ganske naturligt, da saavel Bygningerne som Antallet af Beboere var større. Man havde sikkert indskrænket sig saa meget som muligt, ja over for Skattemand-

tallet mere end muligt, men som omtalt gik det ikke, og for Herregaardenes Vedkommende er her benyttet de gennem Regnskabsrevisionens Antegnelser berigtede Tal.

Inden vi forlader Folkeholdet, kunde det maaske interessere at se, at Nedgangen navnlig ramte Adels- og Standspersoner. Paa de 12 Gaarde, hvor der 1672 boede saadanne, holdtes 80 mandlige og 51 kvindelige Tjenere, men 1692 paa lignende 10 Gaarde holdtes kun 22 mandlige og 20 kvindelige Tjenere, saa at Nedgangen for den Klasse er meget stor. Paa de øvrige 28 Herregaarde, hvorfra Opgivelser haves, var der 1672 83 mandlige Tjenere og 33 kvindelige Tjenere og paa lige saa mange Gaarde 1692 43 mandlige og 23 kvindelige Tjenere. Der var altsaa 1672 paa Adelsgaardene gennemsnitlig 6—7 mandlige og lidt over 4 kvindelige Tjenere paa hver, men 1692 kun henholdsvis 2 og 2 og paa de ikke-adelige Gaarde 1672 gennemsnitlig 4 Karle og 1 Pige og 1692 1—2 Karle og 1 Pige. 1692 holdtes der ikke Pige paa Bajlungaard, Hestehave, Strandet og Skovsgaard og hverken Karl eller Pige paa Aastrup, der var sunket ned til at blive en Fæstegaard. For de to Adelsgaarde Krabbesholm og Grinderslev Kloster haves for det Aar ingen Opgivelse, saa de er helt udeladte af Beregningen.¹⁾

Af de nævnte Skatter var som omtalt flere tillige Kvægskatter, men kun fra den af 1687 besidder vi Mandtallet og altsaa fuld Oplysning, medens der fra de andre kun fra den af 1677 og 1678 findes Oplysninger om Kvægholdet for 12 Gaardes Vedkommende. Paa disse 12 Gaarde var der 1677 og 1678, idet vi for Bonderup og Lundgaard (i Fjends Herred) tager Opgivelserne fra sidstnævnte Aar, da der ingen er for førstnævnte, 17 Heste og 231 Stk. Hornkvæg, hvoraf henved 200 var Stude; men disse mange Stude fand-

¹⁾ De 12 Gaarde, hvorpaa der 1672 boede Adels- og Standspersoner, var Skivehus, Krabbesholm, Grinderslev Kloster, Astrup, Jungetgaard, Staarupgaard, Ørslev Kloster, Taarupgaard, Lundgaard i Fjends H., Aastrup, Asmild Kloster og Himmestrup, og de 10 lignende Gaarde 1692 var Eskær, Jungetgaard, Kærgaardsholm, Kaas, Staarupgaard, Taarupgaard, Lerkensfeld, Holris, Asmild Kloster og Himmestrup.

tes alle paa Bustrup, Lundgaard (1678), Asmild Kloster med Skovsgaard og Vindum Overgaard, omtrent lige mange for hver Herremand. Der var ogsaa i det Aar Stude paa Lynderupgaard, men Skatten af dem havde Dr. Hans Blichfeld betalt i Viborg, saa deres Antal kendes ikke. Paa samme 12 Gaarde havde der 1661 været 14 Heste, 69 Stk. Kvæg, 141 Faar, 60 Lam og 13 Svin, og der var 1687 30 Heste, 208 Stk. Kvæg, 206 Faar og 19 Svin. For Herregaardenes Vedkommende var der i Modsætning til Præstegaardene absolut sket et Fremskridt 1677 og 1687 i Sammenligning med 1661; thi Fjender og Venner havde mest hjemsøgt Herregaardene, og det varede noget, inden Herremændene og deres Forpagtere atter kunde skaffe Kapital til Studedriften. Derimod kan der næppe noteres et Fremskridt fra 1677 til 1687; sidstnævnte Aar holdtes der nok adskillige flere Heste, men til Gengæld var Antallet af Hornkvæg ringere, og ser vi paa Kvaliteten meget ringere, thi Studeholdet var ikke nær saa stort 1687 som 1677.

Ser vi paa samtlige Herregaarde, var der 1687 paa 41 Herregaarde 137 Heste, 700 Stk. Hornkvæg, 833 Stk. Smaakvæg og 98 Svin; af de 700 Stk. Hornkvæg kan 440 henregnes til Studeklassen, og af de 833 Stk. Smaakvæg var 772 Faar, 47 Lam og 14 Geder. 1661 var der som omtalt ovenfor (S. 25) paa 31 Herregaarde — 10 Gaarde var ikke nævnt i Mandtallet — 73 Heste, 378 Stk. Hornkvæg, 827 Stk. Smaakvæg og 72 Svin. Af Hornkvæget var c. 250 af Studeklassen og af de 827 Stk. Smaakvæg 508 Faar, 299 Lam og 20 Geder. Der var altsaa i sidstnævnte Aar i Gennemsnit paa hver Gaard 2—3 Heste, 4 Køer og Kvier, 8 Stude og Ungnød, 17 Faar og Geder, 9 Lam og 2—3 Svin og i 1687 3—4 Heste, 6—7 Køer og Kvier, 10—11 Stude og Ungnød, 19 Faar og Geder, 1 Lam og 2—3 Svin.¹⁾ Forholdet her er det samme som omtalt angaaende de 12 Herregaarde, som vi ogsaa havde Oplysninger

¹⁾ Gennemsnitstallet for 1661 er her beregnet af de 31 Gaarde, som nævnes i Mandtallet; da der er stor Grund til at antage, at der ingen Besætning fandtes paa de 10 ikke nævnte Gaarde, vilde Fremgangen fra 1661 til 1687 blive endnu større, naar man ved Beregningen af Gennemsnitstallet, som det er sket i Tabel I, ogsaa medtog disse.

om fra 1677 (og 1676). Der er sket en ret betydelig Fremgang fra 1661 til 1687. Naar der i 1687 er opgivet saa faa Lam, er Aarsagen den, at Skatten faldt saa tidligt paa Aaret, at der endnu ikke var født ret mange Lam. Med Hensyn til Fremgangen maa der tages det Forbehold, som viste sig ved de omtalte 12 Gaarde, at den ikke har fulgt en jævnt opadstigende Linie. Forholdene har i Aaret 1677 utvivlsomt været bedre end i 1687, men heller ikke 1677 har været det bedste Aar; antagelig har Højdepunktet ligget i Aarene 1672—73, men derom kan intet sikkert vides.¹⁾

V. Formueskatter og Tvangslaan.

Af endnu større Betydning for vort Øjemed end Kopskatterne er de Skatter, som blev lagte paa Indtægt og Formue, nemlig de forskellige Krigsskatter. De blev under Navn af Krigsstyr udskrevne i Aarene 1676—79, som Krigshjælp 1683, Defensionsstyr 1688 og Fortifikationsskat 1691.

Ved den første Krigsstyr af 27. Januar 1676, der svarede af alle, undtagen Fæstebønder, var Skatteyderne ansatte i 12 Klasser efter Indtægt og Formue. Skatteyderne i de 2 øverste Klasser dannede en Gruppe for sig, som var bleven takseret fra København, men for de øvrige 10 Klassers Vedkommende skete Takseringen ved stedlige Myndigheder.²⁾

Af Herregaardsejerne i de her omhandlede Amter, som selv boede paa deres Gaarde, var kun Fru Christence Lindenov, Ejer af Ørslev Kloster og Strandet, sat i første Klasse med en Skatteydelse af 730 Rdl., i vore Penge efter Købeevne 1913 c. 8760 Kr., og da hun synes at have udredet lignende Beløb i de følgende Aar, kan hun ikke have været helt fattig. I denne Klasse, som kun omfattede 70 Personer, stod ogsaa Ejerne af Spøttrup, Brødrene Marcus og Jochum Kohlblatt i Kiel, men de slap med at betale 500 Rdl., samt Ejerne af Bustrup, Hersumgaard og Randrup, Bigumgaard og Ulstrup, nemlig

¹⁾ Jfr. Tabellerne I og IV—IX.

²⁾ Se nærv. Tidsskrift 4. R. V, 335 f. og Citaterne der. Jfr. Tabel III.

Generalpostmester Paul Klingenberg, Herluf Trolle til Snedingegaard, Erik Grubbe til Tjele og Christen Skeel til Gammel Estrup, men ingen af dem havde Bopæl i Hald og Skivehus Amter.

I anden Klasse, hvor Skatteydelsen var 365 Rdl., og som kun omfattede 100 Personer, stod af vore bosiddende Herremænd kun Jens Simonsen paa Sødal. Af de ikke-bosiddende Herregaardsejere i Hald og Skivehus Amter var i denne Klasse ansatte Jørgen Skeel Due til Hegnet og Jørgen Skeel Ottesen til Vindum Overgaard, som boede paa Broholm i Fyen.

Disse to Klasser blev ved den følgende Krigsstyrsforordning af 28. Decbr. 1676 for Aaret 1677 udvidet til tre Klasser, saa at Skatten i første Klasse blev forhøjet til 1095 Rdl., anden Klasse til 730 Rdl. og tredie Klasse til 365 Rdl. Dette gjaldt ogsaa for de følgende Aar 1678 og 1679, hvor dog Skatten hver Gang, henholdsvis den 15. Januar og 28. Oktober og den 7. Juni og den 20. August blev udskrevet som en halv Krigsstyr. De 10 følgende Klasser blev uforandrede.¹⁾

Af de nævnte Herregaardsejere, som 1676 stod i første Klasse, kom kun Christen Skeel og Paul Klingenberg i den nye første Klasse, der betalte 3 Rdl. daglig, som det hed. I anden Klasse til 2 Rdl. daglig var ansat Fru Christence Lindenov til Ørslev Kloster og Strandet, Herluf Trolle, som ejede Hersumgaard og Randrup og Erik Grubbe, der var Ejer af Bigumgaard. I tredie Klasse til 1 Rdl. daglig kom af de nævnte kun Jørgen Skeel Ottesen til Broholm, Ejer af Vindum Overgaard.

De øvrige 10 Klasser var graduerede fra 243 $\frac{1}{3}$ Rdl. til 7 Rdl. 60 Sk. Til Skattetaksten 243 $\frac{1}{3}$ Rdl. var for 1676 ansat Wolf v. Buchwald paa Lundgaard (Fjends H.), Borgemester Claus Christensens Enke og Arvinger paa Lynderupgaard og Landsdommer Villum Lange paa Asmild Kloster samt Forpagteren af Bustrup Carsten Tode, der dog boede paa Lund paa Mors. Til den følgende Takst 182 $\frac{1}{2}$ Rdl. var ansat Fru Karen Reedt til Krabbesholm, Sten Bille til Junget-

¹⁾ Kvartudg. af Frdn. 1670—83 S. 330 ff., 382 f., 415 f., 432 f. og 438 ff. Se Tabel III.

gaard, Forpagter Niels Pedersen paa Østergaard, Oberst Mogens Krag til Kaas og Jomfru Mette Kaas til Himmestrup. Derefter fulgte med $121\frac{2}{3}$ Rdl. hver i Skat Christian Gedde til Skivehus og Hans Juul til Staarupgaard. Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster, Otte Friis til Astrup, Forpagter Anders Tornsen paa Keldgaard og Jacob Ulfeld til Kærgaardsholm skulde hver betale 91 Rdl. Af disse kom Jacob Ulfeld til at restere 30 Rdl. paa Skatten. I den følgende Klasse paa 61 Rdl. var kun af de her behandlede Herregaardsejere Fru Margrethe Steensen Vincensdatter til Holris. Den bekendte Valdemar Daa, Ejer af Bonderup, stod alene i næste Klasse med $45\frac{3}{4}$ Rdl., som han selvfølgelig ikke kunde betale. Man henvendte sig saa til hans Foged Søren Basse, men denne kunde som tidligere (S. 72) omtalt fremvise Kvittering for, at han ikke skyldte Valdemar Daa noget. I den følgende Klasse paa $30\frac{1}{2}$ Rdl. stod Forpagterne Laurids Jensen paa Hegnet og Mikkell Jensen paa Spøttrup. Proprietær Christen Olufsen til Korsøgaard, Forpagter Henrik Tornsen paa Hestehave og Forpagterske Agathe Mogensdatter paa Hersumgaard var kun ansatte til $15\frac{1}{4}$ Rdl. hver, og Proprietær Niels Nielsens Enke til Hostrup, Dortha Poulsdatter, og Forpagter Iver Matthiesen paa Restrup skulde kun svare $11\frac{3}{4}$ Rdl. hver. I sidste Klasse træffes endelig velbyrdig Jørgen Pors til Aastrup, der skulde svare 7 Rdl. 60 Sk.

Paa et Par Undtagelser nær klarede samtlig de nævnte Herremænd og Forpagtere den første Krigs-
styr; men dermed var ogsaa fleres Skatteevne i høj Grad udtømt, eftersom det af Skatteansættelsen for de følgende Aar fremgaar, at mange ikke kunde blive i deres Klasse fra 1676. Saavidt det kan paavises, holdt slet ingen i de 10 nederste Klasser Stillingen. De maatte nedsættes i Skatten fra Halvdelen eller lidt derover til en Fjerdedel. Den forholdsvis største Nedsættelse faldt paa Forpagter Niels Pedersen til Østergaard og Oberst Mogens Krag's Arvinger til Kaas, der fra $182\frac{1}{2}$ Rdl. blev nedsatte til $45\frac{3}{4}$ Rdl., og Hans Juul til Staarupgaard, der fra $121\frac{2}{3}$ Rdl. gik ned

til $30\frac{1}{2}$ Rdl. i 1677 og 33 Rdl. i hvert af de følgende Aar. Den mest almindelige Nedsættelse var til en Trediedel. Denne store Moderation blev saaledes ydet Christian Gedde til Skivehus ($121\frac{2}{3}$ Rdl. — $45\frac{3}{4}$ Rdl.), Fru Karen Reedtz til Krabbesholm ($182\frac{1}{2}$ Rdl. — 61 Rdl.), Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster (91 Rdl. — $30\frac{1}{2}$ Rdl.), Otte Friis til Astrup (91 Rdl. — $30\frac{1}{2}$ Rdl.), Sten Bille til Jungetgaard ($182\frac{1}{2}$ Rdl. — 61 Rdl.) og Jens Simonsen til Sødal (365 Rdl. — $121\frac{2}{3}$ Rdl.).

Omkring Nedsættelse til en Trediedel laa Forpagter Anders Tornsen paa Keldgaard (91 Rdl. — 20 Rdl.), Forpagter Laurids Jensen paa Hegnet ($30\frac{1}{2}$ Rdl. — $11\frac{3}{4}$ Rdl.), Jacob Ulfeld til Kærgaardsholm (91 Rdl. — 38 Rdl.), Valdemar Daa til Bonderup ($45\frac{3}{4}$ Rdl. — 19 Rdl.), Christen Olufsen til Korsøgaard ($15\frac{1}{4}$ Rdl. — 6 Rdl.), Fru Margrethe Steensen til Holris (61 Rdl. — 25 Rdl.) og Jomfru Mette Kaas til Himmestrup ($182\frac{1}{2}$ Rdl. — $50\frac{1}{2}$ Rdl.).

Til Halvdelen blev nedsat Forpagter Mikkell Jensen paa Spøttrup ($34\frac{1}{2}$ Rdl. — $15\frac{1}{4}$ Rdl.) og Forpagter Henrik Tornsen paa Hestehave ($15\frac{1}{4}$ Rdl. — 7 Rdl. 60 Sk.).

Af de øvrige blev Dorthe Poulsdatter til Hostrup nedsat fra $11\frac{3}{4}$ Rdl. til 7 Rdl. 60 Sk., Wolf v. Buchwald paa Lundgaard (Fjends H.) fra $243\frac{1}{3}$ Rdl. til 110 Rdl., Forpagter Iver Matthiessen paa Restrup fra $11\frac{3}{4}$ Rdl. til 3 Rdl. og kom saaledes helt uden for Klasserne, Borgemester Claus Christensens Enke Mette Pedersdatter til Lynderupgaard fra $243\frac{1}{3}$ Rdl. til 101 Rdl. og Villum Lange til Asmild Kloster fra samme Beløb til 102 Rdl.

Af dem, som ikke findes nævnt i de to første Klasser eller i Takseringen af de øvrige Klasser for Viborg Stift for Aaret 1676, blev Tønne Juul til Taarupgaard 1677 ansat til 171 Rdl. og 1678 og 1679 hver Gang til 175 Rdl., saa at han maa have været anset for meget velstaaende, og Samuel de Lima og Jacob Rollufs til Hald svarede 1677 151 Rdl. og 1678 og 1679 hvert Aar 161 Rdl. Sidstnævnte var utvivlsomt da den velhavende i det Kompagniskab. Helt usle

var Forholdene paa Lund i Roum Sogn, som 1676 var forpagtet ud til en Christen Jensen, der kun efterlod en Besætning af 3 Kalve paa Gaarden. Hans Efterfølger, Forpagter Niels Pedersen, kan heller ikke have været nogen Krøsus, eftersom han 1677 kun var ansat til 2 Rdl. i Krigsstyr, 1678 til 1 Rdl. 1 Mk. og 1679 for hver halve Skat til det samme.¹⁾

Restancer var der ikke mange af paa disse Skatter, men dog nogle. Jeg har paatruffet saadanne for ni Gaardes Vedkommende, men der har vel været flere. Saaledes resterede Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster 50 Rdl. for hvert af Aarene 1676 og 1677, Jacob Ulfeld til Kærgaardsholm 30 Rdl. for 1676, Carsten Tode paa Bustrup 25 Rdl. for samme Aar, som han maa være bleven fri for, da der kun skulde betales paa det Sted, hvor Skatteyderen var sat højest, og det var for hans Vedkommende paa Lund paa Mors, Sten Billé til Jungetgaard for Grønkær i samme Aar 19 Rdl., som han ligeledes maa være bleven fri for, da han var sat højest af Jungetgaard, Valdemar Daa til Bonderup 30½ Rdl., som han ikke kunde betale, Christen Olufsen til Korsøgaard 25 Rdl., Villum Lange til Asmild Kloster 45¼ Rdl. for 1676 og 52 Rdl. for 1677, Jørgen Skeel Ottesen til Broholm af Vindum Overgaard 70 Rdl. for 1677, som han selvfølgelig blev fri for, da han havde betalt langt mere for Broholm, og Jomfru Mette Kaas til Himmestrup 10 Rdl. for 1676.²⁾

Som et Vidnesbyrd om, i hvor høj Grad disse Krigsskatter medtog Herremændene og Forpagterne i de her behandlede Amter, kan anføres, at saa godt som ingen af dem deltog i Forstrækningerne til Kongen af 1678 og 1679.³⁾ Den eneste paa sin Gaard boende Herremand, som laante Kongen noget, var Jens Simonsen til Sødal, der forstrakte 500 Rdl., som skulde betales tilbage et Aar efter Fredens Slutning, men hvoraf 200 Rdl. blev godtgjort i hans Defensionsstyr 1688, og Resten tilbagebetalt hans Enke Birgitte Bille

¹⁾ Hald og Skivehus A.s E. R. 1676 ff. Krigsstyrsgsk. 1676—79.

²⁾ K. R. 1683—85, Ekstraherede Poster af Ant. til forskellige Rgsk. 1676 ff.

³⁾ Se om Tvangsloan, Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie II, 817 ff.

i Aaret 1690.¹⁾ Ejeren af Ulstrup, den rige Christen Skeel Jørgensen, laante ved samme Lejlighed Kongen 10 000 Rdl., som først skulde tilbagebetales 20 Aar efter Freden. Hans Søn Jørgen Skeel fik Tilgodehavendet opgjort 1695 ved Købet af Viskum Gaard og Gods. I Forvejen 1690 havde han faaet kgl. Skøder paa Patronatsrettighederne til Venge og Vitten Sogne og til Raksted Korntiende i Laaland. Renten af Summen var fra 1682—86 bleven kortet i hans Gods' Skatter og siden betalt dels af Kongens Agenter i Hamburg Stempel og Braun, dels af Zahlkassen.²⁾

Af senere Forpagtere og Godsejere i vore Amter forstrakte Apoteker Daniel Friedenreich i Viborg, der i hvert Fald 1687 og 1688 var Forpagter af Kærgaardsholm, 1678 Kongen med 100 Rdl., hvorfor han 1687 fik tilskødet Herligheden til to jordegne Gaarde i Vust Sogn i Han Herred, og den bekendte Christen Linde, som fra 1696 var Ejer af Gaarden, laante samme Aar Staten 500 Rdl., som han fik tilbagebetalt 1685.³⁾

I Sammenligning med de omtalte Krigsskatter under den skaanske Krig var Krigshjælpen af 1683 og Defensionsstyren af 1688 kun smaa Udskrivninger; men da de faldt ind imellem de store og hyppige Kopskatter, føltes de saa meget haardere; tillige var Skatteevnen paa Grund af de evindelige overordentlige Skatter, Kvægst og Misvækstaar betydelig ringere, end den havde været tidligere.

Krigshjælpen af 28. Juli 1683 i Anledning af en mulig Krig med Sverige skulde udredes af de samme Lag af Befolkningen som de omtalte tidligere Krigsskatter. Taksationen skete for Landet ved en stedlig Kommission i Overværelse af Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen, men den var ikke videre heldig med sit Arbejde, da de deputerede ved Generalkommissariatet i Henhold til kgl. Befaling af 3. Novbr. 1684 takserede de fleste om.⁴⁾

¹⁾ Forstrækningsbog Nr. 2 Bl. 69; jfr. Landkommissær Wisbergs Rgsk. 1688 Nr. 131 og Ldk. Hofmans Rgsk. 1690 Bl. 163.

²⁾ Forstrækningsbog Nr. 2 Bl. 105.

³⁾ c. l. Bl. 44 og 52.

⁴⁾ Se nærmere herom nærv. Tidsskrift 4. R. V, 346 og de der anførte Steder. Se Tabel III.

Den højest takserede af de i disse Amter bosiddende Herremænd og Forpagtere var Tønne Juul til Taarupgaard, som Generalkommissariatet ansatte til 100 Rdl. Den stedlige Kommission havde sat ham til 50 Rdl., som endda siden blev modereret til 30 Rdl., men det gik altsaa ikke.

Næst efter ham kom Jens Simonsen til Sødal med 60 Rdl. Han var oprindelig sat til 40 Rdl. og yderligere nedsat til 30 Rdl.

Den tredje højeste Skatteyder af de bosiddende var Henrik Friis til Staarupgaard, der var takseret til 45 Rdl. Den lokale Kommission havde sat ham til 30 Rdl., som vistnok stemmede bedre overens med hans Forhold, eftersom vi tidligere (S. 76) har hørt, at han til Udgangen af 1685 havde en Restance paa sine Skatter af 140 Rdl. og siden sagdes at sidde daarligt i det.

Forpagter Axel Mogensen paa Lynderupgaard, der ejedes af Borgemester Claus Christensens Enke og Arvinger, vistnok dengang repræsenterede af Sønnen Mag. Jens Reenberg, var ansat til 36 Rdl., medens de lokale Autoriteter oprindelig havde takseret ham til 24 Rdl.

Nær ved ham stod Sten Bille til Jungetgaard med en Skat paa 32 Rdl., som ogsaa oprindelig havde været ansat til 24 Rdl., Fru Anna Reesen til Asmild Kloster, Amtsskriver Jacob Brockman paa Hald og Jomfru Mette Kaas til Himmestrup, der hver skulde svare 30 Rdl. Den lokale Taksationskommission havde sat Jacob Brockman til 16 Rdl. og Jomfru Mette Kaas til 24 Rdl. Ejeren af Hald, Samuel de Lima, var kun ansat til 8 Rdl., hvilket Beløb Regnskabsdecisionen forlangte, at Jacob Brockman skulde udrede, da han brugte Godset.¹⁾ Fru Anna Reesen kom til at restere 10 Rdl. paa sin Krigshjælp, da der paa Grund af Beløbets Nedsættelse til 20 Rdl. af Stiftsbefalingsmanden ikke var blevet opkrævet mere.

Christian Gedde til Skivehus, Forpagterne Christen og Anders Nielsen paa Østergaard og Landsdommer

¹⁾ Krigshjælp 1683 Ant. Post 3.

Peder Lerche til Lerkenfeld (Bonderup) var af hver Gaard ansatte til 24 Rdl. Oprindelig havde Skivehus været takseret til 20 Rdl., som oven i Købet blev modereret til 16 Rdl., saa de lokale Myndigheder havde ikke haft store Tanker om Christian Geddes Velstand; ligeledes havde de takseret Brødrene Nielsen til 16 Rdl., men Generalkommissariatet havde som sagt omstyrtet Taksationen. Ikke alene Forpagterne kom til at betale af Østergaard, men ogsaa Ejerne, Erik Olufsen Torms Arvinger, som boede i København, hvor Generalkommissariatet havde forhøjet deres Skat fra 30 til 60 Rdl., som var betalt; men desuden deciderede Kammerkollegiet, at de skulde betale 20 Rdl., som de var satte til af Østergaard. De kunde ikke som ved Krigsskatterne under den skaanske Krig nøjes med at betale der, hvor de var takserede højest.¹⁾ Landsdommer Peder Lanches Ansættelse kom ikke til at gælde, men blev forhøjet med 6 Rdl., og desuden fik han sin Ansættelse i Viborg sat op fra 50 til 100 Rdl., saa han var en hjemsøgt Mand; men han kunde taale det.²⁾ De Tormske Arvinger kom til at restere 20 Rdl. paa Østergaard, som ved kgl. Resolution af 30. Marts 1689 tillige med 354 Rdl. andre Restancer mod at betale 200 Rdl. blev eftergivet Jens Henriksen, der som Mette Torms Ægtefælle havde overtaget Gaarden 1686.³⁾

Forpagter Henrik Tornsen paa Keldgaard blev sat til 20 Rdl. i Krigshjælp og Ejeren Bernt Due til 14 Rdl. af Gaarden. Henrik Tornsen var oprindelig kun ansat til 13 Rdl.

Fru Karen Reedtz til Krabbesholm, Forpagter Albret Sørensen paa Ørslev Kloster og Forpagter Jens Christensen Graae paa Vindum Overgaard blev hver ansatte til 18 Rdl. Oprindelig havde førstnævnte været sat til 16 Rdl., som endda blev modereret til 12 Rdl., Albret Sørensen til 10 Rdl. og sidstnævnte til 12 Rdl., men disse Ansættelser blev kasserede.

Verner Parsberg til Eskær og Forpagter Laurids

¹⁾ Krigshjælp 1683 Bil. Nr. 3; jfr. Ant. Post 13.

²⁾ K. R. 1683-85, Ekstraherede Poster af Ant. til forsk. Rgsk., Ant. til Krigshjælp 1683 Post 1.

³⁾ Orig. i Rtk.

Nielsen paa Spøttrup samt Forpagter Carsten Tode af Bustrup skulde hver betale 16 Rdl. Verner Parsberg var oprindelig sat til 20 Rdl., men havde faaet sit Beløb modereret til 16 Rdl.¹⁾, hvorimod Laurids Nielsen var sat op fra 10 Rdl. Ejere af Spøttrup, Familien Kohlblatt i Kiel, skulde svare 70 Rdl. af Gaarden²⁾, og Ejeren af Bustrup Generalpostmester Paul Klingenberg 30 Rdl. Amtsskriver Jacob Brockman havde ikke opkrævet de 16 Rdl. af Carsten Tode, der var sat til 50 Rdl. af Lund paa Mors, som han havde betalt i Thisted Amtstue, hvorfor Regnskabsrevisionen gjorde ham ansvarlig for Beløbet.³⁾

Forpagterne paa Hegnet og Randrup Kirsten Jensdatter og Søren Joensen svarede hver 14 Rdl. De var oprindelig ansatte til henholdsvis 10 Rdl. og 8 Rdl. De respektive Ejere Jørgen Skeel Due og Herluf Trolle maatte af med henholdsvis 21 Rdl. og 16 Rdl. for Gaardene. Ingen af dem betalte til Tiden, saa Beløbene kom paa Restancelisten ved Kontributionsregnskabet. Jørgen Skeel Due var samtidig sat til 8 Rdl. af Holmgaard og 30 Rdl. af Hundsbæk (Malt H.) og mente at kunne nøjes med at betale der, hvor han var sat højest, men Kammerkollegiets Decision gik ud paa, at han skulde betale alle 3 Steder.⁴⁾

Et Beløb af 12 Rdl. blev udredet af Otte Friis til Astrup, der boede paa Stedet og maaske brugte noget af det, men ogsaa havde en Forpagter Mouritz Sørensen, som svarede 10 Rdl. Otte Friis maatte yderligere af med 4 Rdl., da han oprindelig var ansat til 16 Rdl., og Revisionen ikke vilde anerkende Nedsættelsen. Forpagterens første Ansættelse var kun paa 6 Rdl., men Generalkommissariatet havde forhøjet den. 12 Rdl. svaredes ligeledes af Forpagterne Søren Jørgensen paa Bajlumgaard, Hans Juul paa Strandet og Vogn Jacobsen paa Hersumgaard. Alle tre Forpagtere var oprindelig af den lokale Taksationskommission

¹⁾ Denne Nedsættelse synes dog ikke at være bleven anerkendt af Revisionen, da han kom til at restere 4 Rdl. paa Skatten.

²⁾ Krigshjælp 1683 Bil. Nr. 3.

³⁾ c. l. Ant. Post 12; jfr. K. R. 1683—85 Ekstrah. Poster af Ant. til forsk. Rgsk. 1676 ff., Ant. til Krigshjælp Post 6, og Bilag Littr. G ved Ant. til J. Brockmans Restancer 1674—85 (i Pk. K. R. 1695).

⁴⁾ Krigshjælp 1683, Decisionens 6. Post.

ansatte til 8 Rdl. hver. Af Ejerne af Gaardene, Rhoderne i København, Fru Sophie Amalie Friis, gift med Oberst Johan Rantzau, og Herluf Trolle til Snedingegaard, betalte Rhoderne 20 Rdl. for Bajlumgaard og Herluf Trolle 12 Rdl. for Hersumgaard, hvorimod Strandets Ejerinde ikke findes takseret af Gaarden.

Brugerne af Resten af Gaardene var ansatte til 10 Rdl. og derunder. Saaledes svarede Jacob Ulfeld af Kærsgaardsholm, som han delvis ejede, 10 Rdl., men Landsdommer Jens Lassen var af sin Part af Gaarden ansat til 32 Rdl., hvilket Beløb han blev fri for, da han paa Fyen var takseret af al sin Ejendom i Fyen og Jylland.¹⁾ Forpagter Otte Skram paa Lundgaard (Fjends H.) skulde betale 9 Rdl.; oprindelig var han ansat til 6 Rdl., hvorimod Ejeren Wolf v. Buchwald ikke findes takseret af Gaarden. Af Holris og Holmgaard skulde Ejerne Frederik Ulfeld og Jørgen Skeel Due hver betale 8 Rdl. Af disse var Frederik Ulfeld nærmest fattig, men Jørgen Skeel Due velhavende, saa Skatten giver os der ingen Vejledning med Hensyn til Ejernes økonomiske Forhold. Heller ikke om Gaardene giver den os, saa vidt det kan skønnes af, hvad der ellers vides, nogen Oplysning, idet det vides, at Holris var en lille Hovedgaard paa 12 Td. Htk. med 8 à 9 Td. forarmet Bøndergods, hvorimod Holmgaard var paa 29 Td. Htk. og havde 148 Td. Htk. Bøndergods. Naar Jørgen Skeel Due alligevel blev sat saa lavt, kom det vel af, at han nylig havde overtaget Gaarden, der kun var i maadelig Forfatning, og foreløbig ikke kunde erhverve sig det manglende Bøndergods, saa at han blev krævet for et større Skattebeløb paa 265 Rdl. foruden nogle Restancer af Gaard og Gods tilbage til 1674.²⁾

Derimod kan der ikke være Tvivl om, at Ansættelsen for Ejerne og Brugerne af Grinderslev Kloster og Hostrup, der hver skulde betale 6 Rdl., er et fuldgyldigt Vidnesbyrd om deres Fattigdom. Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster var netop ved denne Tid i stor økonomisk Vanskelighed og havde

¹⁾ Krigshjælp 1683 Bil. Nr. 3 og 10.

²⁾ Se nærmere herom ovenfor S. 49.

maattet lade Datteren Jomfru Dorthé Lykke overtage Gaarden, og Mads Laursen til Hostrup, der styrede Gaarden for sin Hustru Dorete Poulsdatter og sine Stedbørn, sad haardt i det. Den lokale Kommission havde kun sat ham til 4 Rdl.

Af den fattige Gaard Lund i Roum Sogn skulde Poul Kriesches Arvinger kun betale 5 Rdl., saa de har aabenbart heller ikke selv ejet videre, og Forpagterne paa Skovsgaard under Asmild Kloster, Nørgaard under Grinderslev Kloster og paa Bigumgaard samt Fæsteren paa Aastrup under Lynderupgaard skulde kun betale henholdsvis $2\frac{2}{3}$, 2, 2 og $1\frac{1}{2}$ Rdl. i Krigshjælp, saa der var ikke megen Velstand. Af Nørgaard skulde Ejerne, Jomfruerne Lykke, eller Anne Jensdatter, som fik Skøde paa Gaarden 1684, men allerede boede der i første Halvaar 1683, derimod betale 10 Rdl. og af Aastrup Borgemester Claus Christensens Arvinger 6 Rdl. For Skovsgaard findes ingen særlig Opgivelse, da den var under Asmild Klosters Hovedgaardstakst, ej heller for Bigumgaard, der ejedes af Erik Grubbe til Tjele.¹⁾

Som Velstandsmaaler betragtet kunde Krigshjælpen af 1683 slet ikke maale sig med den følgende Krigsskat, Defensionsstyren, der blev udskrevet 7. Febr. 1688, idet der i Reskriptet om denne synes at være bestemt et fast Grundlag for Skatteansættelsen. Dette gælder i hvert Tilfælde Købstæderne og Præstestanden, og det Grundlag, der var fastsat for Taksationen i de førstnævnte synes ogsaa at gælde for Ansættelsen af Proprietærer, Forpagtere, Herreds- og Birkefogder samt Herreds- og Birkeskrivere og andre lignende paa Landet. Efter det skulde enhver, som ejede 500 Rdl., svare 5 Rdl., og de øvrige, hvis Midler var større, skatte i Forhold dertil. Som tidligere var de mest velhavende i Forvejen takserede i visse Klasser, medens Stiftsbefalingsmanden skulde taksere Resten efter det anførte Grundlag.²⁾

¹⁾ Hald og Skivehus Amters ekstraordinære Skatters Rgsk. 1682—85, Krigshjælpsrgsk. 1683 med Bilag Nr. 1—4 og den orig. Taksation af Kommissærer i Stiftsbefalingsmandens og Superintendentens Overværelse 1683 ^{2/3} i Pk.: R. K. Mandtaller og Takseringer m. m. vedk. adsk. Ekstraskatter i Aalborg og Viborg Stifter 1683—91.

²⁾ Sj. Tegn. 1688 ^{7/8} Nr. 39; jfr. nærv. Tidsskrift 4 R. V, 348 f. og Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie II, 627 f. Se Tabel III.

Den højeste Skatteyder i Hald og Skivehus Amter var selvfølgelig Christen Skeel, der ejede Ulstrup, men da han ikke boede der, regnes der ikke med ham; han skulde betale 800 Rdl. Til samme Takst var Jens Juel ansat, der som Stedfader til Gylden-cronerne var opført som Proprietær til Bustrup, men ham kan der af samme Grund heller ikke regnes med.

Paa samme Maade forholder det sig med Peder Benzon til Havnø, der ejede Korsøgaard og var sat til 500 Rdl. Hans Forpagterske, Kirsten Pedersdatter, Samuel Madsens Enke, der var ansat til 4 Rdl., vedrører os derimod. Hun sad paa en lille ukompleteret Sædegaard, men klarede sig gennem alle Vanskeligheder, saa hun endnu var paa Gaarden ved Aarhundredets Udgang.

Om Landsdommer Peder Lerche til Lerkenfeld siges det, at han i København var ansat til 350 Rdl.; i Viborg blev han samtidig sat til 50 Rdl., senere forhøjet til 100 Rdl., og det er maaske dette Beløb, vi skal holde os til; men de 350 Rdl. er i hvert Tilfælde ført til Indtægt hos Landkommissær Wisberg 1688.¹⁾

Til 200 Rdl. var takseret Jørgen Skeel Due til Hegnet og Holmgaard, men han boede i Thy; dog holdt han ikke Forpagter paa Hegnet, men derimod paa Holmgaard, som fra 1688—90 var forpagtet ud til den tidligere Forpagterske paa Hegnet Kirsten Jensdatter. Hun var kun ansat til 4 Rdl. En Skat af 200 Rdl. betaltes ligeledes af Landsdommer Christopher Bartholin til Kaas og Jens Simonsen til Sødal. Den lidet velhavende Forpagter paa Strandet, velbyrdig Hans Juul til Staarupgaard, var ogsaa i København, hvor man ikke kendte hans Forhold, bleven takseret til 200 Rdl., men fik eftergivet dette Beløb.

Sten Billes Enke, Fru Mette Sehested til Jungetgaard, skulde betale 100 Rdl., som hendes Mand var sat til i København. Til 50 Rdl. var ansat Otte Friis til Astrup og Amtsskriver Jacob Brockman paa Hald, som ligeledes begge var takserede i København. Jacob Brockman blev anset for en velstaaende Mand,

¹⁾ Lk. Wisbergs Rgsk. 1688 Bl. 10 Litr. B.

men var det som bekendt ikke, hvorimod Otte Friis var en fattig Stymper, som slet ikke kunde betale. Han var saa udpint af Skatter, at det i Ansøgninger fra ham til Kammerkollegiet i 1690 hedder, at han var arresteret for Gæld, hans Gaard og Gods var pantsat og alt hans Bo og Løsøre var borttaget af hans Kreditorer.¹⁾ Ejerne af Hald, Samuel de Limas Enke og Arvinger, blev kun ansatte til 20 Rdl., da de var af slet Tilstand og Godset pantsat.

Tønne Juuls Enke, Fru Anne Cathrine Friis til Taarupgaard, blev ikke ansat til mere end 35 Rdl., da Gaardens Avling var bortforpagtet og hun sad i Gæld, saa det var altsaa gaaet tilbage siden 1683, da hendes Mand blev takseret for 100 Rdl. Hendes Forpagter, Søren Pedersen, var kun sat til 4 Rdl.

Til 30 Rdl. var takseret Christian Gedde til Skivehus, Major Verner Parsberg til Eskær og Wolf v. Buchwald til Lundgaard i Fjends Herred, som boede paa Gudumlund. Medens de to sidstnævnte Herrer var velhavende, var Christian Gedde allerede da en fattig Mand, som næppe kunde betale de 30 Rdl., langt mindre de 250 Rdl., som han i Virkeligheden var takseret til i København. Han betalte de 30 Rdl., og Resten blev kortet i hans Pension.²⁾

Jens Henriksen til Østergaard, Fru Anna Reesen og hendes Datter til Asmild Kloster samt Forpagter Axel Mogensen Schou paa Vindum Overgaard var ansatte til 25 Rdl. hver. Sidstnævnte var dog i København kun takseret for 20 Rdl., som han vistnok kom til at nøjes med, da Summen er til Indtægt hos Landkommissær Wisberg. Hans Husbonde, Jørgen Skeel Ottesen til Broholm, maatte af med 250 Rdl.³⁾ Jens Henriksen kunde som ovenfor omtalt (S. 126) ikke betale, og hans Skat var indbefattet i den Resistance paa 374 Rdl., som han 30. Marts 1689 fik eftergivet mod at betale 200 Rdl.

¹⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1690 ¹⁹/₄ og 1691 ¹⁷/₃; jfr. Hald og Skivehus A.s Kop- og Kvægskat 1685 ¹¹/₁₂ Ant. Post Nr. 43, Bilag Nr. 16 og Skivebogen 1918 S. 89 ff.

²⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1690 ¹⁵/₂; jfr. Aalb. og Vib. St.s Kopibog Littr. F Bl. 74 1692 ²⁷/₂.

³⁾ Lk. Wisbergs Rgsk. 1688 S. 10 og 14 Bilag Nr. 11 og R. K., Mandtaller over Defensionsstyren 1688.

Forpagterne paa Spøttrup og Lynderupgaard, Laurids Nielsen og Thøger Reenberg, blev hver sat til 20 Rdl. Ejeren af Spøttrup, Poul Kohlblatt i Kiel, var ansat til 200 Rdl. Thøger Reenberg slap saa billigt, fordi han havde opbrugt sine Midler paa Udenlandsrejse.

Kun een var ansat til 16 Rdl., nemlig Jomfru Mette Kaas til Himmestrup, der aabenbart var i økonomisk Tilbagegang.

Derimod stod ikke mindre end 4 til Taksten 12 Rdl., nemlig Proprietær Erik Laursen Sterch til Nørgaard, Forpagter Henrik Tornsen paa Keldgaard, Fru Christence Daa til Kærgaardsholm og Henrik Friis til Staarupgaard. Om denne sidste hed det, at han var af slet Tilstand og i stor vidtløftig Gæld. Erik Laursen Sterch eller Erik Farver, som han kaldtes, var fra Holstebro og ikke ret velhavende, men han holdt Stillingen Aarhundredet ud. Ejeren af Keldgaard, Bernt Due, blev sat til 350 Rdl., som han dog fik nedsat til 250 Rdl. Fru Christence Daa, Jacob Ulfelds Enke, havde næppe nogen Formue, hvorimod hendes Forpagter, Apoteker Daniel Friedenreich i Viborg, der blev sat til 8 Rdl. og i Viborg til 12 Rdl., sad bedre i det.

Resten af Herremændene og Forpagterne var sat til 10 Rdl. og derunder. Til 10 Rdl. stod Fru Karen Reedtz til Krabbesholm, der kun var af slet Tilstand og havde maattet pantsætte det meste af hendes Gods, og Forpagteren paa Ørslev Kloster Albret Sørensen. Denne sidste var ikke daarligt stillet og burde vistnok have været takseret højere. Ejeren af Gaarden var som omtalt Sophie Amalie Friis, der var gift med Johan Rantzau, som boede paa Frydendal paa Sjælland. De var meget velhavende. Paa 6 Rdl. stod Jomfru Dorthe Lykke til Grinderslev Kloster, der var af meget slet Tilstand og i stor Gæld og Betryk, havde Moderen hos sig paa Gaarden, som hun underholder, og Forpagter Vogn Jacobsen paa Hersumgaard, der tillige var Forpagter paa Randrup og sad og klarede sig pænt, selv om han ikke var ret velstaaende. Ejeren af nævnte Gaarde, Herluf

Trolle, blev ansat til 220 Rdl., men fik ved kgl. Resolution 21. August s. A. Beløbet nedsat til 150 Rdl.¹⁾

Ikke mindre end 5 Ansættelser var paa 4 Rdl., nemlig Forpagter Søren Jørgensen paa Bajlumgaard, der ejedes af Landsdommer Christopher Bartholin, men »ikkun var et ringe Sted og hartad som en Bondegård«, Proprietær eller Bestyrer Mads Laursen paa Hostrup, Forpagterske Kirsten Pedersdatter paa Korsøgaard, som allerede er omtalt (S. 130), Proprietær Peder Rasmussen til Restrup, som sad daarligt i det, og Forpagterske Kirsten Jensdatter paa Holmgaard, som ligeledes er omtalt ovenfor (S. 130 f.).

Forpagter Søren Laursen paa Bigumgaard, der jo tilhørte Erik Grubbe, var kun ansat til 3 Rdl., da han var af ringe Tilstand og Gaarden som en Bondegård, Forpagter Thomas Mikkelsen Ulstrup paa Skovsgaard under Asmild Kloster kun til 2 Rdl., da Gaarden var som en Bondegård og Manden ikkun af ringe Middel, Forpagter Mads Bertelsen paa Holris ligeledes til 2 Rdl., medens den fattige Ejer, Frederik Ulfeld, skulde give 8 Rdl., og endelig Forpagter Jacob Nielsen Weisberg paa Grønkær under Jungetgaard, Borger i Skive, til 1 Rdl., idet man motiverede den lave Taksation med, at han tillige var sat i Skive, og det kun var en Bondegård. Den sidste Paastand passede dog ikke, da Sædegaardsfriheden endnu ikke var frasagt, hvilket senere skete; men Gaarden var efter Landmaalingsmatriklen kun paa 9 Td. Htk.²⁾

Naar vi med Anvendelse af den ovenfor omtalte Maalestok for Formuerne, 5 Rdl. i Skat af Midler 500 Rdl., ser paa Ejerne og Brugerne af Herregaardene i de to Amter som Helhed, var der ikke mange, som kunde anses for nogenlunde velstaaende eller mere end det. Kun 14 af dem var sat i Skat til en Formue af 3000 Rdl. eller c. 36 000 Kr. eller derover. Af

¹⁾ R. K. Taxations-, Moderations- og Restanceakter vedr. Defensionsstyren 1688, Sjællands Stift; jfr. Landkommissær G. Braems Rgsk. 1688, 29 Lit. J.

²⁾ Hald og Skivehus Amters ekstraordinære Skatters Rgsk. 1687—88, Defensionsstyrsrgsk. 1688 og de orig. Taksationer af Amtmand Henrik Müller i Stiftsbefalingsmandens Fraværelse for Hald Amt 18. April og for Skivehus Amt 20. April 1688 i Pk. R. K. Mandtaller og Takseringer m. m. vedk. adsk. Ekstraskatter i Aalborg og Viborg Stifter 1683—91. Jfr. Tabel VII med Skattebeløbene og de dertil svarende Formueansættelser.

disse hørte de to største Skatteydere, Jens Juel, der paa sine Myndlinges Vegne ejede Bustrup, og Christen Skeel, der ejede Ulstrup, slet ikke hjemme i Amterne, saa dem maa vi se bort fra. Af Resten var kun Peder Lerche virkelig velhavende. Han var sat i Skat af 35 000 Rdl. eller c. 420 000 Kr. Af Herrerne til Hegnet, Kaas, Strandet og Sødal, der hver skulde svare af 20 000 Rdl. eller c. 240 000 Kr., var Forpagter Hans Juul paa Strandet nærmest fattig, men de øvrige, Jørgen Skeel Due, som dog ikke boede i Amterne, Landsdommer Christopher Bartholin og Jens Simonsen velstaaende. Det samme kan ikke siges om Fru Mette Sehested til Jungetgaard, som skulde skatte af 10 000 Rdl. eller c. 120 000 Kr. Husets Velstand var her stærkt paa Retur, hvad den næste Formueskat vil vise. Hr. Otte Friis til Astrup og Amtsskriver Jacob Brockman, der brugte Hald, og som skulde skatte af 5000 Rdl. eller c. 60 000 Kr., var begge insolvente; om den sidste kendtes det dog ikke. Med Fru Anne Cathrine Friis til Taarupgaard, der takseredes til 3500 Rdl. eller c. 42 000 Kr., forholdt det sig som med Fru Mette Sehested. Af de 3 Herremænd til hver c. 36 000 Kr.s Formue var Verner Parsberg til Eskær og Wolf v. Buchwald til Lundgaard ret velstaaende, men sidstnævnte boede ikke i Amterne, hvorimod Christian Gedde til Skivehus var fattig.

Af Ejerne og Brugerne af de øvrige Herregaarde i Amterne, der udgjorde de to Trediedele af hele Antallet, var kun fire velhavende, nemlig Bernt Due, der ejede Keldgaard, Johan Rantzau, gift med Fru Sophie Amalie Friis, der ejede Ørslev Kloster og Strandet, og Poul Kohlblatt, der stod skrevet for Spøttrup, samt Herluf Trolle, der gennem sin Frue, Elisabeth Krabbe, ejede Hersumgaard og Randrup, men ingen af dem hørte hjemme i Amterne, saa de vedkommer os ikke her. De øvrige sled Dagen og Vejen, saafremt de da ikke ligefrem var fattige.

Af Amtets bosiddende Herremænd var altsaa kun de to Landsdommere, Peder Lerche til Lerkenfeld og Christopher Bartholin til Kaas, Jens Simonsen til

Sødal og Major Verner Parsberg til Eskær velstaaende; de øvrige var paa Retur eller holdt sig med Nød og næppe oven Vande. Enkelte gik til Bunds.

Yderligere Kontrol med Formuesforholdene kan føres gennem Fortifikationsskatten af 1691, der kom midt i Regnen af Kop- og Ildstedskatter til stor Forfærdelse for Skatteyderne. Den blev udskrevet paa et lignende Grundlag som Defensionsstyren, men med langt større Beløb. Landets ansete og velhavende Mænd blev fordelte efter Indtægt og Formue paa 16 Klasser og skulde skaffe over 216 000 Rdl. Den højeste Formue, hvoraf der skulde skattes af disse, blev sat til 100 000 Rdl. eller c. 1 200 000 Kr., og ingen skulde svare af højere Gage end 4000 Rdl. eller c. 48 000 Kr. Skatten af Gage var i København 20 % og udenfor København 30 %, af Pensioner og Benaadninger oprindelig 50 %, siden nedsat til 30 %. Militære Embedsmænd indtil Kaptajner og Ritmestre inklusive skulde give 20 % af deres Gage. Ansættelserne i Klasserne skete i København af en Kommission i Raadstuen for Slotet, Ligningen uden for disse af de stedlige Autoriteter, hvortil i Byerne kom nogle af de kyndigste Borgere. Der blev tilsendt Stiftsbefalingsmanden Fortegnelse over de Beløb, der skulde paalignes de forskellige Stænder. Reskripterne om Skatten udgik i April, men i September fulgte andre efter om Nedsættelser i den paa Grund af de mange Klager, som i Mellemtiden var indløbne.¹⁾

Af de i Hald og Skivehus Amter bosiddende Herremænd var Landsdommer Peder Lerche til Lerkensfeld som forhen den højest beskattede, idet han blev sat til 800 Rdl. Samme Beløb skulde Jens Juel og Kammerjunker Jørgen Skeel svare, der var Proprietærer til henholdsvis Bustrup og Ulstrup, men ingen af dem havde Bopæl i Amterne. Alle disse hørte til første Skatteklasse og svarede altsaa af en Tønde Guld eller c. 1 200 000 Kr. Af de øvrige Matadorer var

¹⁾ Protokol over adsk. Kommissioner i Raadstuen Nr. 1 Bl. 83, 92, 96, 106 ff. og 149 f., Nr. 2 Bl. 1 ff. Sjæll. Tegnelser 1691 ¹⁸/₄ Nr. 122—128 og ⁵/₈ Nr. 274—278; jfr. ¹²/₈ Nr. 279. Se nærmere herom min omtalte Artikel i nærv. Tidsskrift 4. R. V, 350 f. og Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie II, 629 ff. Jfr. Tabel III.

Landsdommer Christopher Bartholin til Kaas ansat til 320 Rdl., oprindelig 420 Rdl., hvoraf de 120 Rdl. af Gage, Resten af hans Midler (6. Formueklasse Nr. 46), men han fik denne sidste Sum nedsat til 200 Rdl. (7. Klasse). Wolf v. Buchwald til Gudumlund, der ejede Lundgaard i Fjends H., og Jens Simonsens Enke Birgitte Bille til Sødal skulde hver svare 300 Rdl. Førstnævnte var oprindelig ansat til 400 Rdl. Som bekendt boede han uden for Amterne. Det samme var Tilfældet med Amtmand Jørgen Skeel Due til Hegnet og Holmgaard, som skulde svare 200 Rdl. Derimod boede Verner Parsberg til Eskær, Fru Anne Cathrine Friis til Taarupgaard og Forpagter Thøger Reenberg paa Lynderupgaard, som hver skulde af med 150 Rdl., alle i Amterne. Verner Parsberg var oprindelig ansat til 300 Rdl., og Thøger Reenberg fik sit Beløb nedsat til 120 Rdl. Amtsforvalter Jacob Brockman paa Hald var af sine Midler ligeledes ansat til 150 Rdl., hvoraf han betalte Halvdelen, og af sin Løn til 60 Rdl., som blev kortet i hans Gage. Fru Anna Reesen, Villum Langes Enke, og hendes Døtre paa Asmild Kloster skulde betale 173 Rdl. 89 Sk. Fruen og Døtrene var oprindelig takserede til 150 Rdl., som blev nedsat til 100 Rdl., men desuden skulde hun svare Skat af sin Pension, som regnet fra Nytaar til 27. Oktbr. 1691, da hun døde, blev opgjort til 73 Rdl. 89 Sk. Forpagter Laurids Nielsen paa Spøttrup, som var undgaaet den københavnske Kommissions Opmærksomhed, blev af de lokale Autoriteter takseret til 112 $\frac{1}{2}$ Rdl., medens ellers ingen af deres Ansættelser naaede saa højt. Fru Karen Reedtz til Krabbesholm, Frederik Ulfeld til Holris, Vicelandsdommer Hans Lange til Asmild Kloster og Jomfru Mette Kaas til Himmestrup var ansatte til 100 Rdl. hver. I Henhold til de kgl. Resolutioner af 12. Novbr. 1691 og 8. April 1693 fik Fru Karen Reedtz og Frederik Ulfeld hele deres Skat eftergivet formedelst Fattigdom.¹⁾ Hans Lange var oprindelig takseret til 150 Rdl., men fik Beløbet nedsat.

¹⁾ Orig. kgl. Resolution i Rtk. 1693 $\frac{3}{4}$, Protokol over Fortifikationsskatten Bl. 101 (9. Klasse Nr. 110); jfr. K. R. 1693 Bilag Nr. 44.

Resten af Proprietæerne og Forpagterne i de 2 Amter var takserede til under 100 Rdl.

Højest stod Jens Henriksen til Østergaard, der var sat til 90 Rdl., som han betalte. Efter ham kom Forpagteren paa Vindum Overgaard, Axel Mogens Schou, der maatte udrede 80 Rdl. Gaardens Ejer, Jørgen Skeel til Broholm, blev ansat til 400 Rdl., som blev nedsat til 300 Rdl., men han vedkommer ikke vore Amter. Forpagteren og Fuldmægtigen paa Ulstrup, Envold Ibsen, ansatte de lokale Myndigheder til 67 Rdl. 4 Mk. Ejeren af Gaarden, den rige Christen Skeels Søn, Kammerjunker Jørgen Skeel, er omtalt. Forpagter Albret Sørensen paa Ørslev Kloster blev af de samme Myndigheder takseret til 58 Rdl. 3 Mk. Til 45 Rdl. takserede de Proprietær Erik Laursen Sterch til Nørgaard, Mogens Kaas til Kærgaardsholm, — Gaardens Forpagter, Palle Christensen, blev sat til 36 Rdl. — Samuel de Limas Arvinger af Hald og Forpagter Anders Joensen paa Randrup. Forpagter Andreas Hansen Høyer paa Astrup, som var bosat i Aarhus og endnu ikke ankommen til Gaarden, Kancelliraad Sten Billes Enke, Fru Mette Sehested til Jungetgaard, Forpagter Henrik Tornsen paa Keldgaard og Henrik Friis til Staarupgaard ansaa de hver for 33 Rdl. 72 Sk., idet de om sidstnævnte udtalte, at han var af ringe Tilstand. Forpagter Vogn Jacobsen paa Hersumgaard, Jomfru Dorthe Lykke til Grinderslev Kloster og Mads Laursen med hans Stedbørn til Hostrupgaard takserede de for henholdsvis 31 Rdl. 48 Sk., 29 Rdl. 24 Sk. og 15 Rdl. 72 Sk., idet der om de sidste udtaltes, at Tilstanden paa Gaarden var meget ringe. Kancelliraad Christian Gedde til Skivehus og Otte Friis til Astrup kunde de ikke ansætte til noget, da de begge var af ringe Tilstand og førstnævntes Gods sekvestreret for resterende Skatter og sidstnævntes pantsat.

Paa Bajlumgaard, der ejedes af Landsdommer Christopher Bartholin, var omtalte Christian Gedde ved denne Tid Forpagter. Forpagter Hans Juul paa Strandet var ved kgl. Resolution af 17. Maj 1690 fritaget for personelle Skatter.¹⁾ Denne Gaards og Ørs-

¹⁾ Orig. kgl. Resolution i Rtk.

lev Klosters Ejer, Oberst Johan Rantzau, som boede paa Frydendal i Sjælland, var ansat til 500 Rdl. Samme Beløb var Ejerne af Spøttrup, Kohlblatt'erne i Kiel, ansatte til. Grønkær, der ejedes af Fru Mette Sehested til Jungetgaard, var stadig forpagtet ud til Borger i Skive, Jacob Nielsen Weisberg, som var sat i Skat der. Korsøgaard, der ejedes af Peder Benzon til Havnø, var forpagtet ud til Kirsten Pedersdatter, som ikke er paa Listen over de takserede. Paa samme Maade forholdt det sig med Proprietær Peder Rasmussen til Restrup, men han havde samme Aar den 26. Marts frasagt sig Hovedgaardsfriheden.

Gaarden Lund i Roum Sogn, som havde tilhørt Poul Kriesches Arvinger, er heller ikke medtaget, da den var bleven udlagt til Rytterhold. Aastrup var forlængst inddraget under Lynderupgaards Takst og er derfor ikke medtaget. Forpagter Peder Norup paa Erik Grubbes Gaard Bigumgaard var heller ikke takseret, da Gaarden gik for en Bondegaard, selv om Sædegaardsfriheden ikke var lovformelig opsagt. Erik Grubbe selv var sat til 300 Rdl., men han vedkommer os ikke.¹⁾

Naar vi holder os til de i de to Amter bosiddende Herremænd og Forpagtere, bliver Billedet noget lysere end det, som frembød sig ved Undersøgelsen af Defensionsstyren. Landsdommer Peder Lerche var gaaet stærkt frem i Velstand, idet han nu var Millionær, selv om de 120 Rdl. af de 800, han var sat for, var Skat af Lønning; Christopher Bartholin var derimod gaaet tilbage, da han fik Lov til at nøjes med at svare samme Skat af sine Midler, som han havde svaret i Defensionsstyr. De 120 Rdl., han betalte mere, var jo nemlig af hans Lønning. Jens Simonsens Enke til Sødal var blevet noget ringere stillet, end hendes Mand havde været, selv om hun betalte 100 Rdl. mere i Fortifikationsskat, end han havde betalt i Defensionsstyr; thi Fortifikationsskatten var oprindeligt tænkt som 3 Gange højere end Defensionsstyren, hvilket

¹⁾ Hald og Skivehus Amters ekstraordinære Skatters Rgsk. 1691—92, Fortifikationsskatsrgsk. med Bilag, navnlig Lit. A og Nr. 8; jfr. Protokol over Fortifikationsskatten.

dog ikke kunde gennemføres, men den var gennemgaaende dobbelt saa stor. Til de højeste Skatteydere hørte Indehaveren af Hald, Amtsforvalter Jacob Brockman, der af Midler og Gage skulde af med 210 Rdl., men han var langt fra velstaaende. Derimod havde Verner Parsberg til Eskær, som maatte udrede 150 Rdl. af sine Midler, ikke alene opretholdt sin Velstand, men ogsaa forøget den, eftersom hans Fortifikationskat var 5 Gange saa høj som hans Defensionsstyr. Af en mere tvivlsom Natur var Forholdene paa Asmild Kloster, men Familien maa, taget som Helhed, have været velstaaende, selv om det kunde knibe for dens Medlemmer, tage enkeltvis. Poeten Thøger Reenberg paa Lynderupgaard, som havde jamret sig bravt ved Ansættelsen til Defensionsstyr, maa have forøget sine Midler stærkt, da han selv efter opnaaet Nedsættelse af Fortifikationsskatten svarede seks Gange saa meget som i Defensionsstyr. Medens Udenlandsrejser havde været Aarsag til denne Forpagters lave Defensionsstyr, havde Lugesot blandt Kvæget Skyld i, at hans Kollega paa Spøttrup, Laurids Nielsen, ogsaa da blev sat saa lavt, men han havde i Mellemtiden i den Grad formeret sit Gods, at endda de lokale Autoriteter — Thøger Reenberg var sat i København — takserede ham henved seks Gange højere i Fortifikationsskat. Sammenlignet med disse to Forpagtere af Borgerstanden stod det sløjt til med de højadelige Fruer til Krabbesholm og Jungetgaard. Den første blev nok sat højt, men blev som omtalt fritaget for at betale paa Grund af Gæld, og den andens Ansættelse, der kun udgjorde en Trediedel af den til Defensionsstyr, viste, at hun var stærkt reduceret. Helt anderledes gik det nu med Fruen til Taarupgaard, som betalte sine 150 Rdl. eller omtrent fem Gange saa meget som i Defensionsstyr. Jomfru Mette Kaas til Himmestrup, der kunde udrede seks Gange saa meget som i Defensionsstyr, kan heller ikke have været helt fattig; dog kan man ikke fuldt ud stole paa disse Ansættelser, som var foretagne i København, hvor man af Mangel paa virkelig Kendskab til vedkommendes Forhold ansatte efter Navn og Stand. At

det var saaledes i flere Tilfælde, er klart, naar en fattig Herremand som Frederik Ulfeld kunde sættes til 100 Rdl. De lokale Ansættelser maa derfor anses for langt paalideligere, især da der ved Taksationen skulde fremskaffes et vist Beløb, saa at Ligningsmændene ikke var udsatte for den Fristelse, som de var bukket under for ved Krigshjælpen, at taksere alle for lavt. Her kan man snarere sige, at adskillige kom for højt op, men vi har altid en Kontrol i den Omstændighed, at de ikke søgte om Nedsættelse og kunde betale. Proprietær Jens Henriksen til Østergaard, som ikke kunde udrede mere end to Trediedele eller Halvdelen af sin Defensionsstyr, kunde nu i Fortifikationsskat betale henved fire Gange saa meget, som han dengang var takseret for, hvilket kun kan tyde paa Fremgang. Paa samme Maade maa Forpagteren paa Ørslev Kloster siges at være gaaet stærkt frem, idet han nu blev sat henved seks Gange saa højt som tidligere, og det endda af de lokale Myndigheder. Der synes altsaa i flere Tilfælde at være sket en Fremgang siden Defensionsstyren, saafremt den ikke hidrører fra, at der ved denne Skats Ansættelse skulde skaffes et bestemt Beløb. I saa Fald gælder Vurderingen ikke absolut, men kun for den ene Skatteyder i Forhold til den anden. Selv de fattige Jomfruer Lykke til Grinderslev Kloster var ansatte fem Gange højere end tidligere, og det af de lokale Autoriteter, men de fik ogsaa 16 $\frac{1}{4}$ Rdl. eller over Halvdelen som Restance, og en vitterlig Stymper som Proprietæren til Hostrup skulde svare fire Gange mere end tidligere, saa derefter at dømme var Fremgangen stor for alle undtagen de, som ligefrem ikke blev ansatte til noget eller ikke kunde betale eller, hvorom det rent ud ved Ansættelsen udtaltes, at de var af ringe Tilstand. Vore Slutninger paa Grundlag af Ligningen til denne Skat maa derfor drages med Kritik, og man maa jævnføre med, hvad man ved andensheds fra.

Ligesom i Aarene 1678—79 blev der i 1689 og særlig i 1694 og 1699—1700 udskrevet Tvangslaan, som

giver et godt Bidrag til, hvad vi ellers ved om de bedrestillede Skatteyderes økonomiske Forhold.

Som den mest velhavende af de i vore Amter bosciddende Herremænd forstrakte Landsdommer Peder Lerche til Lerkenfeld, som ovenfor (S. 74) omtalt, 1689 Kongen med 500 Rdl., som betaltes tilbage Aaret efter, og 1694 med 1500 Rdl., som skulde betales tilbage i 1697. Renten, der var fastsat til 6 pCt. blev betalt regelmæssig, men fra 11. Juni 1695 kun med 5 pCt. Forandringen af Rentefoden fra dette Tidspunkt gjaldt alle Kreditorer ifølge Forordningen om Rentepenge samt om Opgæld paa Species af 19. Februar 1695.¹⁾ Peder Lerches Arving, Vincens Lerche, der iøvrigt ikke vedkommer os her, da han boede i København, var saa rig, at han i Aaret 1700 kunde laane Kongen 20 000 Rdl., hvilken Sum var inddraget under en kgl. Obligation paa 500 000 Rdl. af 6. Januar s. A., udstedt til de høje Ministre og Embedsmænd, som havde tegnet sig for Andele i Laanet. Det skulde forrentes med 5 pCt. aarlig paa Omslaget i Kiel og betaltes tilbage der i Aaret 1703.²⁾

Iøvrigt var Kammerjunker Jørgen Skeel, der ejede Ulstrup, men boede paa Gammel Estrup, altsaa uden for Amterne, den, der 1694 ydede det største Laan, nemlig 4000 Rdl., som blev betalt tilbage 1699 af Indtægterne af Ekstraskatten paa Hartkornet s. A.³⁾ Hans Enke, Fru Benedicte Brockdorff, laante s. A. Kongen 10 000 Rdl. Kurant, som blev optaget i den ovenfor nævnte Obligation paa 500 000 Rdl.⁴⁾

Ejeren af Strandet og Ørslev Kloster, Brigader Johan Rantzau, laante 1694 Kongen 1000 Rdl., som blev tilbagebetalt 1699, og hans Forpagter paa Gaardene, Albret Sørensen, kunde i Aaret 1700 yde Kongen et Laan paa 300 Rdl., som blev tilbagebetalt 1702.⁵⁾ Korsøgaards Ejer, Peder Benzon til Havnø, ydede Kongen Laan saavel 1689 som 1694 og 1700 paa henholdsvis 5000, 1000 og 2000 Rdl. Laanet af 1689

¹⁾ Kvartudg. af Forordn. 1683—99 S. 963 ff.

²⁾ Forstrækningsbog Nr. 5 S. 2 f. og 23.

³⁾ c. l. Nr. 4 Bl. 35.

⁴⁾ c. l. Nr. 5 S. 26 f.

⁵⁾ c. l. Nr. 4 Bl. 69 og Nr. 5 S. 494 f.

blev tilbagebetalt 1692; de to sidste 1699 og 1704.¹⁾ Oberst Verner Parsberg til Eskær, der hørte til de bosiddende Herremænd, forstrakte 1694 Kongen med 200 Rdl. og 1700 med 500 Rdl., som blev tilbagebetalt henholdsvis 1699 og 1703.²⁾

Af de ikke bosiddende ydede Baron Christian Gyl-dencrone, der ejede Bustrup, 1694 Kongen et Laan paa 1000 Rdl., som blev tilbagebetalt 1699.³⁾ I Aaret 1700 ses han ikke at have deltaget i noget Statslaan. Derimod var den rige Christen Linde, der ejede Kær-gaardsholm, Laangiver baade 1694 og 1700, første Gang med 500 Rdl., hvorfor han 1699 erhvervede sig Haasum Kirketiende, og anden Gang med ikke mindre end 6000 Rdl., som han fik tilbagebetalt 1704.⁴⁾

Landsdommer Christopher Bartholin til Kaas og Wolf v. Buchwald til Gudumlund, der ejede Lund-gaard i Gammelstrup Sogn, laante 1694 hver Kongen 300 Rdl., som blev tilbagebetalt 1699.⁵⁾ Det samme Beløb ydede Jørgen Skeel til Broholm, der var Ejer af Vindum Overgaard, og hans Enke, Fru Elisabeth Bille, forstrakte i Aaret 1700 Kongen med 100 Rdl. Begge Summer blev tilbagebetalte henholdsvis 1699 og 1701.⁶⁾

Fru Elisabeth Krabbe til Snedingegaard paa Sjæl-land, der var Ejer af Hersumgaard og Randrup, laante 1694 Kongen 200 Rdl., som blev betalt tilbage 1699, og hendes Ægtefælle Herluf Trolle ydede 1700 et Laan paa 1000 Rdl., som blev tilbagebetalt 1704.⁷⁾

Endelig forstrakte Forpagter Axel Mogensen Schou paa Keldgaard i Aaret 1700 Kongen med 200 Rdl., som allerede betaltes tilbage det følgende Aar.⁸⁾ I Aaret 1689, da han var Forpagter paa Vindum Overgaard, havde han laant Kongen 50 Rdl., som blev tilbagebetalt 1691.⁹⁾

¹⁾ c. l. Nr. 3 Bl. 99, Nr. 4 Bl. 77 og Nr. 5 S. 56 f.

²⁾ c. l. Nr. 4 Bl. 171 og Nr. 5 S. 492 f.

³⁾ c. l. Nr. 4 Bl. 65.

⁴⁾ c. l. Nr. 4 Bl. 111 og Nr. 5 S. 50 f.

⁵⁾ c. l. Nr. 4 Bl. 143 og 121; jfr. for Bartholins Vedkommende K. R. 1699 Bilag Nr. 55.

⁶⁾ c. l. Nr. 4 Bl. 127; jfr. Bl. 32 og Nr. 5 S. 330 f.

⁷⁾ c. l. Nr. 4 Bl. 177 og Nr. 5 S. 216 f.

⁸⁾ c. l. Nr. 5 S. 494 f.; jfr. K. R. 1700 S. 19.

⁹⁾ c. l. Nr. 3 Bl. 41.

Af samtlige 17 Laangivere, der var knyttede til 14 af Herregaardene i Hald og Skivehus Amter, var desværre kun 5, nemlig Landsdommerne Peder Lerche og Christopher Bartholin, Oberst Verner Parsberg og Forpagterne Axel Mogensen Schou og Albret Sørensen bosiddende i Amterne. Resten hørte altsaa til andre Egenes formuende Mænd og Kvinder. Dette Resultat viser, at Velstanden blandt de i selve Amterne boende Herremænd og Forpagtere ikke var stor, eftersom kun saa faa kom i Betragtning ved Udskrivning af Tvangs-
laan, og det ses tillige deraf, at Forholdene i saa Henseende ved Aarhundredets Udgang ikke var stort anderledes end ved Udskrivningen af Defensionsstyren i 1688. Kun havde siden den Tid de to Forpagtere svunget sig op til en vis Velstand.

Foruden de allerede omtalte Krigsskatter blev der endnu udskrevet flere i Aarene 1674—92, som ofte ramte haardt og undertiden gav Anledning til Restancer. Den første af disse var den saakaldte Kobberskat, som blev paalagt den 31. Marts 1674 til Flaadens Forsyning med Kobberstykker. Efter den skulde alle, som ejede Jordegods eller havde det som brugeligt Pant, hvoraf der holdtes Rostjeneste, udrede uden at lægge det paa Godset eller sine Bønder 3 Skaalpund Kobber af hver halvtredie Td. Htk., beregnet efter Rostjenestetaksten og den derom udgaaede Forordning af 17. Juni 1673. Kobberet skulde enten leveres in natura eller vederlægges med Penge, nemlig 20 Sk. af hvert Skaalpund. Medlemmer af Adelen eller de, som nød adeligt Gods med adelig Frihed, kunde i Stedet for det Kvantum Kobber, som de skulde yde, indlevere Metalstykker med deres Vaaben og Navne paa i det kgl. Arsenal deres Eftermæle til Ihukommelse og Anseelse.¹⁾

Regnskabet over denne Skat giver os desværre ingen Oplysninger af Betydning om de i Hald og Skivehus Amter bosiddende Herremænds og Forpagteres Forhold, da der mangler en Fortegnelse over, hvad den enkelte efter sit Hartkorn skulde yde, og hvorledes og

¹⁾ Kvartudg. af Frdn. 1670—83 S. 231 ff.; jfr. Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie I, 353 og II, 601 f.

hvorvidt han udredede det. Det giver os kun Underretning om de Jordegodsbesiddere, som havde udredet Skatten andensteds eller paa dette Tidspunkt slet ikke betalte. Den eneste af sidste Kategori var Landsdommer Villum Lange til Asmild Kloster, som af sit Gods i Amterne, henved 189 Td. Htk., skulde af med 47 Rdl. 24 Sk., som først blev kortet ved Afregning med ham af 23. Oktbr. 1678, hvor der for Kobberskat af hans Jordegods i Jylland blev godtgjort ham 55 Rdl. 24 Sk., som var Skat af henved 221 Td. Htk.¹⁾ Resten af de omtalte boede uden for Amterne, og kun en af dem var Ejer af en Herregaard i disse, nemlig Generalpostmester Paul v. Klingenberg, som var Herre til Bustrup. Han havde dengang i Hald og Skivehus Amter lidt over 528 Td. Htk., hvoraf han for 1. Termin skulde svare 44 Rdl. 3 Sk. i Kobberskat, som han havde betalt til Søetatens Zahlmester Lorens Holmer.²⁾ For samtlige tre Terminer vilde Skatten altsaa beløbe sig til 132 Rdl. 9 Sk.

Under hele den skaanske Krig blev der hvert Aar udskrevet Artillerihest og Kuske, nemlig af hver skattefri Sædegaard paa 40 Td. Htk. een Hest og af hver Sædegaard paa 80—120 Td. Htk. to Heste. Sædegaarde under 40 eller 80 Td. Htk. skulde ogsaa stille een eller to Heste, men maatte faa $\frac{1}{2}$ Rdl. godtgjort for hver Td. Htk., der manglede i de 40 eller 80 Td. Htk. Ligeledes skulde der af hver Amtsskriver og Ridefoged skaffes en dygtig Hest. Med hver to Heste skulde fremskikkes en dygtig Kusk eller betales 3 Rdl.³⁾ Man vil let indse, at disse Udskrivninger var en stor Byrde for Herregaardene, som ikke var vel forsynede med Heste. Alligevel maa det siges, at Fler-tallet af dem udredede, hvad de skulde, og det endda in natura; men adskillige kom til at restere mere eller

¹⁾ Hald og Skivehus A.s Rgsk. over ekstraord. Skatter 1674—77, Rgsk. om Kobberskatten 1674—76 Bilag Nr. 15; jfr. Ant. Post 19.

²⁾ c. l. Bilag Nr. 14; jfr. Ant. Post 18 med Bilag Nr. 9, som er en Specifikation over Bustrups Hovedgaardstakst 56 Td. Htk. og Bøndergods 472 Td. 6 Skp. Htk. Skatten var kun beregnet af 528 Td. 3 Skp.

³⁾ Protokol over kgl. Mandater og Skattebreve 1676—1679 Bl. 13 f. 1676 $\frac{16}{2}$, Bl. 48 f. 1677 $\frac{6}{2}$, Bl. 68 f. 1678 $\frac{15}{2}$ og Bl. 86 1679 $\frac{21}{1}$; jfr. Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie II, 607 f. Om Levering af Kuske nævnes der ikke noget i Udskrivningerne af 1678 og 1679. Den synes da at være lagt over paa Købstæderne.

mindre, som de siden maatte betale med Penge, navnlig kneb det med Leveringen af Kuske, og der maatte udredes 430 Rdl. for manglende 43 Kuske. At gaa i Enkelthederne med disse Restancer vilde blive alt for vidtløftigt; kun skal bemærkes, at der for Restancer paa Heste ikke blev betalt mere end halvt saa meget som for Restancer paa Kuske. En ikke leveret Hest regnedes til 30 Rdl.¹⁾

Lignende Skatter blev udskrevne i 1683 og 1688, men paa et andet Grundlag i førstnævnte Aar, idet Udskrivningen ramte alt Hartkorn, som ikke var særlig privilegeret. Der skulde da leveres en Hest af hver 700 Td. Htk. og en Kusk af hver 1400 Td. eller udredes henholdsvis 26 Rdl. for en Hest og 12 Rdl. for en Kusk.²⁾ Medens de tidligere Skatter af denne Art var lagte paa Herregaardene alene, ramte denne Skat ogsaa Bøndergodset. Den blev gentaget i 1684, men da skulde der kun leveres en Hest og en Kusk af hver 1400 Td. Htk.³⁾ Der synes ikke at have været noget særligt i Vejen med Skattens Udredelse, men af de 19 Heste og 9 Kuske, som skulde leveres i 1683, blev der betalt Penge for 6 Heste og 7 Kuske; og i 1684, hvor der skulde skaffes 9 Heste og 8 Kuske, for een Kusk; Resten stilledes in natura.⁴⁾

Skatten af 28. November 1688 var en Dragonhesteskat, som kun ramte Hovedgaardstaksterne samt Præste- og Degneboligers Hartkorn. Af hver 25 Td. Htk. efter den nye Landmaalings Takst skulde leveres en Hest af 25 Rdl.s Værdi; enhver maatte betale med Penge, men skulde anmelde det sidst i December. Hvis en Proprietær ikke selv alene var i Stand til at udrede Skatten, maatte hans Bøndergods komme ham til Hjælp, altsaa i Modsætning til Udskrivningerne i 1676—79, hvor Proprietæren ikke maatte besvære Bøndergodset ved Skattens Udredelse.⁵⁾ Desværre gives der ikke Oplysning om, hvorvidt Bøndergodset har

¹⁾ Hald og Skivehus Amters Ekstraordinære Skatters Rgsk. 1676—79, Rgsk. for Artillerihest og Kuske 1676—79 med Antegnelser.

²⁾ Kvartudg. af Frdn. 1670—83 S. 917 f. 1683 $\frac{5}{8}$.

³⁾ c. l. 1683—99 S. 84 ff. 1684 $\frac{13}{4}$.

⁴⁾ Hald og Skivehus Amters Ekstraordinære Skatters Rgsk. 1682—85, Rgsk. for Artillerihest og Kuskeskatten 1683 og 1684 med Antegnelser.

⁵⁾ Kvartudg. af Frdn. 1683—99 S. 465 f.

støttet Proprietærene, men vi erfarer, at hele Skatten udrededes i Penge, hvilket turde vise, at det stod daarligt til med Herregaardenes Hestebesætninger, hvad jo ogsaa Kop- og Kvægskatten af 1687 udviser.¹⁾

I Krigsaarene blev der foruden de almindelige Kornskatter udskrevet en Række overordentlige Korn- og Furageskatter, hvoraf to, Proprietærkornskatterne af 22. Januar og 29. August 1676, skulde ydes af Proprietærene selv af alt deres Hartkorn undtagen Sædegaardenes »foruden deres underhavende Bønder og Tjenere noget deraf at paalægge eller dermed at besværges« med en Skæppe Korn, Halvdelen i Rug og Halvdelen i Byg, og henholdsvis en kvart og en halv Skp. Havre af hver Td. Htk.²⁾ Ved disse to Skatter maatte Proprietærene i Hald og Skivehus Amter udrede ialt 1861 Td. Rug, lige saa meget Byg og 1396 Td. Havre, som efter Aarets Kapitelstakst, der for Rug og Byg udgjorde $1\frac{1}{3}$ Rdl. Td. og for Havre $\frac{2}{3}$ Rdl. Td., beløb sig til 5893 Rdl. Disse to Skatter var i Penge paa det nærmeste lig 38 Sk. pr. Td. Htk., saa at en respektabel Herremand med 200—300 Td. Htk. kom af med c. 79—119 Rdl. alene paa denne Slags Skat, og dem skulde han selv udrede. Herregaardsejernes Hartkorn fordelte sig ved denne Tid omtrent saaledes i disse Amter: 7 havde under 100 Td. Htk., 2 100—200 Td., 18 200—300 Td., 5 300—400 Td., 1 403 Td., 2 500—600 Td. og 2 600—700 Td., ialt 37 Ejere med c. 9796 Td. Htk. Det samlede Proprietærhartkorn, hvoraf disse Skatter svaredes, var c. 14883 Td. Htk., saa at c. 5087 Td. Htk. tilhørte Proprietærer uden Herregaarde i de to Amter. Af disse 5087 Td. Htk. udgjorde det gejstlige Gods og Hospitalsgoods c. 1368 Td. Htk., som intet betalte, da Nyderne mente, at de var fritagne. Af de Herregaarde, som her behandles, havde Hestehave Hartkorn sammen med Spøttrup, Strandet med Ørslev Kloster, Grønkær med Junget og Skovsgaard med Asmild Kloster, saa at der ialt bliver Tale om 41 Herregaarde.³⁾

¹⁾ Hald og Skivehus Amters Ekstraordinære Skatters Rgsk. 1687—88, Rgsk. for Dragonheste 1688 med Bilag.

²⁾ Protokol over kgl. Mandater og Skattebreve Bl. 11 f. og Kvartudg. af Frdn. 1670—83 S. 307 ff.

³⁾ Landkommissær Thøger Lassens Rgsk. over Aalb. Magazin og Proviantskatten fra det nordlige Jylland 1672—79 A. V —e— Nr. 15.

Den i Anledning af disse to Skatter foretagne Op-
gørelse af Proprietærhartkornet giver os Anledning til
at omtale de Proprietærer, som nok havde Jordegods,
men ikke Herregaarde i de her behandlede Amter.
Deres Hartkorn var jo ikke saa ganske ringe, nemlig
c. 3917 Td., naar vi ser bort fra Gejstlighedens og
Hospitalernes Gods. Disse Proprietærer, hvorfra de
fleste af nogen Betydning tillige havde Jordegods og
som Regel Herregaarde andensteds og var bosatte uden
for Amterne, er ikke lette at have med at gøre, og
jeg kan kun nævne enkelte af dem, som omtales,
fordi de havde Restancer og som Følge deraf fik deres
Gods sekvestreret. Nogle betalte dog. Den fornemste
af disse var Grev Conrad Reventlow, som havde en
Del Jordegods i Hindborg, Vile, Lem og Hvam Sogne,
hvorpaa der løb en Del Restancer i Firserne (c. 294
Rdl.), men han fik ordnet Sagen til sin Fordel og
uden Vanskelighed, da han jo efterhaanden blev Kon-
gens fornemste Raadgiver.¹⁾ Laurids Belows Døtre,
Jane og Sophie Below til Kjølkegaard i Vendsyssel,
der stod under Formynderskab af deres Svoger Jørgen
Ahrenfeldt, ejede i Grønning Sogn, Nørre Herred, c.
40 Td. Htk., hvorpaa de i Firserne fik saa betydelige
Restancer, at Godset blev konfiskeret, men det blev
igen indløst efter kgl. Resolution af 13. August 1687
og Kammerkollegiets Ordre af 6. Oktober 1688.²⁾ Paa
samme Maade gik det med Assessor Hans Knudsens
øde Gaard i Roslev Sogn, Harre Herred, paa hvilken
der stadig løb Restancer fra 1684, saa at den i 1690
blev konfiskeret for resterende Skatter.³⁾ Fru Vibeke
Rosenkrantz, Enke efter Oversekretær Erik Krag,
havde i Nautrup Sogn, Harre Herred, lidt over 31 Td.
Htk., som i 1683 blev sekvestreret for resterende
Skatter fra September 1680 tilligemed hendes besatte
Gods i samme Sogn, 6 Td. Htk., i Overensstemmelse
med Forordningen om Eksekution af 9. Juni 1683 Ka-

¹⁾ Han afstod ved Mageskifte Godset til Kongen. K. R. 1687 Ant. Post 20, Art. 9.

²⁾ K. R. 1688 Bilag Nr. 813 (Restanceregister) og 1691 Bilag Nr. 11; jfr. Aalb. og Viborg Stifters Ordre- og Missivebog 1688.

³⁾ K. R. 1686 Bil. Nr. 17 og 1687 Ant. Post 20 Art. 11.

pitel 9. Restancen var da 119 Rdl. 17 Sk.¹⁾ Bavns-
gaard i Lime Sogn, Rødding Herred, tilhørte i Tre-
serne Jomfru Jytte Sehested, som ved den første Prin-
sessestyr (1664—66) havde en Restance af 31 Rdl.
39 Sk. Hun blev gift med Henrik Friis, som vi siden
træffer paa Staarupgaard, idet han efter Fru Jyttes
Død havde ægtet Sophie Juul, Hans Juuls Datter. I
1684 blev samme Gaard, Bavnsgaard, opført blandt
det øde Gods, som var hjemfaldet til Kongen.²⁾ Selv
vitterligt rige Folk lod deres Gods konfiskere, da det
ikke kunde betale sig at udrede Skatterne. Saaledes
blev den bekendte Bankier Emanuel Teixeiras Gods
i Vridsted Sogn, Fjends Herred, sekvestreret den 30.
April 1690 for det for ham ringe Beløb af 29 Rdl.;
men det havde stadig været tilbage med Skatterne
siden 1688, saa der var ialt 134 Rdl. at betale.³⁾ En
anden rig udenlandsk Familie, de Fidanquer af Ham-
burg, som havde Jordegods i Vrov, Smøllerup, Møn-
sted, Resen og Kobberup Sogne, hvis Repræsentant
her var Peder Johansen Struch, havde stadig ret store
Restancer, 1685 saaledes 605 Rdl., hvoraf dog inden
Aarets Udgang blev betalt 312 Rdl., og derefter indtil
1687 inclusive 815 Rdl., som gav Anledning til en
Højesteretssag mellem Amtsforvalter Jacob Brockman
og Peder Johansen Struch i 1688 og 1689.⁴⁾ Store
Restancer fandtes ligeledes hos Peder Jensen Bering
i Knudstrup, Vesterbølle Sogn, Rinds Herred, der ejede
en stor Bondegård Knudstrup paa henved 47 Td.
Htk. efter gammel Matrikel og 30 Td. Htk. efter Land-
maalingsmatriklen foruden Jordegods i Hvidding By,
Vorning Sogn, Sønderlyng Herred, Dronningborg Amt,
og i Vranum By, Almind Sogn, Lysgaard Herred,
Silkeborg Amt, samt i Serridslev Sogn og By, Jerslev
Herred, Vendsyssel, saa han var ingen almindelig
Bondemand, uagtet han i sin Ansøgning om Restan-
cernes Eftergivelse, blandt hvilke der ogsaa var en

¹⁾ K. R. 1685 Ant. 1683—85 Post 8; Kvartudg. af Frdn. 1670—83 S. 941 ff.
Hun havde endnu c. 14 Td. Htk. i Sognet, men de var udlagte til Borge-
mester Hans Nielsen i Nykøbing paa Mors.

²⁾ K. R. 1665—66, Restancer paa Prinsessestyren 1664—66, og 1684, Om-
drag for øde Gods.

³⁾ K. R. 1689 Bilag Nr. 48 og 1690 Nr. 24.

⁴⁾ K. R. 1689 Bilag Nr. 49.

større Sum for Konsumtion, vilde hævde, at han som boende paa en Bondegaard ikke skulde svare Konsumtion. Denne Paastand blev der imidlertid ikke taget Hensyn til, hvorimod der blev erklæret, at det blev en privat Sag mellem ham og Amtsforvalter Jacob Brockman, som paa den Tid, da Restancerne var fra 1677—80, havde været Konsumtionsforpagter, men havde forsømt at kræve Peder Bering i Tide. Hans Restancer i Hald Amt, som stammede fra Aarene 1679—89, udgjorde lidt over 346 Rdl. Ved hans første Ansøgning, hvorpaa Kongen resolverede 25. Maj 1689, opnaaede han intet, men da han om Efteraaret kom igen, og det viste sig, at han kun havde afbetalt 26 Rdl. paa dem, men til Gengæld i Mellemtiden forøget dem med 119 Rdl., lod man Naade gaa for Ret og eftergav ham paa Grund af hans »armelige Tilstand« samtlige Restancer i Hald Amt, ogsaa de resterende 95½ Rdl. i Familieskat (Konsumtion), eftersom Forpagteren ikke havde indkrævet dem i rette Tid. Som Aarsag til, at han var kommen saa stærkt tilbage, anfører han særlig Vanheld med Ildebrand, Misvækst og de idelige militære Eksekutioner.¹⁾ Til Slut kan nævnes, at Landsdommer og Højesteretsassessor Holger Parsberg ejede Gods i Bjerregrav Sogn, Rinds Herred, som blev sekvestreret for resterende Skatter 1691, og Fru Abild Sandberg havde Gods i Lem Sogn, Rødding Herred, som af samme Grund hjemfaldt 1692.²⁾

Naar Peder Jensen Bering og Peder Johansen Struch undtages, boede ingen af de nævnte Proprietærer i Hald og Skivehus Amter. Til samme Klasse, Proprietærer med Jordegods i de nævnte Amter, men uden Herregaarde, hørte Niels Parsberg til Eskærs Enke Fru Helle Gyldenstjerne, som derimod boede i disse Amter paa Tise Bundgaard i Tise Sogn, Nørre Herred. Gaarden var kun en almindelig Bondegaard paa 9 Td. Htk., hvorpaa der 1661 boede en Bonde, Søren Jensen, med 4 Heste, 3 Køer og 4 Faar. Men fra 1672 residerede paa Gaarden nævnte Enkefrue, der

¹⁾ Orig. kgl. Res. i Rtk. 1690 ²²/₃; jfr. K. R. 1687 Ant. Post 20 Art. 7, 1688 Bilag Nr. 13, Restanceregister og Ant. Post 29 Art. 1.

²⁾ K. R. 1692 Bilag Nr. 22, dat. 1693 ¹/₆, Restance Rgsk. 1688—92 Bilag Nr. 9.

som Regel holdt to Karle og to Piger og synes at have været ret velstaaende om end ikke paa rede Penge, eftersom hun ved sin Død 1686 eller 1687 ikke var uden Arvegods. Hun blev ved den første Krigsstyr 1676 ansat til $45\frac{3}{4}$ Rdl. og i de følgende Aar 1677, 78 og 79 hver Gang til $15\frac{1}{4}$ Rdl. 1683 blev hun i Krigshjælp takseret til 12 Rdl., som Generalkommissariatet forhøjede til 14 Rdl., hvilket svarede til en velstaaende Sognepræsts Ansættelse i samme Amter. Som omtalt ovenfor (S. 127) maatte Forpagterne paa Hegnet og Randrup, Kirsten Jensdatter og Søren Joensen, hver udrede et lignende Beløb. Ved Kop- og Kvægskatten af 11. Decbr. 1685 lykkedes det dog ikke Regnskabsrevisionen at faa hende sat i Klasse med formuende Proprietærer, der skulde svare Kopskat af 3 Børn, hvad enten de havde dem eller ikke, da Amtmanden i den Anledning gav Attest for, at hun var »af helt ringe Middel«. I Mandtallet til Kop- og Kvægskatten af 5. Februar 1687 anføres om Tisegaard, at der var ingen Folk i den Gaard, hvor velbyrdig salig Fru Helle Gyldenstjerne havde resideret, uden en gammel Kvinde og en Karl. Besætningen bestod af 2 Hopper, 2 Køer og 8 Faar og var altsaa snarere ringere end bedre end i 1661. Efter hende gik Gaarden over til hendes Datter Fru Lisbeth Parsberg, som var gift med Jørgen Høeg til Skærsø.¹⁾ Foruden Tisegaard havde Fru Helle Gyldenstjerne en Lod af Viborg Markjord, som vel ogsaa gik over til Datteren, thi i 1698 boede Fru Lisbeth Parsberg i Viborg ved »Lunis Kilde« (nuv. Leonis Gade), hvor hun holdt en Karl og to Piger. Hendes Folkeskat udgjorde det Aar 3 Mk. 8 Sk. og hendes Konsumtion 6 Rdl. Til Sammenligning kan anføres, at en anden adelig Dame, Fru Agathe Rodsten, maaske Enke efter Albert Friis til Aarup, som boede i St. Hansgade og holdt en Pige, kun svarede 2 Mk. i Folkeskat og 58

¹⁾ Kons. og Folkeskat 1672 Rgsk. Bl. 37, 1675 Mandt. Bl. 65, 1681 do. Bl. 77 og 1683 $\frac{1}{12}$ og $\frac{1}{12}$ do. Bl. 12 og 68; Ekstraskattergsk. 1674—77 og 1676—79, Krigsstyr 1676—79; do. 1682—85 Krigshjælp 1683 Bil. Nr. 9, Ant. til Kop- og Kvægskat 1685 $\frac{11}{12}$ Post 41; jfr. Skivebogen 1917 S. 29 f. Anm. 2; Ekstraskattergsk. 1687 ff. Kop- og Kvægskat 1687 $\frac{5}{12}$ Mandt. Bl. 197.

Sk. i Konsumtion. Da Konsumtionen blev udredet af Forbruget, var Forskellen stor.¹⁾

VI. Adelsgaarde i Viborg og Amtsforvalter Jacob Brockmans Auktion.

Som Bidrag til Oplysning om de omtalte Herremænds økonomiske Forhold kan ogsaa tjene Efterretning om, hvorvidt de ejede Gaarde i Viborg eller ikke, og disse Gaardes Beskaffenhed; thi det maa anses for et Tegn paa Velstand, naar en Adelsmand foruden sin Herregaard paa Landet havde en Bolig i Byen, som han kun beboede i Snapstingstiden eller ved festlige Lejligheder.

Til disse Ejendomsbesiddere i Viborg hørte Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster, som ellers ikke var velstaaende. Hendes Viborggaard havde 4 Ildsteder, hvoraf de 3 stod til Disposition for hende selv, medens det fjerde brugtes af Jens Handskemagers Enke, som førte Tilsyn med Gaarden. Hendes Nabo, Verner Parsberg til Eskær, ejede ligeledes en Gaard i Byen. Den havde 5 Ildsteder, hvoraf Viborgborgeren Jørgen Hattemager brugte de 2. Fru Dorthe Daa til Keldgaard, der var en velhavende Dame, havde en Gaard i Viborg med 8 Ildsteder, hvori boede en Borger ved Navn Niels Gorrisen. Paa samme Maade havde Fru Christence Lindenov til Ørslev Kloster og Strandet en Gaard med 8 Ildsteder, der beboedes af en Borger Anders Jensen. Hendes Nabo, Tønne Juul til Taarupgaard, havde en Gaard med 5 Ildsteder, hvormed Dorthe Karup førte Tilsyn, idet hun brugte det ene Ildsted. Endelig havde Valdemar Daa til Bonderup (Lerkenfeld), hvis økonomiske Forhold som bekendt ikke var gode, en Gaard med 2 Ildsteder, hvoraf en Borger Jens Mouritzen brugte det ene.²⁾

Af de nævnte Proprietærer, der tillige ejede Gaarde

¹⁾ Viborg Købstads Regnskaber 1682—88 og 1696—99, Beregning over den aarlige Matrikelskat af Viborg Mark 1683 og Rgsk. over Konsumtionen 1698.

²⁾ Viborg Købstads Regnskaber 1671—81, Fortegnelse over adelige Gaarde i Viborg, som ikke var beboede ved Ansættelse til Ildsted- og Kvægskat i Viborg 1677 ^{14/8}.

i Viborg, var Flertallet velstaaende, og de, som ikke var det, Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster og Nørgaard og Valdemar Daa til Bonderup, havde været det.

Fra en anden interessant Kilde kan der ogsaa faas et Indblik i Velstandsforholdene i Viborg og Omegn, nemlig fra Amtsforvalter Jacob Brockmans Auktion, hvor hele Egnen mødte frem for at købe med den forhenværende Stiftamtmandinde, Madame Scheel til Fussingø, og Biskop Henrik Gerner i Spidsen.

Af vore Herremænd træffes her Major Verner Parsberg til Eskær, der købte for over 114 Rdl. Blandt hans Indkøb var tre Sølvkander, hvoraf den ene med Kong Christian V.s Billede løb op til over 45 Rdl., og de to andre, en mindre med Lindenovs Vaaben og en større, forgyldt, med Høegs og Parsbergs, tilsammen kostede det samme. Han købte tillige et engelsk Slagværk af Messing for 12 Rdl. Manderup Skeel Due til Hegnet købte for 34—35 Rdl. Af hans Indkøb kan nævnes en Sølvpotte med Laag til henved 15 Rdl., en Bog om Ridekunsten i Folio, en fransk Bog om Krigsvæsen og en tysk om Krigsregler samt en skimlet Hoppe paa 7 Aar, der kostede 10 Rdl, 16 Sk. Landsdommer Christopher Bartholin til Kaas købte kun 6 Læderstole, som han betalte med 3 Rdl. 66 Sk. Henrik Friis' Frue til Staarupgaard, Fru Sophie Juul, der ikke havde mange Penge, maatte nøjes med et stort Messingfyrfad, der kostede hende 2 Rdl. 8 Sk. Proprietær Thøger Ostensfeld til Lundgaard i Gammelstrup Sogn gjorde som omtalt ovenfor (S. 83) Indkøb for 33²/₃ Rdl. Han dyrkede paa een Gang Musiken og Mammon, idet han erhvervede sig et Positiv og 10 Dukater samt en halv Stødkaarde med Sølvfæste; den sidste købtes vel for Sølvfæstets Skyld. Ejeren af Lynderupgaard, Rektor Mag. Jens Reenberg, Broder til Forpagteren af samme Gaard, Digteren, Landsdommer Thøger Reenberg, købte Husgeraad for lidt over 17 Rdl. Blandt Indkøbet var dog en »udpuklet« Messingkikkert. Adskillige andre

af vore Proprietærer har sikkert været til Stede, men fik ikke købt noget og er derfor ikke nævnte.¹⁾

For saa vidt man kan dømme noget af Indkøb ved en saadan Lejlighed, hvor Folk ofte paa Grund af den gensidige Paavirkning og Kreditgivningen køber mere, end de vel har Raad til, bekræfter de nævnte faa Indkøb, hvad der ellers vides om vedkommende, og det vilde vise sig endnu tydeligere ved en Omtale af de Indkøb, som Herremænd uden for vore to Amter og velhavende Borgere i Viborg gjorde, men det hører ikke hjemme her.

VII. Herregaardene og deres Ejere og Brugere.

For at samle Indtrykket af de mange spredte Træk vil jeg til Slut karakterisere de enkelte, knyttede til Gaardene.

Paa Skivehus sad som Ejer gennem mange Aar Christian Gedde, der var gift med Magdalene Sibylle Urne, altsaa begge af fin gammel dansk Adel. De var oprindelig ret velstaaende, men endte paa Grund af for kostbar Husholdning og til Dels som Følge deraf for tunge Skatter i den yderste Armod. Krabbesholm var hele det her behandlede Tidsrum igennem i Fru Karen Reedtz' Besiddelse. Hun var oprindelig mere velhavende end Christian Gedde, men gik til Dels af samme Aarsag som han stærkt tilbage i Velstand, saa stærkt, at hun til sidst maatte sættes paa lige Fod med en velstaaende Præst, men hun holdt Stillingen paa Gaarden. Hendes Søster Fru Sophie Reedtz til Grinderslev Kloster og Nørgaard var ikke slet saa velstaaende og endte som Christian Gedde i Armod; men den ene af Gaardene bevaredes dog ved hendes Datters, Dorthé Lykkes, store Dygtighed i Slægtens Besiddelse, men smaat var det alle Dage fra Firsernes Begyndelse. Paa Astrup sad den velbyrdige Mand Otte Friis, der hørte til samme Velstandsklasse som nævnte Frue til Grinderslev Kloster og Nørgaard, men ogsaa han gik økonomisk til Grunde og endte i Gældsfaengsel.

¹⁾ K. R. 1695, Auktionsforretning 1695 ²/₁₀ over Amtsforvalter Jacob Brockmans Ejendom og Løsøre, med Bilag.

Deres Nabo, Major Verner Parsberg, Søn af Niels Parsberg til Lynderup og Eskær, der fra 1681 boede paa sidstnævnte Gaard, — Lynderup var allerede solgt af Faderen — var fra først af kun ret velstaaende, men blev siden, særlig efter Ægteskabet med Christiane Barbara Rantzau, meget velstaaende. Han var fra 1692 tillige Forpagter af Skivehus. Jungetgaard ejedes først af Hans Bille, siden af Sønnen Sten Bille og sidst af dennes Enke, Fru Mette Sehested. Saavel Faderen som Sønnen blev ansete for at være velstaaende; men Husets Velstand gik af de sædvanlige Grunde, for stort Folkehold og for tunge Skatter, tilbage, saa at Gaard og Gods maatte pantsættes, men Fru Mette Sehested holdt dog Stillingen. Keldgaard ejedes af Proprietærer, der boede uden for de her behandlede Amter, men der sad velstaaende Forpagtere paa den, Anders og Henrik Tornsen samt Axel Mogenssen Schou.

Østergaards Ejere, de Tormske Arvinger, boede i København, men fra 1686 var Mette Torms Mand Jens Henriksen Ejer af Gaarden og boede der, hvor han dog ikke spandt Silke, men vistnok til Dels satte sin Hustrus Medgift over Styr. Dog synes han senere igen at være gaaet frem i Velstand. Den næste Ejer, Forpagter Anders Hansen Høyer fra Astrup, sad forholdsvis godt i det. Nabogaarden Hegnet ejedes af velhavende Folk af Slægterne Skeel og Due, men kun den sidste, Manderup Skeel Due, havde ved Aarhundredets Udgang Bopæl paa Gaarden. Han var dog næppe særlig velstaaende. Med de skiftende Forpagteres Velstand var det heller ikke stort bevendt. Bajlunggaard ejedes af de rige Arvinger efter Stephan Rhode, af hvilke dog kun Monsieur Rudolph Rhode en Tid boede paa Gaarden, men han drev den ikke selv. Forpagterne, blandt hvilke var den uheldige Christian Gedde til Skivehus, sad alle smaat i det. Det kendte Spøttrup, hvorunder Hestehave hørte, var fra den forgældede Mogens Kruse kommet i Hænderne paa de rige Kohlblatt'er i Kiel. Disse tjente ikke Penge som Godsejere i Danmark, men deres Forpagter Laurids Nielsen, som sad paa Gaarden i Slutningen

af Firserne og Begyndelsen af Halvfemserne, synes at have erhvervet sig Velstand. Blandt Kærgaards-holms Ejere, Mogens Høg, Jacob Ulfeld, Eiler Holck, Jens Lassen, Christence Daa, Mogens Kaas og Christen Linde, var enkelte velstaaende, i hvert Tilfælde for en Tid, men ingen af disse boede paa Gaarden, og af Forpagterne sad een godt i det, nemlig Apoteker Daniel Friedenreich i Viborg, men han havde heller ikke Bopæl paa Gaarden. Det nærliggende Bustrup var hele Tidsrummet igennem i Hænderne paa Velhavere, Albert Baltser Berns Arvinger, Paul Klingenberg, Fru Regitze Sophie Vind, Baronesse Gyldencrone, gift med Jens Juel, og hendes Børn, men ingen af dem hørte hjemme i Amterne, og heller ikke den velstaaende Forpagter Carsten Tode. Gaarden Hostrup ejedes af fattige Folk, indtil Gyldencronerne mod Slutningen af Tidsrummet fik den i Besiddelse. Paa Kaas boede derimod velstaaende Folk, først Oberst Mogens Krag — dennes Velstand var dog ikke helt sikker — siden Landsdommer Christopher Bartholin og Mariane Grove, en Datterdatter af Stephan Rhode. Forpagter Henrik Friis, siden til Staarupgaard, var derimod ingen Krøsus.

Hermed er gennemgaaet Gaardene i Skivehus Amts Herreder, og af de Herremænd og Forpagtere, som hørte hjemme der, sad kun faa godt i det hele Tidsrummet igennem, og for de fleste oprindelig velstaaende gik det tilbage. Under den første Kategori kan kun henregnes Verner Parsberg til Eskær — denne dog med Forbehold — og Christopher Bartholin til Kaas, der begge havde indgaaet gode Ægteskaber og var Embedsmænd. Under den sidste hørte derimod adskillige, næsten alle Medlemmer af den gamle danske Adel.

I Hald Amt gjorde det samme sig gældende. Staarupgaard ejedes først af Hans Juul, siden af hans Svigersøn Henrik Friis, som havde været Forpagter paa sin Morfaders Gaard Kaas. Hans Juul sad i hele det her behandlede Tidsrum haardt i det og endte i meget smaa Kaar; Henrik Friis slog sig igennem og holdt Gaarden, men hans økonomiske Forhold var

daarlige. Aarsagen var for begges Vedkommende den sædvanlige, for stort Folkehold og for tunge Skatter. Ørslev Kloster og Strandet ejedes af en rig Dame, Fru Christence Lindenov, der overlod Gaardene til sin Datterdatter Jomfru Sophie Amalie Friis, som ægtede Generalløjtnant Johan Rantzau. Fru Christence boede selv paa Ørslev Kloster, medens Datteren og Svigersønnen havde Bopæl paa Sjælland. Af Gaardene var Strandet saa godt som hele Tiden forpagtet ud, og Ørslev Kloster fra 1674. Af Forpagterne var Niels Ostenfeld og Albret Sørensen velstaaende. Den sidste havde begge Gaardene fra 1692, da han afløste Hans Juul til Staarupgaard paa Strandet. Længe i Forvejen havde han haft Ørslev Kloster, hvor Henrik Friis vistnok havde været Forpagter i nogle Aar, før han overtog Staarupgaard. Paa Taarupgaard sad Fru Ingeborg Parsbergs Søn, Tønne Juul, og efter ham hans Enke, Fru Anne Cathrine Friis. De var velstaaende, men Linien var til en Tid nedadgaaende. Grønkær havde samme Ejer som Jungetgaard i Skivehus Amt. Den var hele Tiden forpagtet ud, men ingen af Forpagterne havde noget. Lundgaard i Gammelstrup Sogn ejedes af velhavende Folk, først Fru Sophie Kaas, siden hendes Datter Mette Parsberg, gift med Wolf v. Buchwald til Gudumlund, som solgte den til Thøger Ostenfeld, en Brodersøn af den under Strandet omtalte Niels Ostenfeld. De boede alle en Tid paa Gaarden, men Wolf v. Buchwald, som havde den længst, maa henregnes blandt dem, der hørte hjemme uden for Amterne.

Bonderup, senere Lerkenfeld, ejedes først af den fallerede Valdemar Daa siden af den rige Landsdommer Peder Lerche, som testamenterede den til sin ikke mindre velhavende Brodersøn Vincens Lerche. Den lille Gaard, Korsøgaard, ejedes først af Erik Kaas, som var fattig, dernæst af Christen Olufsen af Viborg, hvis Velstand næppe var stor, og endelig af den rige Peder Benzon til Havnø, men han vedrører os ikke. Peder Benzons Forpagter, Kirsten Pedersdatter, sad og klarede sig. Om de forskellige Ejere af Restrup kan i økonomisk Henseende intet godt siges. Lund

i Roum Sogn endte efter en omtumlet Tilværelse under Ryttergodset. Aastrup i samme Sogn hørte under Lynderup, men paa den sad i nogle Aar den fattige Jørgen Pors, der vistnok endte som Røgter, og siden en Fæstebonde. Hersumgaards velhavende Ejere Marsk Anders Billes Datter og Datterdatter, gifte med Niels Krabbe og Herluf Trolle, boede uden for Amterne, og det samme var Tilfældet med den sidste Ejer Christopher Rosenørn. Om den første Ejer af Holris, Christen Harbous økonomiske Forhold kendes intet, men hans Frues Datters Ægtefælle, Ritmester Frederik Ulrik Ulfeld, som havde Gaarden fra c. 1681—90 var saa fattig, at hans Enke maatte gaa fra Arv og Gæld. Landsdommer Cassius, som overtog Gaarden, da Ulfeld ikke kunde klare sig længer, var velstaaende, men havde den kun til 1694. Om den følgende Ejer Christian Frederik Billes Forhold vides intet bestemt, men han var aabenbart ingen velstaaende Mand. Holmgaard havde i mange Aar samme Ejer som Hegnet i Skivehus Amt. 1696 overtoges den af Frans Reenberg, en Søn af den rige Claus Christensen Skriver af Viborg, Broder til Digteren Thøger Reenberg og Rektoren Mag. Jens Reenberg, Ejer af Nabogaarden Lynderupgaard. Hans Velstand var grundfæstet, og selv om Digteren havde forødet sin paa Udenlandsrejser, sad han dog meget godt i det som sin Broders Forpagter og som Magdalene Brobergs Ægtefælle.

Familien Lange paa Asmild Kloster og Skovsgaard var ikke at beklage, naar den kunde faa sine Fordringer paa Kongen ind; men det gik tilbage, ikke frem. Ejerne og Brugerne af Hald, de Lima'erne og Jacob Brockman, kom alle galt fra det. Af de første Ejere af Sødal var Verner Parsberg daarlig stillet, medens jeg ikke tør udtale mig om Ebbe Gyldenstjerne; men den næste Ejer, Jens Simonsen, var velhavende. Hans Enke Fru Birgitte Bille ægtede Ove Jensen Mangor, som vistnok sad godt i det. Dog faar man Indtryk af Tilbagegang siden Jens Simonsens Tid. Ejeren af Bigumgaard, Erik Grubbe, var velhavende, men han boede uden for Amterne, hvorimod

hans Forpagter Søren Laursen sad smaat i det, og Gaarden endte som Fæstegaard. Randrup tilhørte ligesom Hersumgaard Marsk Anders Billes Arvinger og var i Herluf Trolles Besiddelse Aarhundredet ud. Samme Familie besad Vindum Overgaard, som kom til Lisbeth Bille, der ægtede Jørgen Skeel Ottesen til Broholm paa Fyen. De var velhavende, men boede paa Fyen. Gaarden var en Tid lang forpagtet ud til Axel Mogensen Schou, som ogsaa sad godt i det. Paa Himmestrup sad til 1695 Jomfru Mette Kaas, som begyndte med Velstand, men gik jævnt tilbage; dog var der en Fremgang at spore i Begyndelsen af Halvfemserne, hvis man ellers tør tro Vurderingen ved Ansættelsen til Fortifikationsskatten. Efter hendes Død købte den rige Frue, Benedicte Margrethe Brockdorff, Enke efter Jørgen Skeel til Gammel Estrup, Gaarden, men hun boede jo uden for Amterne. Hun ejede tillige Ulstrup, som var kommen fra Christen Skeel til Sønnen.

I Hald Amt hørte til de velhavende Herremænd, der klarede sig smukt en længere Aarrække, Fru Christence Lindenov til Ørslev Kloster og Strandet, Landsdommer Peder Lerche til Lerkenfeld og Jens Simonsen til Sødal. Blandt Velhaverne maa ogsaa regnes Thøger Ostfeld til Lundgaard i Gammelstrup Sogn, Vincens Lerche til Lerkenfeld, Landsdommer Christian Cassius til Holris og Frans Reenberg til Holmgaard, men de havde kun de nævnte Gaarde en kort Tid af det her behandlede Tidsrum. Mag. Jens Reenberg, der ejede Lynderupgaard og Aastrup hørte til samme Klasse, men han boede altid i Viborg.

Af Resten af de bosiddende Proprietærer i Hald Amt hørte Flertallet til dem, der begyndte i Velstand, men for hvem det gik tilbage paa Grund af Folkeholdet, Kvægsygen og Skatterne. Enkelte gik helt rabundus.

Af Forpagterne maa Niels Ostfeld paa Strandet og Albret Sørensen paa Ørslev Kloster og Strandet samt Thøger Reenberg paa Lynderup og Axel Mogensen Schou paa Vindum Overgaard regnes blandt de velstaaende.

Ser vi paa de bosiddende Proprietærer i begge Amter under eet, var af disse, der udgjorde c. 57, fordelte paa 30 af de 41 Herregaarde, 17 velstaaende, 25 havde været det, men var i Tilbagegang, hvoraf enkelte i en saadan Grad, at de økonomisk set gik helt til Grunde, og 11 var helt fattige. Om 4 kan intet siges.

Hvad de 17 velstaaende angaar, maa man være klar over, at det for de flestes Vedkommende ikke var som knyttede til Herregaarde i Hald og Skivehus Amter, at de var velstaaende. Derimod er det sikkert nok, at Flertallet af de 25, der gik tilbage, hvoraf atter de fleste tilhørte den gamle danske Adel, netop som Godsejere blev økonomisk medtagne, men Skylden var for en stor Del deres egen, idet de søgte at opretholde en Levelfod, som Tiderne slet ikke var til, men det kan undskyldes ved deres berømmelige Afstamning og Slægts Traditioner. Derfor ser vi ogsaa, at paa Gaarde, hvor den gamle Adel gaar til Grunde, klarer de borgerlige Proprietærer og Forpagtere sig, selv om de sjældent sanker Velstand.

Paa de 41 Gaarde var der i det her behandlede Tidsrum 74 bosiddende Forpagtere, hvoraf 13 kunde anses for ret velstaaende, 4 for at have været velstaaende, men i økonomisk Tilbagegang og 5 for fattige. Angaaende Resten, 52 ialt, kan siges om de fleste, at de sad og klarede sig, om enkelte vides intet bestemt. Af de 74 Forpagtere hørte 9 til den gamle danske Adel, hvoraf 4 var velstaaende, 3 var i økonomisk Tilbagegang og 2 var fattige.¹⁾

Det Billede, her er forsøgt tegnet af den økonomiske Tilstand hos Ejerne og Brugerne af Herregaardene i de to Amter omkring Jyllands gamle Hovedstad, turde rimeligvis være typisk for Tilstanden i samme Samfundsklasser over hele Landet, naar der tages et vist

¹⁾ Det bemærkes, at Antallet af Forpagtere er større end Antallet af Personer, da samme Person undertiden var Forpagter og bosat paa flere Gaarde til forskellig Tid. Henrik Friis til Staarupgaard er f. Eks. Forpagter dels paa Kaas, dels paa Ørslev Kloster, og Axel Mogensen Schou er Forpagter paa flere Gaarde i det her omtalte Tidsrum.

Hensyn til de forskellige Egenes naturlige Rigdom. Velstand i disse to af Naturen lidet begunstigede Amter betyder ikke det samme som Velstand i Egne af en rigere Beskaffenhed. Der fordredes mere paa saadanne Steder, for at en Mand skulde anses for velstaaende. Interessant er det Indblik, man faar i de Mænds og Kvinders Forhold, som hørte til den gamle danske Adel. Deres Forsøg paa at opretholde Standens Anseelse og Traditioner er tragisk, da det fører dem i Undergang. Systemet med Kopskatte var netop under de Forhold som skabt til at ødelægge dem, hvis det da ikke opdrog dem til at tage Skeen i en anden Haand og sætte Tæring efter Næring. Det virkede som Nutidens Ejendomsskyld paa de mindre Bygninger, der endnu staar tilbage som et Vidnesbyrd om den Kultur, disse gamle Slægter sad inde med.

Endnu værre end Kopskatte, som man ved tarvelig Husførelse til Dels kunde unddrage sig for, og Formueskatte, som kun kom af og til, var de store aarlige Hartkornsskatte, der ikke ramte Herregaardsejerne direkte, men indirekte gennem deres Bønder, som paa Grund af disse ikke saa sig i Stand til at yde den aarlige Landgilde. For de private Jorddrotters Vedkommende kendes ikke med Sikkerhed, hvad disse aarlig tilbagevendende Skatter betød for deres Bønder og deres egen Økonomi uden gennem de Klager, de fremkom med i deres Ansøgninger om Eftergivelse af Skatterestancer, men fra Krongodset vides, hvilken frygtelig Virkning de havde paa Indtægterne af Landgilden, der paa Grund af dem svandt ind til et Minimum af, hvad de havde været tidligere. Saa slemt som paa Krongodset har det imidlertid næppe været paa de private Godser, hvor der sikkert anvendtes langt større Omhu paa at holde Bønderne oven Vand og derved bevare deres Evne til at yde Landgilde, men at Forholdene ogsaa der var slette, ses bedst af, hvorledes det gik adskillige af dem af Kronens Kreditorer, som fik større Mængder af Krongodset udlagt som Vederlag for deres Fordringer. I selve Hald og Skivehus Amter haves et udmærket Eksempel paa

saadanne, nemlig Brødrene de Lima, der var saa velhavende, at de fik udlagt flere Tusinde Tdr. Htk., men som bekendt netop paa Grund af dette Jordegods blev ruinerede.

Trods alle de mange Skatter var der dog dem, som ved sparsommelig Husførelse og vel sagtens som dygtige Studeopdrættere og Handelsmænd ikke alene klarede sig, men ogsaa samlede sig en vis Velstand; dog vides det i saa Tilfælde aldrig, om ikke andre Forhold spillede med ind, naar en Proprietær eller Forpagter gik fremad i Velstand, f. Eks. en tilfalden Arv eller et godt Giftermaal. Det sidste var vistnok Aarsagen til Verner Parsberg til Eskærs Fremgang, men ved hvilke Midler samlede Forpagter Laurids Nielsen paa Spøttrup sig Velstand?

Tabel I (jfr. S. 23). Konsumtion og Græspenge 1661.

	Besætninger paa Herregaardene					Græspenge	
	Heste	Kvæg	Faar	Lam	Svin	Rdl.	Sk.
Hald og Skivehus Amter							
Hindborg Herred							
Skivehus*, [Kronen].....	4	12	26		4	1	62
Krabbesholm, Fru Karen Reedtz.....							
Nørre Herred							
Grinderslev Kl., Fru Sophie Reedtz.....	2	22	20	10		2	25
Nørgaard*, [, ,].....	2	10	10	10		1	15
Astrup, Otte Friis.....							
Eskær ¹ , Forpagter Jens Olufsen.....	9	49	91	50	18	6	22
Jungetgaard, Hans Bille.....	4	41	65	60	15	4	86
Keldgaard, [Jørgen Rosenkrantz].....							
Harre Herred							
Østergaard, [Christian Lindenov].....	1	5	13	11	9		75
Hegnet, Fru Anne Skeel.....	1	5					48
Bajlungaard*, [Erik Blik].....							
Rødding Herred							
Spøttrup*, [Mogens Kruse].....							
Hestehave*, [, ,].....							
Kærgaardsholm*, [Mogens Høg].....	4	7	12	6			88
Bustrup, [Albert Baltser Berns Arvinger].....	2	3					40
Hostrup, [Jomfru Helle Sandbergs Arvinger].....	9	18	15	12	3	2	48
Kaas, Mogens Krag.....							
Summa Skivehus Amt.....	38	172	252	159	49	21	29
I Gennemsnit (af 17 Herregaarde).....	2	10	15	9	3	1	24
Fjends Herred							
Staarupgaard, Hans Juul.....		50	30	16		4	54
Ørslev Kl., [Fru Christence Lindenov].....	4	19	64	42		2	35
Strandet, Niels Ostenfeld.....		28				2	32
Taarupgaard, Tønne Juul.....	7	18	19	10	6	2	38
Grønkær, Claus Hansen.....	4	3	10	8	2		72
Lundgaard, [Fru Sophie Kaas].....		10					80

Tabel II (jfr. S. 38). Herregaardenes Hartkorn i Hald og Skivehus Amter.

	Gammelt Hartkorn				Hartkorn efter Matriklen 1688			
	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
Hindborg Herred								
Skivehus, Skive Sogn	39	5	1	1	28		1	2
Krabbesholm, Resen	48				30	3	3	
Nørre Herred								
Grinderslev Kl., Grinderslev S.	34				31	6		2
Nørgaard,	36				29	6		1
Astrup,	48				33		1	1
Eskær,	96				63			1
Jungetgaard, Junget	48				39	4	2	1
Keldgaard, Selde	84				32	1	3	1
Harre Herred								
Østergaard, Aasted S.	48				39	4		1
Hegnet, Tøndering	24				31	3		2
Bajlumgaard, Hjerck	17	2			11	3	2	
Rødding Herred								
Spøttrup, Rødding	45				48	1	3	
Hestehave, Krejbjærg	15							
Kærgaardsholm, Haasum	60				43	5	2	
Bustrup, Lem, nu Ramsing	70				46	2	1	1
Hostrup,	21				15	7	2	1
Kaas, Lime	52	6	1	1 1/2	27	7	1	
Summa Skivehus Amt	786	5	2	2 1/2	552	2	1	1
I Gennemsnit (17 Herregaarde)	46	2		2 15/34	32	3	3	1 11/17
Fjends Herred								
Staarupgaard, Højslev	48				39	3	1	1
Ørslev Kl., Ørslev Kl.	47	6	3		47	1	2	1
Strandet, Ørum	30				19	3	1	1
Taarupgaard, Taarup	36				35	1		1
Grønkaer, Feldingbjærg	17	5	1	1	8	7	3	1
Lundgaard Gammelstrun	32	4			22	5	2	2

Tabel III (jfr. S. 89, 119). Skatter af Indtægt og Formue paa Ejere og Brugere af Herregaardene i Hald og Skivehus Amt.

	Prinsessestyr		Krigsstyr				Krigshjælp		Defensionsstyr		Fortifikationskat	
	1664		1676		1677		1683		1688		1691	
	Rdl.	Sk.	Rdl.	Sk.	Rdl.	Sk.	Rdl.	Sk.	Rdl.	Sk.	Rdl.	Sk.
Hindborg Herred												
Skivehus	212	68	121	64	45	72	24		30			
Krabbesholm	80	52	182	48	61		18		10		100	
Nørre Herred												
Grinderslev Kl.	90	92	91		30	48	6		6		29	24
Nørgaard ¹							2		12		45	
Astrup	64	4	91		30	48	12		50		33	72
Eskær	58						16		30		150	
Jungetgaard	125	87	182	48	61		32		100		33	72
Keldgaard	114	54	91		20		20		12		33	72
Harre Herred												
Østergaard	85	40	182	48	45	72	24		25		90	
Hegnet	105	36	30	48	11	72	14		200		200	
Bajlungaard	101	56			7	60	12		4			
Rødding Herred												
Spøttrup	76	72	30	48	15	24	16		20		112	48
Hestehave ¹			15	24	7	60						
Kærgaardsholm	84	22	91		38		10		12		36	
Bustrup	111	42					16		[800]			
Hostrup	14	48	11	72	7	60	6		4		15	72
Kaas	84	72	182	48	45	72	6		200		320	
Summa Skivehus Amt	1410	73										
I Gennemsnit	82	98										
Fjends Herred												
Staarupgaard	91	77	121	64	30	48	45		12		33	72
Ørslev Kl.	164	44	730				18		10		58	48
Strandet ¹							12		200			
Taarupgaard	71	76			171		100		35		150	

Tabel IV (jfr. S. 104). Konsumtion og Folkeskat 1672 i Henhold til Frdn. 22. Novbr. 1671 og 1. Febr. 1672. 1. Halvaar.

	Familie, Tyende og Heste(stald) paa Herregaardene				Konsumtion		Folkeskat	
	Hu- struer	Søn- ner	Døtre	Karle	Piger	Heste	Rdl.	Sk.
Hald og Skivehus Amter								
Hindborg Herred								
Skivehus, Christian Gedde	1		2	11	7	1	13	80
Krabbesholm, Fru Karen Reedtz				3	4	1	7	16
Nørre Herred								
Grinderslev Kl., Fru Sophie Reedtz			4	4	4	1	9	16
Nørgaard, [, ,]				1		0		64
Astrup, Otte Friis	1		1	5	4	1	9	5
Eskær, Forpagter Jens Olufsen	1			2	2	1	4	48
Jungegaard, Sten Bille				8	3	1	9	16
Keldgaard ¹ , Forpagter Anders Tornsen	1			4	2	1	4	16
Harre Herred								
Østergaard, Forpagter Niels Pedersen	1	2		4	3	1	7	64
Hegnet, [Jørgen Skeel Due]				3	0	1	3	16
Bajlumbaard, Rudolph Rhode				1	2	1	3	16
Rødning Herred								
Spøttrup, Forvalter Niels Pedersen				5	2	1	5	80
Hestehave, Præsteenke Karen Frederiksd. Kærgaardsholm, Forpagter Niels Nielsen ..	1		1	3	0	1	3	80
Bustrup, Henrik Suel ²				3	2	1	5	16
Hostrup, Proprietær Niels Nielsen	1			5	2	1	5	32
Kaas, [Oberst Mogens Krag]				3	1	1	4	48
Summa Skivehus Amt	7	2	8	71	40		102	16
1 Gennemsnit (af 17 Herregaarde)							6	1
Fjends Herred								
Staarupgaard, Hans Juul	1		1	12	6	1	13	80
Ørslev Kl., Fru Christence Lindenov			1	7	6	1	10	48
Strandet, [, ,]				1	0	0	64	1

Tabel V (jfr. S. 105). Ildsted- og Kvægskat af 14. August 1677.

	Ildsteder og Besætninger paa Herregaardene			Skat	
	Ildsteder	Heste	Kvæg	Rdl.	Sk.
Hald og Skivehus Amter					
Harre Herred					
Bajlumsgaard, Forpagter Søren Jørgensen.....		4	5		
Rødding Herred					
Bustrup, Forpagter Carsten Tode	6		64		
Hostrup, Dorte Poulsdatter	4	4	6		
Summa Skivehus Amt	10	8	75		
Fjends Herred					
Grønkær, Sten Bille	1		1		
Rinds Herred					
Bonderup ¹ (Lerkenfeld), Valdemar Daa	3				
Korsøgaard, Christen Olufsen	6	6	6		
Lynderupgaard ² , Mette Pedersdatter	5		5		
Nørlyng Herred					
Asmild Kl., Villum Lange	9	3	35		
Skovsgaard, ,	2		15		
Bigumsgaard, Erik Grubbe	1				
Middelsom Herred					
Vindum Overgaard, Jørgen Skeel	1		50		
Summa Hald Amt	28	9	112		
Hald og Skivehus Amter	38	17	187		

Kilde: Hald og Skivehus Amters Ekstraordinære Skatters Regnskaber 1674—77, Antegnelser til Ildsted- og Kvægskats Regnskab 1677.

Af ovennævnte Ejere og Forpagtere boede paa daværende Tidspunkt kun Forpagteren paa Bajlumsgaard og Ejerne af Hostrup og Korsøgaard paa deres Gaarde.

¹) Aaret efter var der kun 2 Køer, men ellers ingen Besætning paa Gaarden. Antegnelser til Ildsted- og Kvægskats Regnskab 1677 Post 17 Bilag Nr. 6, Erklæring 1686 ^{19/4}.

²) Lynderupgaard havde været forpagtet ud til Dr. Hans Blichfeld, som nylig havde forladt Gaarden og betalte Skatten af sine Staldokse i Viborg. Heste havde der ikke været paa Gaarden. Antegnelser til samme Skat Post 15 Bilag Nr. 4, Biskop Gluds Attest 1684 ^{2/4}.

Tabel VII (jfr. S. 112). Kop- og Ildstedskat af 3. Januar 1688.

	Familie, Tyende og Ildsteder paa Herregårdene				Skat		Formue 1688
	Hu- struer	Søn- ner	Døtre	Karle	Piger	Ild- steder	
Hald og Skivehus Amter							
Hindborg Herred							
Skivehus ¹ , Christian Gedde.....	1	1	2	4	3	6	3000
Krabbesholm, Fru Karen Reedt.....				3	2	4	1000
Nørre Herred							
Grinderslev Kl., Jomfru Dorthé Lykke.....				1	1	3	600
Nørgaard, Propr. Erik Sterch.....				2	1	2	1200
Astrup, Otte Friis.....	1			2	2	3	5000
Eskær, Verner Parsberg.....				3	2	3	3000
Jungetgaard, Sten Bille.....	1			3	3	3	10000
Keldgaard, Forp. Henrik Tornsen.....				3	1	4	1200
Harre Herred							
Østergaard ² , Propr. Jens Henriksen.....	1			2	1	4	2500
Hegnet, [Jørgen Skeel Due].....				2	1	2	20000
Bajlungaard, Fuldm. Søren Jørgensen.....	1			1	1	2	400
Rødding Herred							
Spøttrup, Forvalter Laurids Nielsen.....	1			3	1	4	2000
Hestehave, under Spøttrup.....				1	1	1	
Kærgaardsholm, [Forp. Daniel Friedenreich]				3	1	4	800
Bustrup, Fuldm. Søren Jensen.....				2	1	3	
Hostrup, Proprietær Mads Laursen.....				2	1	3	400
Kaas, Landsd. Christopher Bartholin.....	1	[1]	[1]	4	3	6	20000
Summa Skivehus Amt.....	7	2	3	41	25	57	
I Gennemsnit (af 17 Herregaarde).....							
Fjends Herred							
Staarupgaard, Henrik Friis.....	1			4	3	4	1200
Ørslev Kl., Forp. Albret Sørensen.....				3	1	4	1000
Strandet, Hans Juul.....	1			3	2	4	20000
Taarupgaard, Fru Anne Cathrine Friis.....				3	2	4	3500

Tabel VIII (jfr. S. 112). Kop- og Ildstedskat af 16. Februar 1692.

	Familie, Tyende og Ildsteder paa Herregaardene					Skat	
	Hu- struer	Søn- ner	Døtre	Karle	Piger	Ild- steder	Rdl. Sk.
Hald og Skivehus Amter							
Hindborg Herred							
Skivehus, [Forpagter Verner Parsberg]				2	1	[6]	[7]
Krabbesholm, Fru Karen Reetz ¹							
Nørre Herred							
Grinderslev Kl., Jomfru Dorthe Lykke ²				2	1	2	32
Nørgaard, Proprietær Erik Sterch				[1]	[1]	2	7
Astrup, Forpagter Andreas Høyer				[2]	[1]	3	15
Eskær, Verner Parsberg				2	2	3	[18]
Jungeitgaard, Fru Mette Sehested				2	1	4	64
Keldgaard, Forpagter Henrik Tornsen	1						
Harre Herred							
Østergaard, Proprietær Jens Henriksen	1			1	1	[4]	[18]
Hegnet, [Manderup Due]				2		2	7
Bajlumbaard ³ , [Forpagter Palle Christensen]				2		2	[3]
Rødding Herred							
Spøttrup, Forpagter Laurids Nielsen	1			2	1	[4]	[12]
Hestehave, under Spøttrup				1		1	1
Kærgaardsholm, Mogens Kaas				1	1	2	64
Bustrup, Fuldmægtig Søren Jensen				2		3	11
Hostrup, Proprietær Mads Laursen				2	1	[3]	8
Kaas, Landsd. Christopher Bartholin	1	[1]	[1]	3	3	6	[13]
Summa Skivehus Amt	4	1	1	27	15	47	206
I Gennemsnit (af 15 Herregaarde)							13
							73
Fjends Herred							
Staarupgaard, Henrik Friis	1		[2]	3	3	[4]	[30]
Ørslev Kl., Forpagter Albret Sørensen	1			2	1	4	14
Strandet, [, ,]				2		[4]	4
Taarupgaard, Fru Anne Cathrine Friis				3	2	[4]	[13]
Grønkær ⁴ , [Forpagter Jacob Weisberg]				1	1	1	1
[, ,]				1	1	[5]	8
							[5]
							32]

Tabel IX (jfr. S. 119). Kop- og Rentepengeskate af 23. November 1699.

	Familie og Tyende paa Herregaardene				Kopskat	
	Hu- struer	Søn- ner	Døtre	Karle	Piger	Rdl. Sk.
Hald og Skivehus Amter						
Hindborg Herred						
Skivehus, [Verner Parsberg]				3	2	8
Krabbesholm, Fru Karen Reetz				3	2	12
Nørre Herred						
Grinderslev Kl., Jomfruerne Dorthé og Anne Lykke				2	2	16
Nørgaard, Selvejer Erik Sterch		1	1	1	1	2
Astrup, Jomfru Elisabeth Friis				2	1	9
Forpagter Christen Gammelgaard				2	3	6
Eskær, Verner Parsberg	1			3	3	28
Jungetgaard, Fru Mette Sehested				3	3	13
Keldgaard, Forpagter Axel Schou	1			2	1	10
Harre Herred						
Østergaard, Proprietær Andreas Høyer	1			2	2	19
Hegnet, Manderup Due	1			3	3	21
Bajlungaard, Forpagter Christen Nielsen	1			3	1	11
Rødding Herred						
Spøttrup, Forpagter Jens Sørensen	1			3	1	11
Hestehave, under Spøttrup				1	1	1
Kærgaardsholm ¹ , [Christen Linde]				6	1	7
Bustrup ² , [de Gyldecroner]				4	1	4
Hostrup [, en Forpagter (o: Mads Laursen)	1			2	1	6
Kaas, Landsd. Christopher Bartholin				2	3	46
Summa Skivehus Amt	7	1	1	45	27	230
I Gennemsnit (af 17 Herregaarde)						13 51
Fjends Herred						
Staarupgaard, Henrik Friis	1			4	3	22
Ørslev Kl. ³ , Forpagter Albret Sørensen	1			5	2	15
Strandet. [, ,]				3	1	3